

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

เนื่องจากวัยเด็กเป็นวัยที่มีความหมายต่ออนาคตของประเทศชาติมาก บุคคลในประเทศจะเป็นทรัพยากรที่มีคุณภาพหรือไม่ ก็ต้องขึ้นอยู่กับพื้นฐานการอบรมสั่งสอน การให้การศึกษา ตลอดจนการแนะนำชี้แนวทางที่ถูกต้อง และเหมาะสมตั้งแต่เด็ก นอกจากนี้ นักจิตวิทยาต่างให้ความสำคัญแก่เด็กในช่วงต้นของชีวิตหรือปฐมวัย ด้วยเหตุผลที่ว่า เด็กปฐมวัยเป็นวัยพื้นฐานของการเป็นผู้ใหญ่ หากเด็กปฐมวัยได้รับการพัฒนาด้วยการจัดสภาพแวดล้อม การอบรมเลี้ยงดูที่เหมาะสม กับเปิดโอกาสให้เขาได้ใช้ความสามารถที่เขา มีอยู่อย่างเต็มที่ตามวัย ก็ย่อมจะเติบโตเป็นผู้ใหญ่ที่มีคุณภาพ แต่ในทางตรงกันข้าม หากเด็กวัยนี้ไม่ได้รับการอบรมเลี้ยงดูที่เหมาะสม ขาดประสบการณ์ที่ควรได้รับ หรือไม่มีโอกาสได้ใช้ความสามารถอย่างเต็มที่ ก็จะได้โตเป็นผู้ใหญ่ที่ด้อยโอกาส (ประดินันท์ อุปรมัย, 2524)

ฉะนั้น การจัดการศึกษาสำหรับเด็กปฐมวัย จึงมีความสำคัญอย่างยิ่ง เพราะประสบการณ์ที่เด็กได้รับในช่วงอายุนี้ เป็นการสร้างพื้นฐานความพร้อมทั้งทางร่างกาย อารมณ์ สังคมและสติปัญญา และเป็นพื้นฐานของการพัฒนาการที่ดีสำหรับช่วงอายุต่อไป

ดังนั้น ในการวิจัยเรื่อง แนวโน้มของการจัดการศึกษาระดับปฐมวัยศึกษาของไทยในปีพุทธศักราช 2544 เพื่อวิเคราะห์แนวคิด ทักษะทางใหม่อันจะเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อวงการศึกษ และเป็นแนวทางในการจัดการศึกษาระดับปฐมวัยศึกษาต่อไป ผู้วิจัยได้นำเสนอเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องตามลำดับหัวข้อต่อไปนี้

1. การจัดการศึกษาระดับปฐมวัยศึกษา
 - 1.1 ความหมายของการศึกษาระดับปฐมวัยศึกษา
 - 1.2 แนวคิดและปรัชญาของการจัดการศึกษาระดับปฐมวัยศึกษา
 - 1.3 ความสำคัญของการจัดการศึกษาระดับปฐมวัยศึกษา
 - 1.4 วัตถุประสงค์ของการจัดการศึกษาระดับปฐมวัยศึกษา
 - 1.5 นโยบายของรัฐในการจัดการศึกษาระดับปฐมวัยศึกษา
 - 1.6 วิวัฒนาการของการจัดการศึกษาระดับปฐมวัยศึกษา

- 1.7 รูปแบบของการจัดบริการสำหรับเด็กปฐมวัย
- 1.8 หน่วยงานและรูปแบบที่จัดบริการสำหรับเด็กปฐมวัย
- 1.9 การจัดประสบการณ์ให้กับเด็กปฐมวัย
- 1.10 การพัฒนาเด็กในความรับผิดชอบของกรมการพัฒนาชุมชน
- 1.11 การกำหนดมาตรฐานในการจัดการศึกษาระดับปฐมวัยศึกษา
2. เด็กปฐมวัยศึกษา
 - 2.1 ชรรถมชาติของเด็กปฐมวัย
 - 2.2 จิตวิทยาการเรียนรู้ของเด็กปฐมวัย
 - 2.3 พัฒนาการของเด็กปฐมวัย
 - 2.4 ลักษณะของเด็กไทยในชนบทและเด็กในชุมชนเมืองในปัจจุบัน
 - 2.5 หลักการอบรมเลี้ยงดูเด็กตามวิถีชีวิตไทย
3. บุคลากรที่ส่งเสริมการเรียนรู้ของเด็กปฐมวัย
 - 3.1 การพัฒนาบุคลากรที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาสำหรับเด็กปฐมวัย
 - 3.2 บทบาทของพ่อแม่ ผู้ปกครองในการส่งเสริมพัฒนาการของเด็กปฐมวัย
4. การวางแผนพัฒนาการศึกษา
5. การวิจัยอนาคต และเทคนิคเดลฟาย

การจัดการศึกษาระดับปฐมวัยศึกษา

ความหมายของการจัดการศึกษาระดับปฐมวัยศึกษา

การจัดการศึกษาระดับปฐมวัยศึกษาตามนัยแห่งแผนการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2520 เป็นการศึกษาที่มุ่งอบรมเลี้ยงดูเด็กก่อนการศึกษาภาคบังคับ เพื่อเตรียมเด็กให้มีความพร้อมทุกด้านดีพอที่จะเข้ารับการศึกษาคต่อไป

การจัดการศึกษาระดับปฐมวัยศึกษานั้น อาจจัดเป็นการศึกษาในระบบโรงเรียน หรือ การศึกษานอกโรงเรียน โดยอาจจัดเป็นสถานรับเลี้ยงดูเด็กหรือศูนย์เด็กปฐมวัย และในบางกรณี อาจจัดเป็นชั้นเด็กเล็กหรือโรงเรียนอนุบาลก็ได้ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2520)

แนวคิดและปรัชญาการจัดการศึกษาระดับปฐมวัยศึกษา

คนสมัยก่อน ๆ ให้ความสนใจเด็กน้อยมาก บางคนคิดว่า เด็กคือผู้ใหญ่ตัวเล็ก ที่ไม่มีอะไรแตกต่างไปจากผู้ใหญ่ นอกจากตัวเด็กกว่า อ่อนแอกว่า โง่กว่า และคิดว่าเด็กจะมีขนาดของร่างกายโตขึ้น แข็งแรงขึ้น ฉลาดขึ้น เมื่อเขาโตเป็นผู้ใหญ่ (สุมิซึ ชิระดากุ, 2523) จากความคิดเหล่านี้ จึงทำให้เด็กได้รับการเลี้ยงดู และฝึกให้มีบทบาทของผู้ใหญ่โดยไม่คำนึงถึงธรรมชาติและความต้องการแท้จริงของเด็กเลย ผู้ใหญ่จะใช้เกณฑ์ของตนหรือมาตรฐานของตนตัดสินพฤติกรรมของเด็ก (Diane E., 1975)

จวบจนมาถึงสมัยประมาณ ศตวรรษที่ 17 เริ่มมีแนวคิดใหม่ ๆ ที่มองเห็นความสำคัญแห่งธรรมชาติของเด็กมากขึ้น ดังนี้

พลาโต (Plato) มีความเห็นว่า เด็กแต่ละคนมีความสามารถแตกต่างกันมาแต่กำเนิดการให้การศึกษาบรมเด็กควรคำนึงถึงความสามารถของเด็กที่แตกต่างกัน ซึ่งสอดคล้องกับความคิดของ คอมินิอุส (Comenius) ที่เห็นความสำคัญของความแตกต่างระหว่างบุคคลโดยเฉพาะในด้านความสนใจและความสามารถ และยังเห็นว่า "เด็กไม่ใช่ผู้ใหญ่ตัวเล็ก" ดังนั้น การจัดการเรียนการสอน ควรเตรียมเด็กให้พร้อมเสียก่อนไม่ควรเร่งรีบสอนเมื่อเด็กไม่พร้อม

เฟรอเบล (Forebel) นักการศึกษาชาวเยอรมัน ได้รับการยกย่องว่าเป็น "บิดาแห่งการอนุบาลศึกษา" แนวคิดของเขาเป็นที่ยอมรับและนิยมกันมากจนถึงปัจจุบัน เฟรอเบล มีความเชื่อว่า ครูควรส่งเสริมพัฒนาการตามธรรมชาติของเด็กให้เจริญขึ้นด้วยการกระตุ้นให้เกิดความคิดสร้างสรรค์อย่างเสรี โดยใช้การเล่นและกิจกรรมเป็นเครื่องมือ เฟรอเบลเน้นการจัดกิจกรรมโดยถือว่า เด็กทุกคนมีความสามารถอยู่ใน ซึ่งอาจจะแสดงออกเมื่อได้รับการสนับสนุน เฟรอเบลได้ตั้งโรงเรียนอนุบาลขึ้นที่เมืองแบล็คเคนเบอร์ก ใน ค.ศ. 1837 เรียกว่า "Kindergarten" เป็นภาษาเยอรมัน แปลว่า "สวนเด็ก" ยึดหลักในการจัดกิจกรรมดังนี้

1. การเล่นเป็นการทำงานของเด็ก และการเล่นก็เป็นการเล่นของเด็กด้วย เด็กจะเกิดการพัฒนาตัวเอง
2. เกมและเพลง ช่วยให้เกิดสนุกสนาน เกิดประสบการณ์ในการเรียนด้วยตนเอง

3. การใช้วัสดุอุปกรณ์ ช่วยเสริมสร้างให้เด็กเกิดความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ และ
การคิดริเริ่มจากการประดิษฐ์วัสดุ อุปกรณ์

4. การฝึกให้เด็กทำงานต่าง ๆ เช่น การปลูกต้นไม้ การเลี้ยงสัตว์ ช่วยฝึกและ
พัฒนาการทางนิสัย และการเรียนรู้ธรรมชาติของเด็ก (Plato, Forebel, Comenius, อ้างถึงใน
ชัยยงค์ พรหมวงศ์, 2521)

นอกจากนี้รายงานของคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2526) ได้กล่าวถึง
แนวคิดของบุคคลต่าง ๆ ไว้ดังนี้

มอนเตสซอรี (Montessori) แพทย์และนักจิตวิทยาชาวอิตาลีเขามีความคิดเห็น
สอดคล้องกับหลักการของเฟรเดอริคเป็นส่วนใหญ่ เช่น การจัดสิ่งแวดล้อมในโรงเรียนอนุบาลด้วย
ธรรมชาติ มีสนามให้เด็กวิ่งออกกำลังกาย ในส่วนที่ขัดแย้งกันก็คือ การจัดชั้นเรียนแบบเป็นระเบียบ
ตายตัวของเฟรเดอริค มอนเตสซอรีมีแนวคิดที่ว่าควรให้เสรีแก่เด็กในการแสวงหาความรู้ เขาเชื่อว่า
เด็กทุกคนมีความสามารถอยู่ภายใน ควรจะได้รับการสนับสนุนให้แสดงออกโดยถูกต้อง โดยปล่อยให้
เด็กมีประสบการณ์จากสิ่งแวดล้อมด้วยตนเองและสมัครใจ ยึดความแตกต่างระหว่างบุคคลเป็น
แนวในการจัดกิจกรรม มอนเตสซอรี ได้ตั้งโรงเรียนอนุบาลขึ้น เรียกว่า "บ้านเด็ก" โดยจัด
โรงเรียนให้เหมือนบ้าน มีเครื่องเล่นที่เป็นเครื่องใช้ เครื่องครัว เป็นต้น เด็กมาโรงเรียนจะรู้สึก
อบอุ่น คุ้นเคยเหมือนบ้านของตนเอง

จอห์น ดิวอี้ (John Dewey) นักปรัชญาและนักจิตวิทยาชาวอเมริกัน ผู้ซึ่งได้ชื่อว่าเป็น
เป็นนักปฏิรูปการศึกษาของอเมริกา มีความเชื่อว่า เด็กจะเรียนรู้ได้ดีเมื่อจัดการเรียนการสอน
ตามประสบการณ์ในชีวิตจริงของเด็ก นอกจากนั้น ดิวอี้ยังเห็นว่าเด็กควรจะมีเสรีภาพในการคิด
และการแสดงออกและการให้การศึกษาอบรมเด็กต้อง ยึดเด็กเป็นศูนย์กลาง โดยเริ่มต้นด้วยการ
สร้างความสนใจให้เกิดขึ้นในตัวเด็ก และให้เด็กทำกิจกรรมด้วยตนเอง ให้เด็กหาประสบการณ์
ในกิจกรรมนั้น ๆ ประสบการณ์คือความรู้ที่แท้จริงที่เด็กได้รับ โดยพบเห็นด้วยตนเองจริง ๆ มิใช่ครู
บอกหรือครูเชื่อว่าอย่างนั้นอย่างนี้จำเอาไว้ ความงอกงามทุกด้านของเด็ก คือวัตถุประสงค์หลักของ
การศึกษาเพราะเชื่อว่าเมื่อเด็กเจริญงอกงามเองได้ก็จะเกิดความเจริญงอกงามต่อ ๆ ไปอีกไม่มีที่

สิ้นสุดแม้เขาจบการศึกษาออกไปแล้วก็ตาม ฉะนั้น โรงเรียนจึงต้องเป็นสถานที่ที่สร้างประสบการณ์ให้เด็กได้สัมพันธ์กับสังคม และประสบการณ์นั้นเป็นการเรียนรู้ที่เกิดจากการใช้สติปัญญาและความคิดที่มีการลงมือปฏิบัติ

รุชโซ (Jean-Jacques Rousseau) ได้เริ่มต้นศึกษาจากธรรมชาติของเด็ก เขาได้เป็นผู้แหวกวงล้อมความเชื่อเดิมที่ว่า เด็กเป็นส่วนย่อยของผู้ใหญ่ เขาได้แยกรูปแบบและเนื้อหาการสอนเด็กจากวิธีการเดิมที่ให้กับเด็กโต และตระหนักถึงความแตกต่างระหว่างบุคคลของเด็ก เขาเน้นเรื่องการทำเด็กได้ทำกิจกรรมการเรียนรู้ตามธรรมชาติ ไม่ควรเน้นเรื่องความจำ เห็นคุณค่าการเล่นของเด็ก เด็กจะต้องไม่ได้รับคำสั่งที่เป็นคำพูดทุกชนิด การเรียนรู้ของเด็กจะต้องเกิดจากประสบการณ์เท่านั้น เด็กต้องไม่ได้รับการลงโทษทุกชนิด และต้องไม่ถูกขอร้องให้กล่าวคำขอโทษ การกระทำที่เด็กทำจะไม่ถือว่าเป็นผิดศีลธรรม

เปสตาลอสซี (Pestalozzi) เป็นตัวแทนของสัญลักษณ์ของการศึกษาเด็กเล็ก เขาทุ่มเตความคิดของเขาทั้งหมดมาที่เด็กเล็กอย่างแท้จริง และเขาได้นำเอาความคิดใหม่ ๆ จากทฤษฎีทางการศึกษา นำมาปรับปรุงแล้วเอามาใช้ในห้องเรียน งานของเขาเป็นเครื่องแสดงให้เห็นถึงจุดเริ่มของรูปแบบความคิดใหม่ ๆ เกี่ยวกับการจัดการศึกษาเด็กเล็กเขาสนใจลักษณะ 3 ประการคือ

1. เด็กยากจนจะถูกกีดกันออกจากโรงเรียน
2. ลักษณะการเรียนการสอนเป็นแบบท่องจำ ซึ่งเขาเรียกว่า Super Ficial Verbosity (พูดกว้าง ๆ รู้แบบผิวเผิน ท่องจำแบบนกแก้วนกขุนทอง)
3. การทำการลงโทษเด็กอย่างรุนแรง เมื่อเด็กจำบทเรียนไม่ได้

จากแนวคิดต่าง ๆ ดังกล่าว แสดงให้เห็นถึงการเน้นความสำคัญของการพัฒนาการเรียนรู้อะไรและการจัดสภาพแวดล้อมแก่เด็ก

สำหรับการจัดการศึกษาของเด็กปฐมวัยในประเทศไทย ยึดหลักปรัชญาที่ว่า การอนุบาลศึกษา เป็นการให้การศึกษอบรมและเลี้ยงดูเด็กก่อนวัยเรียนให้เจริญงอกงามให้มีความ

พร้อมในด้านร่างกาย อารมณ์ จิตใจ สังคมและสติปัญญา (สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ, 2525)

ปรัชญาดังกล่าวมีความสำคัญต่อการศึกษาระดับนี้เป็นอย่างยิ่ง เพราะเด็กแรกเกิดถึง 6 ปี เป็นระยะช่วงหนึ่งของชีวิต อยู่ในขั้นสร้างรูปแบบของชีวิต การให้การศึกษาแก่เด็กในวัยนี้ ไม่เน้นการสอนหนังสือ แต่เป็นการเตรียมความพร้อมด้านต่าง ๆ ให้เด็กจึงต้องยึดเด็กเป็นศูนย์กลาง กล่าวคือ ครูผู้สอน ผู้บริหารโรงเรียนและผู้ปกครองต้องพิจารณาหลักสำคัญ 3 ประการ คือ ลักษณะพัฒนาการของเด็ก วิธีการเรียนรู้และประสบการณ์ตรงได้แก่ สภาพแวดล้อมในการอบรมและเลี้ยงดู

ความสำคัญของการจัดการศึกษาระดับปฐมวัยศึกษา

นักจิตวิทยาและนักการศึกษาทั่วไป ต่างเน้นถึงความสำคัญของเด็กปฐมวัยว่าเป็นวัยที่สำคัญที่สุด การพัฒนาบุคคลให้มีคุณภาพมีผลมาจากการส่งเสริมพัฒนาการตั้งแต่ปฐมวัย ซึ่งเป็นระยะวิกฤติที่เด็กสามารถเรียนรู้สิ่งต่าง ๆ ได้อย่างรวดเร็ว การกระตุ้นทางหู ตา จมูก ลิ้นและกาย ให้ได้ยิน ได้เห็น ได้สัมผัส และได้เรียนรู้ โดยการเล่นตั้งแต่ปฐมวัย โดยเฉพาะด้านความรักจากพ่อแม่ จะช่วยให้ไฮโปธาลามิกในเซลล์สมองขยายออกงาม ทำให้เด็กสามารถเรียนรู้ได้ง่าย มีชีวิตชีวา รู้เหตุผล อันเป็นพื้นฐานการพัฒนาเด็กให้สมบูรณ์มากที่สุด เด็กเล็ก ๆ จะเรียนรู้ทุกอย่างในวัยที่เขายังเล็กอยู่ แต่ถ้าหากเด็กวัยนี้ไม่ได้รับการเอาใจใส่ เมื่อพ้นวัยนี้ไป เด็กจะเรียนรู้สิ่งต่าง ๆ ได้ด้วยความยากลำบาก ในบางอย่างก็จะเป็นไปไม่ได้เลย (ฉวีวรรณ จึงเจริญ, 2528) การจัดการศึกษาให้แก่เด็กปฐมวัย จึงเป็นเรื่องที่นักการศึกษาและนักจิตวิทยาได้ให้ความสนใจศึกษาค้นคว้ามานานแล้ว โดย ฟรอยด์ (Sigmund Freud, 1949) นักจิตวิเคราะห์ได้ชี้ให้เห็นว่า วัยเริ่มต้นของชีวิตมนุษย์ คือ ระยะ 5 ปีแรกของคนเรา ประสบการณ์ต่าง ๆ ที่ได้รับในตอนต้น ๆ ของชีวิต จะมีอิทธิพลต่อชีวิตของคนเรา ตลอดจนถึงวาระสุดท้าย เขาเชื่อว่าการอบรมเลี้ยงดูในระยะปฐมวัยนั้นจะมีผลต่อการพัฒนาบุคลิกภาพของเด็กในอนาคต

อีริกสัน (Erikson, 1967) กล่าวว่า วัยทารกตอนปลายเป็นช่วงที่บุคคลเรียนเจตคติของความมั่นใจหรือไม่มั่นใจ ซึ่งขึ้นอยู่กับสิ่งที่พ่อแม่ให้สิ่งที่เด็กต้องการสำหรับ อาหาร การเอาใจใส่ และความรักอย่างชื่นชม เจตคติเหล่านี้ ซึ่งเด็กมีอยู่จะคงอยู่มากหรือน้อยตลอดชีวิต และสามารถ

วาดความรู้ ความเข้าใจของคนทั่วไปและสถานการณ์ของบุคคลได้

เฮอร์ลอค (Hurlock, 1959) กล่าวว่า วัยเด็กนับได้ว่าเป็ยวัยแห่งวิกฤติกาลในการพัฒนาบุคลิกภาพ เป็นระยะสร้างพื้นฐานของจิตใจในวัยผู้ใหญ่ต่อไป บุคลิกภาพในวัยผู้ใหญ่แม้จะมีความแตกต่างไปจากวัยเด็กมากเท่าใดก็ตาม แต่จะเป็นความแตกต่างที่ถือกำเนิดจากรากฐานในวัยเด็ก ซึ่งสอดคล้องกับ ริชาร์ด สปินทอลล์ (Richard C. Spinthall, 1974) กล่าวว่า ในช่วง 5 ปีแรกของมนุษย์เป็นช่วงวิกฤติของชีวิต เป็นระยะที่สำคัญที่สุดในการวางรากฐานของบุคลิกภาพ ซึ่งการพัฒนาบุคลิกภาพนั้นเด็กจะต้องมีการเรียนรู้เพื่อเปลี่ยนแปลงและปรับปรุงพฤติกรรมที่ตอบสนองต่อสถานการณ์ที่ได้รับ โดยการตอบสนองนั้นผลมาจากวุฒิภาวะทางร่างกาย สติปัญญา และประสบการณ์ที่ได้รับจากสภาพแวดล้อม

Joe L. Frost (1977) กล่าวว่า ช่วงเด็กอายุ 4-5 ปีแรก เป็นช่วงเวลาที่มีความเจริญงอกงามทางด้านร่างกายและจิตใจเกิดขึ้นอย่างรวดเร็วที่สุด นอกจากนี้ยังมีความรู้สึกที่ไวต่ออิทธิพลของสิ่งแวดล้อมภายนอก

บลม (Bengamin S. Bloom, 1964) ได้รายงานผลการวิจัยของเขาในหนังสือชื่อ "ความมั่นคงและเปลี่ยนแปลงในบุคลิกภาพของมนุษย์" (Stability and Change in Human Characteristics) หนังสือเล่มนี้ได้ทำให้นักศึกษาหลาย ๆ ท่านที่มีข้อสงสัยในเรื่องการพัฒนาการของเด็กในระยะเริ่มแรกมีความเชื่อมั่นและเข้าใจว่าเด็กตั้งแต่แรกเกิดจนถึง 4 ขวบ จะพัฒนาด้านสติปัญญา ได้ถึงร้อยละ 50 และจาก 4-8 ขวบ จะพัฒนาเพิ่มขึ้นอีกร้อยละ 30 และที่เหลือคือร้อยละ 20 จะอยู่ในช่วง 8-17 ปี จะเห็นว่าสติปัญญาของมนุษย์มากกว่า 3 ใน 4 จะได้รับการพัฒนาเมื่อเด็กอายุได้ประมาณ 9 ปี ซึ่งถ้าหากว่าไม่ได้รับการพัฒนาในด้านสติปัญญาอย่างถูกต้อง ความสามารถในการเรียนรู้ก็จะถูกยับยั้ง

แบลงเคินชิพ และคณะ (Aden H. Blankenship, 1950) กล่าวว่า กระบวนการเจริญเติบโตในระยะ 6 ปีแรกของชีวิตจะเป็นพื้นฐานและเป็นการกำหนดแบบของสุขภาพและการปรับตัวในอนาคต ขบวนการปรับตัวอย่างเป็นระเบียบ จะช่วยให้เด็กมีสุขภาพและการปรับตัวที่ดีและ

เป็นบุคคลที่ดีในวันหน้า

เฮลเพอร์แมน (Helen Hefferman, n.d.) ได้กล่าวถึงความสำคัญของช่วงปฐมวัยว่า "ไม่มีช่วงเวลาของการพัฒนาในช่วงใดที่ก่อให้เกิดการเรียนรู้และการเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็วแก่เด็ก ในด้านของภาษา ความเข้าใจในสิ่งต่าง ๆ มากเท่ากับช่วงนี้ ตลอดจนถึงทัศนคติอันจะเป็นรากฐานที่มั่นคง ต่อการสร้างบุคลิกภาพ

เอกวิทย์ ณ ถลาง ได้กล่าวถึงความสำคัญของวัยเด็กในการบรรยายพิเศษ ณ ศูนย์วิจัย การศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ ดังนี้

... นักจิตวิทยาบอกว่า เด็กตั้งแต่แรกเกิดจนถึง 6 ขวบนั้น ถือว่าเป็น most Information Year เป็นช่วงอายุที่สำคัญที่สุดของชีวิต ถ้าช่วงนี้ได้รับการเลี้ยงดูอย่างดีถูก สุกลักษณะได้รับการกล่อมเกลานิสัยเบื้องต้นให้ถูกทางจะเป็นการเตรียมความพร้อมให้เป็นคนเก่งกล้า มากขึ้น

นวลศิริ เปาโลहित (2520) กล่าวว่า ระยะก่อนเข้าเรียน คือระหว่าง 2-5 ปี เป็นระยะ ที่มีการเปลี่ยนแปลงมากที่สุด พัฒนาการที่สำคัญในช่วงวัยนี้ได้แก่ กระบวนการเจริญเติบโตทางร่างกาย การเรียนรู้และรับรู้ ความคิดและการมีเหตุผล ตลอดจนพัฒนาการที่เกี่ยวเนื่องกับความเข้าใจ ในอันที่จะ นำมาซึ่งการเปลี่ยนแปลงของบุคลิกภาพ และการเข้าใจตน

จากความเห็นดังกล่าว จึงสรุปได้ว่า ช่วงปฐมวัยเป็นช่วงที่สำคัญยิ่งของชีวิต เป็นช่วงที่ พัฒนาการทุกอย่าง เจริญอย่างรวดเร็ว ทั้งด้านร่างกาย อารมณ์ สังคม และสติปัญญา การพัฒนาเด็ก ในช่วงวัยนี้ จะเป็นการวางพื้นฐาน ทางด้านจิตใจ อุปนิสัยและความสามารถ ซึ่งจะมีผลต่อไปใน อนาคตของเด็ก และของชาติในที่สุด ดังนั้น จึงอาจกล่าวได้ว่า การจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาเด็กใน ช่วงนี้เป็นพื้นฐานของการพัฒนาชาติโดยแท้

พัฒนา ชัยพงศ์ (2530) ได้เสนอแนวคิดว่า การเรียนรู้ของเด็กก่อนวัยเรียนจะเกิดขึ้นได้ ในห้องเรียนที่มีลักษณะดังต่อไปนี้

1. ห้องเรียนที่จัดกิจกรรมที่คำนึงถึงทักษะพื้นฐานทางการเรียนรู้เป็นหลัก ซึ่งทักษะ เหล่านี้ได้แก่ กิจกรรมการเคลื่อนไหวเข้าจังหวะ กิจกรรมที่เน้นการรับรู้ทางการฟัง การมอง

การจำ การอธิบายความรู้สึกของตนในการใช้เหตุผลการเข้าสังคม

2. ห้องเรียนที่เปิดโอกาสให้นักเรียนได้ลงมือปฏิบัติและกระทำ เช่น กิจกรรมการทดลองปฏิบัติการร่วมอภิปรายโดยที่ครูคำนึงถึงเด็กเป็นสำคัญ มีการใช้แรงเสริม เช่น การชมเชย การให้รางวัลการแข่งขัน เป็นต้น

3. ห้องเรียนที่จัดกิจกรรมที่กระตุ้นให้แนวคิดและผลิตผลงานของตนออกมาโดยคำนึงและเน้นที่กระบวนการการผลิตมากกว่าผลงาน

4. ห้องเรียนที่สวดหุ่ยนในเรื่องของตารางกิจกรรมประจำวัน ทั้งนี้ คำนึงถึงสถานการณ์และความสนใจของเด็กเป็นหลัก นอกจากนี้ควรจะให้เด็กได้มีโอกาสในการเลือกและตัดสินใจว่า จะทำกิจกรรมใดร่วมกับใคร เป็นต้น

5. ห้องเรียนที่เปิดโอกาสให้เด็กได้มีประสบการณ์ใหม่ ๆ

6. ห้องเรียนที่ครูมีหน้าที่เป็นผู้คอยให้คำแนะนำ และชี้แนะในการทำกิจกรรมเนื่องจากครูเป็นผู้ที่ใกล้ชิดเด็กทราบว่าเด็กได้ทำกิจกรรมอะไรมาบ้างแล้ว และได้พัฒนาทักษะอะไรมาบ้างแล้ว ดังนั้นจึงสามารถที่จะแนะนำกิจกรรมใหม่ที่ต่อเนื่องและเหมาะสม กับความสามารถของเด็กและครู จะต้องเปิดใจที่จะยอมรับความผิดพลาดที่อาจจะเกิดขึ้น

เมื่อห้องเรียนมีลักษณะดังกล่าวนี้แล้ว เด็กจึงจะสามารถพัฒนาทักษะและเร่งส่งเสริมพัฒนาการของเด็กโดยวิธีการของตนเองที่อาจจะเหมือนหรือแตกต่างไปจากของเพื่อน ตามศักยภาพของแต่ละคน

สุรศักดิ์ หลาบมาลา (2530) ได้กล่าวถึงการทดลองการจัดการศึกษาระดับปฐมวัยสำหรับเด็กยากจนหลายโครงการ เช่น Early Training, Perry Preschool, Harlem และ Mother Child Home พบว่า มีผลต่ออย่างยิ่งต่อชีวิตของเด็กเหล่านั้น เพราะการศึกษาระดับปฐมวัยสำหรับเด็กที่มีปัญหาทางเศรษฐกิจ เป็นกระบวนการป้องกันปัญหาอันอาจจะเกิดภายหลังเมื่อเด็กโตเป็นหนุ่มสาวแล้ว โดยทั่วไปความยากจนเป็นสาเหตุที่นำไปสู่ความล้มเหลวในการเรียนในระดับประถมและมัธยม ความยากจนสัมพันธ์กับปัญหาของวัยรุ่น และมีความสัมพันธ์กับการตั้งครรภ์โดยไม่มีบิดายอมรับ จากการทดลองดังกล่าว พอสรุปด้วยความมั่นใจได้ว่า

1. เด็กยากจนที่เข้าเรียนในโครงการ มีการพัฒนาความพร้อมในการเรียนต่อระดับประถมศึกษา มีความพร้อมในการพัฒนาทางด้านสติปัญญา อารมณ์ และสังคมดีกว่าเด็กกลุ่มควบคุม

2. จำนวนเด็กในโครงการที่เป็นกลุ่มทดลองตกซ้ำชั้นและถูกจัดเป็นเด็กมีปัญหาในการเรียนต้องจัดเข้าชั้นพิเศษมีน้อยกว่าเด็กกลุ่มควบคุม

3. เมื่อติดตามเด็กกลุ่มนี้จนกระทั่งอายุ 19 ปี พบว่า อัตราการมีปัญหาการพึ่งสวัสดิการสังคมเพื่อยังชีพ การว่างงาน และการตั้งครรภ์โดยไม่มีคู่ครอง มีอัตราน้อยกว่าเด็กกลุ่มควบคุม

จากการศึกษาเปรียบเทียบผลด้านพัฒนาการของเด็กที่ได้รับและไม่ได้รับบริการจากศูนย์เด็กในต่างประเทศนั้น พอสรุปได้ว่าเป็นการแสดงให้เห็นผลของประสบการณ์เบื้องต้นต่อพัฒนาการของเด็กในทางบวกโดยเฉพาะผลที่มีต่อเด็กด้อยโอกาสซึ่งผลจะคงอยู่เป็นเวลานาน หากมีแรงเสริมจากทางบ้านประกอบกัน สำหรับผลที่มาจากบริการต่าง ๆ ไม่ค่อยแตกต่างกัน ความแตกต่างอยู่ที่การจัดการที่มีความสอดคล้องกับสภาพแวดล้อมของเด็ก (โกวิท ประวาลพุกษ์ และ นิธยา ภัสสรศิริ, 2528) อาจจะสามารถกล่าวได้ว่าการจัดการศึกษาระดับปฐมวัยเป็นการจัดสภาพแวดล้อมให้เด็กได้รับประสบการณ์ที่สำคัญที่สุดแห่งชีวิต หากเด็กได้รับประสบการณ์ที่ดี เด็กจะมีความพร้อม ความกล้า ความเชื่อมั่นในตนเอง และความเต็มใจที่จะก้าวต่อไปบนเส้นทางแห่งชีวิตของตนเอง ช่วยเพิ่มความสามารถในการปฏิบัติงานตามความต้องการและคาดหวังของผู้ใหญ่ อันเป็นการเสริมสร้างทางที่ดีแก่เด็ก

การจัดการศึกษาสำหรับเด็กปฐมวัยมิได้หมายความว่า จะได้ผลดีดังที่กล่าวมาแล้วทุกโครงการ หากจัดไม่ดีไม่มีความเข้าใจในหลักการ วิธีการดำเนินการและมีความสัมพันธ์อันดีกับผู้ปกครองเด็กแล้ว การศึกษาระดับปฐมวัยก็เป็นเพียงการเปลี่ยนที่เล่นของเด็กเท่านั้น เริ่มตั้งแต่ผู้บริหารโครงการต้องเป็นบุคคลที่มีความรอบรู้ด้านพัฒนาการเด็กเป็นอย่างดี เป็นผู้นำครูในทางวิชาการ มีความสามารถในการสร้างสภาพแวดล้อมที่ช่วยส่งเสริมการเรียนรู้ของเด็กได้ดี หลักสูตรที่ใช้ควรมีรากฐานอยู่บนหลักการของทฤษฎีพัฒนาการของเด็ก ครูผู้สอนควรเป็นบุคคลที่ผ่านการฝึกอบรมมาเป็นพิเศษ คณะผู้ดำเนินงานต้องทำงานกับผู้บริหารเป็นทีม และทุกคนมีความสัมพันธ์อันดีกับผู้ปกครองและชุมชน และที่สำคัญที่สุดต้องเอาใจใส่ในตัวเด็กและความก้าวหน้าของเด็กเป็นรายบุคคลด้วย (สุรศักดิ์ หลาบมาลา, 2530)

วัตถุประสงค์ของการจัดการศึกษาระดับปฐมวัยศึกษา

ในแผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ ฉบับที่ 6 (พ.ศ. 2530-2534) รัฐบาลได้กำหนด วัตถุประสงค์เกี่ยวกับการจัดการศึกษาระดับปฐมวัยศึกษาไว้ ดังนี้ (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษา แห่งชาติ, 2529)

1. เพื่อให้มีการขยายบริการเตรียมความพร้อมแก่เด็กในวัยก่อนประถมศึกษาให้ กว้างขวางยิ่งขึ้น โดยมีการขยายการศึกษาระดับนี้ประมาณร้อยละ 37 ของประชากรอายุ 3-5 ปี และให้เด็กที่เสียเปรียบในทางเศรษฐกิจและสังคมได้เข้ารับการบริการเตรียมความพร้อมมากขึ้น
2. เพื่อให้เด็กวัย 3 - 5 ปีได้รับการเตรียมความพร้อมทางด้านร่างกาย สติปัญญา อารมณ์ จิตใจและสังคม รวมทั้งการดูแลด้านสุขภาพอนามัยและโภชนาการที่มีคุณภาพและมาตรฐาน การจัดประสบการณ์ การเตรียมความพร้อมให้เด็กในระดับที่ใกล้เคียงกัน ทั้งระหว่างหน่วยงาน ในสังกัดเดียวกันและต่างสังกัดเป็นการเตรียมความพร้อมให้แก่เด็กถูกต้องตามหลักจิตวิทยาพัฒนาการ ของเด็กอย่างมีประสิทธิภาพ
3. เพื่อให้มีการพัฒนารูปแบบการจั้ดบริการเตรียมความพร้อมสำหรับเด็กก่อนประถมศึกษา ที่เหมาะสมกับสภาพเศรษฐกิจและสังคมของท้องถิ่นรวมทั้งพัฒนาการของเด็กตลอดจนให้มีการประสาน งานระหว่างงานที่เกี่ยวข้องเพื่อการดำเนินงานและใช้ทรัพยากรร่วมกันอย่างมีประสิทธิภาพ

จากแผนการศึกษาชาติ พุทธศักราช 2520 หมวด 3 ระบบการศึกษาข้อ 30 ระบุว่า การศึกษาระดับก่อนประถมศึกษา เป็นการศึกษาที่มุ่งอบรมเลี้ยงดูเด็กก่อนการศึกษาภาคบังคับ เพื่อ เตรียมให้เด็กมีความพร้อมทุกด้านดีพอที่จะเข้ารับการศึกษาคต่อไป (กระทรวงศึกษาธิการ, 2520)

การจัดสถานศึกษาระดับปฐมวัยศึกษาหรือระดับก่อนประถมศึกษานั้น อาจจัดเป็นการศึกษา ในระบบโรงเรียนหรือนอกโรงเรียน โดยอาจจัดเป็นสถานรับเลี้ยงดูเด็กหรือศูนย์เด็กปฐมวัย และ ในบางกรณีอาจจัดเป็นชั้นเด็กเล็ก หรืออนุบาลก็ได้ สำหรับอนุบาลศึกษานั้น กระทรวงศึกษาธิการ ได้ปรับปรุงแนวการจัดประสบการณ์ระดับอนุบาลขึ้น เพื่อให้สอดคล้องกับหลักสูตรชั้นประถมศึกษา พุทธศักราช 2521 ซึ่งระบุความมุ่งหมายไว้ดังต่อไปนี้ (กรมสามัญศึกษา, 2522)

อนุบาลศึกษาเป็นการอบรมเบื้องต้น เพื่อกุลบุตร กุลธิดา ให้มีนิสัยอันดีงามและพร้อมที่จะ รับการศึกษาในระดับต่อไป การจัดการศึกษาระดับอนุบาลศึกษามีความมุ่งหมายดังต่อไปนี้ คือ

1. เพื่อส่งเสริมให้เด็กมีสุนทรียะที่เกี่ยวกับการกิน เล่น และพักผ่อนอย่างถูกต้อง ตลอดจนรู้จักระวังรักษาตัวให้พ้นจากโรคภัยและอุบัติเหตุ
2. เพื่อปลูกฝังให้เด็กมีลักษณะนิสัยที่ดีงาม รู้จักควบคุมอารมณ์ของตน รู้จักและอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้
3. เพื่อส่งเสริมให้เด็กรู้จักสังเกต มีไหวพริบ มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ สามารถแสดงออกซึ่งชมต่อความไพเราะและสิ่งสวยงามต่าง ๆ
4. เพื่อฝึกให้เด็กรู้จักใช้ประสาทสัมผัสให้สัมพันธ์ได้อย่างเหมาะสม และเคลื่อนไหวร่างกายได้อย่างถูกต้อง
5. เพื่อให้รู้จักปฏิบัติกิจวัตรประจำวันด้วยตนเองได้

ราศี ทองสวัสดิ์ (2529 ก.) มีความคิดเห็นว่า จุดมุ่งหมายของการจัดการศึกษาระดับปฐมวัย คือ ความพร้อมในการเรียนของนักเรียนระดับปฐมวัย ซึ่งมีองค์ประกอบคือ ความพร้อมทางด้านร่างกาย ความพร้อมทางสติปัญญา ความพร้อมทางอารมณ์ จิตใจ และสังคม ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

1. ความพร้อมด้านร่างกาย ประกอบด้วย การบังคับกล้ามเนื้อใหญ่และกล้ามเนื้อเล็ก ประสาทสัมผัส การเจริญเติบโต สุขภาพอนามัย และบุคลิกภาพ
2. ความพร้อมทางด้านสติปัญญา ประกอบด้วย
 - 2.1 ความรู้พื้นฐานทางภาษา คือ ความพร้อมในการฟัง พูด อ่าน และเขียน
 - 2.2 ความรู้พื้นฐานทางคณิตศาสตร์ คือ การเปรียบเทียบสิ่งที่อยู่รอบตัว การจำแนก ความแตกต่างและความคล้ายคลึงของภาพและเสียง การจัดประเภทของสิ่งของ การลำดับเหตุการณ์ การนับและรู้ค่าของจำนวนหนึ่งถึงสิบ
 - 2.3 การมีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ ความจำ และความคิดรวบยอด
3. ความพร้อมด้านอารมณ์ จิตใจ และสังคม คือ ความสามารถในการช่วยเหลือตนเอง การปฏิบัติตนในการอยู่ร่วมกันเพื่อ ความอดทน อดกลั้น ความเชื่อมั่นในตนเอง ความร่าเริงแจ่มใส ความมีน้ำใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ความเมตตา กรุณา มารยาทเรียบร้อย การใช้วาจาที่ไพเราะ การมีวินัยตนเอง การตรงต่อเวลา การเคารพในสิทธิของผู้อื่น การยอมรับและเข้าใจเมื่อกระทำผิด การรู้จักแก้ปัญหาเฉพาะหน้า และการรักษาความสะอาด

ส.วาสนา ประवालพกษ์ (2518) มีความเห็นว่า ความมุ่งหมายของการจัดอนุบาลนั้น เพื่อเตรียมตัวให้เด็กเข้าสู่การศึกษาที่เป็นระบบ (Formal Education) ดังนั้น ในระยะที่เด็ก เข้าอยู่ในชั้นอนุบาล ครูควรจะต้องเตรียมเด็กให้พร้อมที่จะก้าวไปข้างหน้าอย่างมีประสิทธิภาพ เปรียบ ด้กับการเตรียมสิ่งของเครื่องใช้ให้ครบบริบูรณ์ก่อนที่เราจะออกเดินทาง จุดประสงค์ที่แท้จริงของ การอนุบาล คือ การฝึกการอยู่ร่วมกับผู้อื่นที่มีใช้บิดามารดา หรือพี่น้องอย่างมีความสุข

คณะกรรมการปฏิรูปการศึกษา ได้กำหนดว่าการศึกษาภาคบังคับ เป็นการเลี้ยงดูเด็ก เพื่อให้มีความพร้อมทางร่างกาย สังคม และพร้อมที่จะรับการศึกษาภาคบังคับต่อไป โดยเน้นให้เด็กมี สุขภาพอนามัย ได้รับความอบอุ่นทางใจ มิได้มุ่งให้เรียนรู้ทางวิชาการเร็วเกินวัย ดังที่โรงเรียน อนุบาลหลายแห่งกระทำอยู่ (สมาคมผู้บริหารการศึกษาแห่งประเทศไทย, 2518)

จะเห็นได้ว่า การศึกษาระดับปฐมวัยนั้น แตกต่างไปจากการจัดการศึกษาในระดับอื่น โดยส่วนรวมแล้วนักการศึกษาส่วนใหญ่ มุ่งเน้นให้เด็กได้ฝึกความพร้อมทุก ๆ ด้าน เพื่อเตรียมตัวเข้า เรียนในชั้นประถมต่อไป มิใช่มีจุดมุ่งหมายสอน อ่าน เขียน เรียนเลข ดังที่โรงเรียนอนุบาลหลาย ๆ แห่งกระทำอยู่ในขณะนี้ ซึ่งผลการวิจัยก็ยืนยันแล้วว่า เป็นจุดมุ่งหมายที่ทำให้เด็กต้องเบื่อหน่าย เพราะ ต้องไปเรียนซ้ำอีกเมื่อเรียนชั้น ป.1

นโยบายของรัฐในการจัดการศึกษาระดับปฐมวัยศึกษา

นโยบายในการจัดการศึกษาระดับปฐมวัยศึกษาของประเทศไทยแต่เดิมนั้น มิได้กำหนด ไว้อย่างเป็นทางการ การจัดการศึกษามาปรากฏอยู่ในรูปของการเสนอโครงการขึ้นเพื่อเป็นแนวทาง ในการจัดการศึกษาเท่านั้น ในระยะก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครองมีโครงการศึกษาอยู่ 4 ฉบับ คือ โครงการศึกษาฉบับ พ.ศ. 2441 โครงการศึกษาฉบับ พ.ศ. 2445 โครงการศึกษาฉบับ พ.ศ. 2456 และโครงการศึกษาฉบับ พ.ศ. 2464 เพื่อเป็นแนวทางในการจัดการศึกษาต่อมาในระยะหลัง การเปลี่ยนแปลง มีการประกาศใช้แผนการศึกษาแห่งชาติชั้น 3 ฉบับ คือ ฉบับ พ.ศ. 2475 ฉบับ พ.ศ. 2479 ฉบับ พ.ศ. 2494 แผนการศึกษาแห่งชาติ 2 ฉบับ คือฉบับ พ.ศ. 2503 และ ฉบับปัจจุบัน คือ ฉบับ พ.ศ. 2520 สำหรับแผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติมี 4 ฉบับ คือ ฉบับที่ 3

(พ.ศ. 2515-2519) ฉบับที่ 4 (พ.ศ. 2520-2524) ฉบับที่ 5 (พ.ศ. 2525-2529) และ ฉบับที่ 6 (พ.ศ. 2530-2534) ส่วนแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติมี 6 ฉบับ คือ ฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2507-2509) ฉบับที่ 2 (พ.ศ. 2510-2514) ฉบับที่ 3 (พ.ศ. 2515-2519) ฉบับที่ 4 (พ.ศ. 2520-2524) ฉบับที่ 5 (พ.ศ. 2525-2529) และฉบับที่ 6 (พ.ศ. 2530-2534) กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ (2530) ได้สรุปนโยบายในการจัดการศึกษาระดับปฐมวัย นับ ตั้งแต่แผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ ฉบับที่ 3 (พ.ศ. 2515-2519) จนถึงฉบับที่ 6 (พ.ศ. 2530-2534) ซึ่งมีสาระสำคัญดังนี้

1. การจัดการศึกษาระดับปฐมวัยศึกษาตามแผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ ฉบับที่ 3 (พ.ศ. 2515-2519)

นโยบายและแนวการดำเนินงานในระดับปฐมวัยศึกษาตามแผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ ฉบับที่ 3 กำหนดไว้ว่าจะปรับปรุงคุณภาพโรงเรียนอนุบาลที่มีอยู่แล้ว 74 โรงเรียนให้ดีขึ้นเพื่อเป็นตัวอย่าง แก่เอกชนที่จัดการศึกษาระดับนี้ โดยเฉพาะในด้านการปรับปรุงคุณภาพครู อำเภอที่มีความเจริญ ทางเศรษฐกิจและมีประชากรหนาแน่นจะพิจารณาเปิดโรงเรียนอนุบาลเป็นตัวอย่างตามความเหมาะสม โดยได้มุ่งให้กรมสามัญศึกษาจัดการศึกษาเพื่อเป็นตัวอย่างให้เอกชนและให้หน่วยงานอื่นไปจัดทำ โดย เน้นในด้านการปรับปรุงคุณภาพของโรงเรียนอนุบาลเป็นสำคัญ และมีการเปิดโรงเรียนอนุบาล ในอำเภอใหญ่ที่มีความเจริญทางเศรษฐกิจและมีประชากรหนาแน่น ซึ่งในระยะของแผนนี้ตั้งเป้าหมายไว้ว่าจะรับนักเรียนเพิ่มขึ้นประมาณ 17,420 คน เปิดโรงเรียนใหม่ 8 โรงเรียน

จากผลการวิเคราะห์การจัดการศึกษาระดับอนุบาลตามรายงานการประเมินผลงานทาง การศึกษาระดับอนุบาลในช่วงระยะแผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติฉบับที่ 3 พบว่า การดำเนินการ ด้านอนุบาลและเด็กเล็กยังไม่บรรลุเป้าหมายตามแผนที่กำหนดไว้ ทั้งนี้เพราะเหตุว่ารัฐไม่ได้ ขยายงานด้านอนุบาลหรือเด็กเล็กออกไปให้กว้างขวางเท่าที่ควร จึงมีแนวความคิดที่จะส่งเสริมงาน ด้านอนุบาลเพิ่มจำนวนมากขึ้นในช่วงระยะเวลาของแผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ ฉบับที่ 4 (พ.ศ. 2520 - 2524)

2. การจัดการศึกษาระดับปฐมวัยศึกษาตามแผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ ฉบับที่ 4 (พ.ศ. 2520-2524) ตามแผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติฉบับที่ 4 ได้วางนโยบายการจัดการศึกษา ระดับปฐมวัยศึกษา ไว้ว่า เพื่อส่งเสริมการศึกษาก่อนภาคบังคับให้สอดคล้องกับความจำเป็นของท้องถิ่น

โดยส่งเสริมให้ท้องถิ่นและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องช่วยจัดการศึกษาก่อนภาคบังคับในรูปแบบต่าง ๆ ตามความจำเป็นของท้องถิ่น สำหรับการศึกษานอกระบบนั้นรัฐจะไม่เข้าดำเนินการเอง แต่จะกำหนดระเบียบในการจัดการศึกษานอกระบบให้เป็นประโยชน์ต่อการศึกษายิ่งขึ้น นอกจากนี้รัฐยังมีนโยบายที่จะส่งเสริมให้ท้องถิ่น เอกชน กลุ่มชนจัดศูนย์ปฐมวัยโดยเฉพาะในชนบท ในแหล่งเสื่อมโทรมและในชุมชนที่หนาแน่น โดยได้กำหนดเป้าหมายของการจัดการศึกษาระดับอนุบาล ไว้ว่า ในช่วง 5 ปีของแผนให้มีจำนวนนักเรียนอนุบาลเพิ่มขึ้น 39,217 คน

ผลการวิเคราะห์การจัดการศึกษาระดับอนุบาลตามแผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติฉบับที่ 4 พบว่า จำนวนนักเรียนในช่วง 5 ปี ของแผนนี้เพิ่มขึ้น 114,945 คน ปริมาณที่เพิ่มขึ้นมากเพราะรัฐมีนโยบายขยายการศึกษาเด็กในท้องถิ่นที่ใช้ภาษาถิ่นต่างจากภาษาไทยกลาง เพื่อเตรียมเด็กเข้าเรียนในระดับประถมศึกษาต่อไป อย่างไรก็ตามปริมาณของจำนวนนักเรียนอนุบาลได้เพิ่มขึ้นในส่วนของภาคเอกชน ส่วนภาครัฐบาลนั้นจำนวนนักเรียนอนุบาลไม่เพิ่มขึ้น จากนโยบายของรัฐที่ได้กำหนดหนดไว้ว่าจะไม่ขยายจำนวนนักเรียนอนุบาลเพิ่มขึ้น และปัญหาการจัดการศึกษาระดับอนุบาลในช่วงแผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติฉบับที่ 4 นั้น พบว่า การจัดศูนย์หรือโรงเรียนเด็กวัยก่อนประถมศึกษาของหน่วยงานต่าง ๆ ยังมีลักษณะต่างคนต่างจัด จึงเกิดความซ้ำซ้อนในวัตถุประสงค์การดำเนินงาน และแหล่งชุมชนที่ใช้บริการ ซึ่งไม่เป็นการประหยัดและยากแก่การที่จะพัฒนาการดำเนินงานให้ดียิ่งขึ้น คุณภาพของสถานที่ที่ให้บริการ บุคลากร วัสดุอุปกรณ์ยังไม่ได้มาตรฐาน และมีความแตกต่างกันมากระหว่างศูนย์หรือโรงเรียนในชุมชนที่ประชากรส่วนใหญ่ยากจนกับศูนย์หรือโรงเรียนในชุมชนที่ประชากรส่วนใหญ่ร่ำรวย นอกจากนี้การบริการของศูนย์หรือโรงเรียนยังไม่ครอบคลุมถึงเด็กยากจนในชนบท แหล่งเสื่อมโทรมและเด็กที่ด้อยโอกาสประเภทต่าง ๆ

3. การจัดการศึกษาระดับปฐมวัยศึกษาตามแผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ ฉบับที่ 5 (พ.ศ. 2525-2529) แผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติฉบับที่ 5 ได้กำหนดนโยบายของการพัฒนาการศึกษาระดับปฐมวัยศึกษาเอาไว้ว่า (1) รัฐจะเร่งรัดและสนับสนุนให้ชุมชนร่วมรับภาระกับหน่วยงานของรัฐ ในการอบรมเลี้ยงดูเด็กก่อนวัยเรียน โดยมุ่งกระจายไปยังชนบท ท้องถิ่นห่างไกล และแหล่งเสื่อมโทรมก่อน สำหรับชั้นเด็กเล็กให้เน้นการจัดในท้องถิ่นที่นักเรียนพูดภาษาถิ่น (หมายถึงภาษาชาวี ส่วย เขมร และชาวเขาเผ่าต่าง ๆ) ที่มีปัญหาต่อการเรียนให้ทั่วถึงทุกโรงเรียน ส่วนการอนุบาลศึกษา รัฐจะดำเนินการตัวอย่างและการวิจัยเท่านั้น (2) รัฐจะทำการปรับปรุงคุณภาพ

การจัดการอบรมเลี้ยงดูเด็กวัยก่อนประถมศึกษา โดยจัดกิจกรรมเพื่อเสริมสร้างสุขภาพอนามัย โภชนาการ สติปัญญา บุคลิกภาพและจริยธรรม เป็นการเตรียมความพร้อมของเด็กที่เข้าสู่ระบบ การประถมศึกษาและสังคม (3) วิจัยและพัฒนา รูปแบบ กำหนดมาตรฐานการพัฒนาเด็กวัยก่อน ประถมศึกษาและอบรมผู้ดูแลเด็กให้สอดคล้องกันระหว่างหน่วยงานให้เป็นไปในทิศทางเดียวกัน

จากการวิเคราะห์การจัดการศึกษาตามแผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติฉบับที่ 5 พบว่า การจัดการศึกษาอนุบาลมีปัญหา ดังนี้ (1) ปัญหาความเสมอภาคทางการศึกษาในด้านโอกาสทาง การศึกษาและความแตกต่างกันในระดับมาตรฐานคุณภาพของสถานศึกษา ทำให้ไม่สามารถสร้าง ความเป็นธรรมทางการศึกษาให้เกิดขึ้นได้ จำนวนผู้ที่ได้รับการศึกษาในระดับก่อนประถมศึกษายังมีอยู่ น้อยมาก เมื่อเปรียบเทียบกับประชาชนกลุ่มอายุเยาวชนในเมืองที่มีโอกาสเข้ารับการศึกษามากกว่า เยาวชนในชนบท และยังมีคุณภาพแตกต่างอยู่ในระดับสูง โดยเฉพาะเยาวชนที่อยู่ในชนบทห่างไกล คมนาคมยังต้องโอกาสในการศึกษาเป็นอย่างมาก และ (2) ปัญหาการศึกษาในระดับก่อนประถมศึกษา ยังไม่อาจจัดการศึกษาให้ตรงกับปรัชญาหลักการของการศึกษาได้ ทั้งนี้ เนื่องจากการขาดการ ประสานงานอย่างใกล้ชิด เพื่อให้มีการช่วยเหลือส่งเสริมซึ่งกันและกัน

4. การจัดการศึกษาระดับปฐมวัยตามแผนพัฒนาการศึกษา ศาสนา และศิลปวัฒนธรรม ระยะเวลาที่ 6 (พ.ศ. 2530-2534) ได้กำหนดนโยบายการจัดการศึกษาระดับปฐมวัยศึกษาไว้ดังนี้ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2529)

4.1 เร่งขยายการจัดการศึกษาระดับก่อนประถมศึกษา เพื่อเตรียมความพร้อมทาง ร่างกาย สติปัญญา อารมณ์และสังคม รวมทั้งดูแลด้านสุขภาพอนามัยและโภชนาการแก่เด็กก่อนวัยเรียน โดยเฉพาะในเขตนอกเมือง พร้อมทั้งพัฒนารูปแบบการจั้ดบริการให้เหมาะสมกับสภาพท้องถิ่น และ พัฒนาการของเด็กพิเศษประเภทต่าง ๆ

4.2 เร่งปรับปรุงคุณภาพ บริการการเตรียมความพร้อมของเด็กก่อนวัยเรียนเพื่อ ให้เด็กมีพัฒนาการถูกต้องตามหลักจิตวิทยาพัฒนาการของเด็กและให้มีบริการที่ได้มาตรฐานทัดเทียมกัน

4.3 พัฒนาระบบการนิเทศ ติดตามและประเมินผลเพื่อให้การจัดการศึกษาระดับ ก่อนประถมศึกษาได้ผลบรรลุตามเป้าหมาย

4.4 ให้มีการประสานงานและร่วมมือกันระหว่างภาครัฐและเอกชนในการให้บริการ แก่เด็กในพื้นที่เป้าหมายได้อย่างทั่วถึงและมีประสิทธิภาพ

4.5 สนับสนุนให้ชุมชนและภาคเอกชนมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาระดับก่อนประถมศึกษา และรูปแบบที่จัดบริการให้มากยิ่งขึ้น

และได้วางมาตรการของการจัดการศึกษาระดับปฐมวัยศึกษาไว้ดังนี้ (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2529)

- 1) ศึกษาค้นคว้าและพัฒนา รูปแบบและวิธีการจัดการศึกษาระดับก่อนประถมศึกษาทั้งในรูปแบบอนุบาลศึกษา ชั้นเด็กเล็กและศูนย์เด็กปฐมวัยให้มีประสิทธิภาพเหมาะสมสอดคล้องกับสภาพสังคมของแต่ละท้องถิ่น
- 2) กำหนดแบบโครงการและแนวทางปฏิบัติให้ชัดเจนเกี่ยวกับการจัดบริการเตรียมความพร้อมสำหรับเด็กทั้งในด้านรูปแบบการจัด มาตรการ สถานศึกษา และการจัดหน่วยงานที่รับผิดชอบ การประสานงาน การจัดตั้งด้านพื้นที่ และกลุ่มเป้าหมายของเด็กโดยมุ่งเน้นขยายโครงการและการกระจายบริการการศึกษาและงบประมาณไปสู่ส่วนภูมิภาคชนบท
- 3) สนับสนุนให้เอกชนจัดขึ้นอนุบาลสำหรับเด็กวัย 3-5 ปีมากขึ้น โดยปรับปรุงระเบียบการจัดตั้งอนุบาลเอกชนให้มีความยืดหยุ่นและเหมาะสมกับสภาพแวดล้อมของการลงทุน
- 4) ให้มีการจัดเด็กเล็กในโรงเรียนประถมศึกษาของรัฐบาลในท้องถิ่นต่างไกลและมีปัญหาทางภาษา
- 5) จัดบริการเตรียมความพร้อมให้เด็กที่มีปัญหาทางภาษา เด็กห่างไกลคมนาคม เด็กในชุมชนแออัด และเด็กในพื้นที่เป้าหมายการพัฒนาชนบทให้ทั่วถึง
- 6) ศึกษาและพัฒนา รูปแบบการจัดบริการเตรียมความพร้อมของเด็กในรูปของการให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมได้กว้างขวางยิ่งขึ้น และนำผลจากการศึกษาและพัฒนา รูปแบบดังกล่าวไปเผยแพร่และกระตุ้นให้มีการขยายบริการแก่เด็กอย่างกว้างขวาง
- 7) กำหนดเกณฑ์มาตรฐานสถานศึกษาระดับก่อนประถมศึกษาทุกรูปแบบ เร่งรัดพัฒนาให้ได้ตามเกณฑ์โดยการปรับปรุงในด้านครูและบุคลากร เด็ก แนวการจัดประสบการณ์ อาคาร สถานที่ บริเวณ สื่อ เครื่องเล่น อุปกรณ์ แนวประเมินพัฒนา วุฒิ และคุณสมบัติของบุคลากรผู้รับผิดชอบงานด้านบริหารและบริการ โดยเฉพาะในสถานศึกษาภูมิภาคชนบทให้มีมาตรฐานคุณภาพที่ทัดเทียมกับสถานศึกษาในเมือง

สรุปสาระสำคัญของนโยบายการจัดการศึกษาระดับปฐมวัยศึกษาจากแผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติฉบับที่ 3 จนถึงฉบับที่ 6 ได้ตามตารางดังนี้

ตารางที่ 1 เปรียบเทียบนโยบายการจัดการศึกษาระดับปฐมวัยศึกษาในแผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติฉบับที่ 3 จนถึงฉบับที่ 6

แผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ	นโยบาย
ฉบับที่ 3 (พ.ศ. 2515-2519)	<ol style="list-style-type: none"> 1. จะปรับปรุงคุณภาพโรงเรียนอนุบาลของรัฐให้ดีขึ้น เพื่อเป็นตัวอย่างแก่เอกชนในการจัดการศึกษา 2. มีการเปิดโรงเรียนอนุบาลในอำเภอใหญ่ที่มีความเจริญทางเศรษฐกิจและมีประชาชนหนาแน่น
ฉบับที่ 4 (พ.ศ. 2520-2524)	<ol style="list-style-type: none"> 1. จะส่งเสริมให้ท้องถิ่นและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องช่วยจัดการศึกษาก่อนภาคบังคับในรูปแบบต่าง ๆ ตามความจำเป็นของท้องถิ่น 2. รัฐจะไม่เข้าดำเนินการเอง 3. รัฐจะกำหนดระเบียบในการจัดการศึกษาอนุบาลให้เป็นประโยชน์ต่อการศึกษายิ่งขึ้น 4. รัฐจะขยายการศึกษาเด็กเล็กในท้องถิ่นที่เด็กส่วนใหญ่ใช้ภาษากัน
ฉบับที่ 5 (พ.ศ. 2525-2529)	<ol style="list-style-type: none"> 1. วิจัยและพัฒนาารูปแบบ กำหนดมาตรฐานการพัฒนาเด็กวัยก่อนประถมศึกษาและอบรมผู้ดูแลเด็กให้สอดคล้องกันระหว่างหน่วยงานให้เป็นไปในทิศทางเดียวกัน 2. สนับสนุนให้ชุมชนร่วมรับภาระกับหน่วยงานของรัฐในการอบรมเลี้ยงดูเด็กก่อนวัยเรียนโดยมุ่งเน้นชนบท ท้องถิ่นห่างไกลและแหล่งเสื่อมโทรม

แผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ	นโยบาย
ฉบับที่ 6 (พ.ศ. 2530-2534)	<ol style="list-style-type: none"> 3. ขึ้นเด็กเล็กให้เน้นการจัดในท้องถิ่นที่นักเรียนพูดภาษานั้น 4. รัฐจะจัดการอนุบาลศึกษาเป็นตัวอย่างและการวิจัยเท่านั้น 1. พัฒนารูปแบบและวิธีการจัดการศึกษาระดับก่อนประถมศึกษาให้สอดคล้องกับสภาพสังคมของแต่ละท้องถิ่น 2. มุ่งขยายโครงการและการกระจายบริการการศึกษาและงบประมาณไปสู่ส่วนภูมิภาคชนบท 3. สนับสนุนให้เอกชนจัดชั้นอนุบาล 4. ปรับปรุงระเบียบการจัดตั้งโรงเรียนอนุบาลเอกชนให้มีความยืดหยุ่นและเหมาะสมกับสภาพแวดล้อมของการลงทุน 5. ให้มีการจัดเด็กเล็กในโรงเรียนประถมศึกษาของรัฐบาลในท้องถิ่นที่ห่างไกลและมีปัญหาทางภาษา เด็กในชุมชนแออัดและเด็กในพื้นที่ยากจน 6. กำหนดเกณฑ์มาตรฐานสถานศึกษาให้มีคุณภาพ 7. มุ่งขยายการศึกษาระดับอนุบาล

วิวัฒนาการของการจัดการศึกษาระดับปฐมวัยศึกษา

การสอนเด็กปฐมวัยนั้น ผู้ริเริ่มแนวการสอนครั้งแรกในโรงเรียนเด็กกำพร้า คือ เปสตาลอซซี (Pestalozzi) ดำเนินการสอนตามแนวของ รูสโซ่ วิธีสอนใช้ของจริงมาช่วยประกอบการสอน เป็นการสร้างสิ่งเร้ากระตุ้นให้เกิดการเรียนรู้

ต่อมา เฟรอเบล (Froebel) ชาวเยอรมัน เคยทำงานร่วมกับเปสตาลอซซี ในระยะหนึ่ง เป็นผู้เปิดโรงเรียนอนุบาลขึ้นในเยอรมัน ที่เมืองแบลเคนเบอร์ก เรียกเป็นภาษาเยอรมันว่า "Kindergarten" (สวนเด็ก) วิธีสอนเพิ่มเติมจากเปสตาลอซซี โดยจัดกิจกรรมต่าง ๆ การเล่น

เครื่องเล่น ซึ่งเป็นวิธีสอนที่มีคุณค่าต่อเด็กมาก เขาได้เน้นหนักให้เห็นถึงความจำเป็นในการจัดตั้งสถาบันผลิตครู ผูกอบรมวิชาครูเพื่อไปสอนเด็กให้มีประสิทธิภาพ เปรอเบลเห็นความสำคัญของเด็กอนุบาลมาก ผลงานที่ปรากฏทำให้มีผู้ขนานนามว่า "บิดาแห่งการศึกษาอนุบาล"

มอนเตสซอรี (Montessori อ้างถึงใน สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2526) แพทย์หญิงและนักจิตวิทยาชาวอิตาลี เป็นนักการศึกษาอีกผู้หนึ่งซึ่งมีความคิดเห็นสอดคล้องกับหลักการของ เปรอเบล เป็นส่วนใหญ่ เช่น การจัดสิ่งแวดล้อมในโรงเรียนอนุบาลด้วยธรรมชาติ มีสนามให้เด็กวิ่งเพื่อออกกำลังกาย ในส่วนที่ขัดแย้งกันก็คือการจัดชั้นเรียนเป็นแบบตายตัวของ เปรอเบล มอนเตสซอรี มีแนวคิดที่ว่า ควรให้เสรีภาพแก่เด็กในการแสวงหาความรู้ โดยปล่อยให้เด็กมีประสบการณ์จากสิ่งแวดล้อมด้วยตนเอง และสมัครใจ ยึดความแตกต่างระหว่างบุคคลเป็นแนวในการจัดกิจกรรม มอนเตสซอรี ได้ตั้งโรงเรียนอนุบาลขึ้นเรียกว่า "บ้านเด็ก" โดยจัดโรงเรียนให้เหมือนบ้าน มีเครื่องเล่นที่เป็นเครื่องใช้เครื่องครัว เป็นต้น เด็กจะรู้สึกอบอุ่น ค้นเคยเหมือนบ้านของตนเอง จึงเห็นได้ว่าแนวคิดในการจัดโรงเรียนอนุบาลในยุคนั้นมีจุดมุ่งหมายเพื่อพัฒนาบุคลิกภาพทางอารมณ์และสังคม

การจัดการศึกษาระดับปฐมวัยศึกษาในประเทศไทย เริ่มมีมาตั้งแต่สมัยก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง สมัยที่การศึกษายังไม่มีระบบ การศึกษาก่อนวัยเรียนสำหรับเจ้านายเชื้อพระวงศ์ที่ยังทรงพระเยาว์นั้น ส่วนใหญ่จะจัดขึ้นในพระบรมมหาราชวัง ดังข้อความตอนหนึ่งจาก "ความทรงจำ" ซึ่งเป็นพระนิพนธ์ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้าฯ กรมพระสวัสดิวัดนวิศิษฎ์ (2494) ที่ทรงกล่าวถึงการเล่าเรียนของพระองค์เองในสมัยที่ยังทรงพระเยาว์ว่า "... ที่มาเริ่มจำความได้จริงนั้นตั้งแต่ปีชกาล พ.ศ. 2409 เมื่ออายุได้ 4 ขวบ เป็นต้นมา ถึงตอนนี้ เริ่มเรียนหนังสือ และขึ้นไปเฝ้าทูลกระหม่อมทุกวัน..." การศึกษาสำหรับเจ้านายที่ยังทรงพระเยาว์นั้นมีระเบียบประเพณีมาตั้งแต่รัชกาลที่ 1 โดชวางระเบียบให้ทั้งพระองค์ชายและพระองค์หญิง พอชันษาได้ 3 ขวบ ก็ตั้งต้นเรียนหนังสือไทยในชั้นปฐมศึกษา เรียนต่อครูผู้หญิงที่ในพระราชวังเหมือนกัน (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้าฯ กรมพระสวัสดิวัดนวิศิษฎ์, 2494) หลักฐานที่สำคัญที่แสดงให้เห็นถึงแนวคิดในการจัดการศึกษาสำหรับเจ้านายสมัยโบราณที่ยังทรงพระเยาว์ ได้แก่ หลักฐานการจัดตั้งโรงเรียนราชกุมารและโรงเรียนราชกุมารี และได้มีพิธีเปิดโรงเรียนราชกุมาร เมื่อวันที่ 18 มกราคม ร.ศ. 111 (พ.ศ. 2435) การจัดตั้งโรงเรียนราชกุมารนั้น มีข้อความตอนหนึ่งในจดหมายของเจ้าพระยาภาสกรวงศ์ ที่มีถึงกรมหมื่นสุมิตรพันธ์ ดังมีข้อความดังนี้

(กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสาร ศ. 5 (ร.ล.)/3 อ้างถึงใน ปราณีต อัมพรสินธุ์, 2523)

ด้วยทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระราชหัตถเลขา ร.ที่ 921 ศ.ศ.13 มาถึงข้าพระพุทธเจ้า ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ข้าพระพุทธเจ้าจัดตั้งโรงเรียนราชกุมารี สำหรับสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ พระเจ้าลูกเธอที่ทรงพระเยาว์อยู่ จะควรจัดได้ประการใดในห้วงมือ... ข้าพระพุทธเจ้าได้รับใส่เกล้าฯ ปฤกษาเจ้าพนักงานในกระทรวงดูเห็นด้วยเกล้าฯ ว่า ลักษณะการศึกษาสำหรับราชกุมารีที่ยังพระเยาว์นั้น ต้องอาศัยรียกหัดแนะนำ โดยทางเครื่องเล่นชักจูงความเข้าใจให้ง่ายขั้น แลฝึกหัดกำลังกายมากกว่าที่จะฝึกหัดกำลังปัญญาในขั้นแรก เด็กจึงไม่ค่อยระอาในการฝึกหัดเหมือนดังเรียนแต่หนังสืออย่างเดียว แลฝึกหัดกิริยาการประพฤติให้ได้ระเบียบเรียบร้อย ให้เป็นไปตามลำดับอายุ...

จากหลักฐานดังกล่าว แสดงให้เห็นถึงความเข้าใจของผู้ใหญ่ที่มีต่อการศึกษารวมของเด็กเล็ก และเข้าใจถึงวิธีการที่จะให้การศึกษากับเด็กในระดับนี้ และเนื่องจากในสมัยรัชกาลที่ 5 พระองค์ได้เคยเสด็จประพาสยุโรป และมีชาวต่างชาติเข้ามาเจริญสัมพันธไมตรี ซึ่งได้นำการศึกษาเข้ามาเป็นส่วนสำคัญด้วย เนื่องจากโรงเรียนราชกุมารีนี้นี้ ไม่ได้มีกำหนดอายุไว้เป็นที่แน่นอนตายตัว ทำให้ยากต่อการเข้าใจว่าพระชันษาของพระเจ้าลูกเธอ หรือ หม่อมเจ้าหญิงที่มาทรงเล่าเรียนอยู่ในขณะนั้น มีพระชันษาประมาณเท่าไร แต่จากรายงานโรงเรียนราชกุมารีของพระยาอิศรพันธุ์โสภณมีคำว่า "ยังคลาส" (Young Class) อยู่ ซึ่งควรจะหมายถึงชั้นสำหรับเด็กที่เพิ่งเริ่มเรียน หรือชั้นมูลนั่นเอง

การศึกษาสำหรับเด็กก่อนวัยเรียนในฐานะบุคคลธรรมดาสามัญทั่วไปนั้น มีหลักฐานที่กล่าวถึงการเล่าเรียนในอดีตชีวิตพระยาอนุমানราชชน (2512) ได้เล่าถึงการศึกษาเล่าเรียนในสมัยที่ท่านยังเล็กอยู่ว่า "...ข้าพเจ้าเล่าเรียนหนังสือเป็นครั้งแรกเมื่ออายุได้ 5 หรือ 6 ขวบ จำได้ว่าเมื่อแรกเรียน ก ข เรียนจากตัวเขียนบนกระดานดำ ..." และอีกตอนหนึ่งกล่าวว่า "...ข้าพเจ้าเรียนหนังสืออยู่กับบ้าน จะช้านานเพียงใดจำไม่ได้ แต่เข้าใจว่าคงเล่นมากกว่าเรียน... เรียนในที่นี้หมายความว่าเพียงฝึกอ่านหนังสือให้จำได้เท่านั้น..."

สำหรับลูกชาวบ้านที่พ่อแม่ต้องออกไปทำงานนอกบ้าน ไม่มีคนเลี้ยงดูก็นำไปฝากไว้ที่วัดเรียนหนังสือบ้างเล่นบ้าง ดังที่เสฐียรโกเศศ (2515) ได้บรรยายถึงสภาพเด็กในสมัยก่อนว่า...

"...เด็กผู้ชายลูกชาวบ้าน ถ้าไม่มีเหตุขัดข้องอย่างไร พ่อแม่ก็มักจะนำไปฝากเป็นลูกศิษย์พระ เพื่อจะได้มีโอกาสเล่าเรียนเขียนหนังสือและศึกษาพระธรรมวินัยเบื้องต้นไปด้วยในตัว... ลางที พ่อแม่ติดธุระเรื่อง

ท่ามาหากิน ก็นำบุตรชายไปฝากพระตั้งแต่เล็ก พระท่านก็เอาใจใส่ เลี้ยงดูให้ ถ้ายังเล็กอยู่ท่านก็บ้วนข้าว อาบน้ำ ทาขมิ้นให้..."

จะเห็นได้ว่า เด็กที่พ่อแม่พอมืออันจะกิน การศึกษาในชั้นต้น ๆ พอให้อ่านออกเขียนได้ บ้างนิดหน่อย มักจะเรียนอยู่ที่บ้านโดยมีพ่อแม่เป็นผู้สอนให้ แต่เด็กที่พ่อแม่ค่อนข้างยากจน ไม่มีเวลามาสั่งสอนอบรมลูก จึงนำไปฝากไว้ที่วัด เรียนบ้างเล่นบ้าง โดยเฉพาะยังเด็กเล็ก ๆ ด้วย แล้วโอกาสที่จะได้เรียนก็ยังม่น้อย วัดซึ่งเป็นที่พอให้การศึกษาได้บ้างก็มีแต่กลางวัดที่มีพระสงฆ์กลางองค์ มีความรู้ สัมผัสใจสอนให้เปล่า ๆ และสอนได้คราวละ 4-5 คนเท่านั้น ยิ่งเป็นเด็กผู้หญิงโอกาสที่จะได้เรียนหนังสือนั้นยากมาก นอกจากเป็นลูกผู้มีฐานะดี (เสฐียรโกเศศ, 2515)

สถานสงเคราะห์เด็กแห่งแรกของประเทศไทย ที่จัดให้แก่เด็กในด้านการอบรมเลี้ยงดู ตลอดจนการให้การศึกษา โดยตั้งกฎไว้ว่า จะรับเลี้ยงเด็กกำพร้า เด็กที่พ่อแม่ยากจน หรือพ่อแม่เป็นคนพิการ ไม่สามารถเลี้ยงดูบุตรด้วยตนเองได้ คือ "โรงเรียนเด็ก" ของพระอัครชายาเธอ พระองค์เจ้าสาสวลีภิรมย์ ตั้งขึ้นโดยเปิดดำเนินการเมื่อวันที่ 1 เมษายน พ.ศ. 2433 โรงเรียนเด็กนี้รับเด็กตั้งแต่แรกเกิดจนถึงอายุ 11 ปีสำหรับเด็กหญิง และเด็กชายอายุ 13 ปี มีพี่เลี้ยงคอยดูแลและคอยพยาบาลเมื่อเจ็บป่วย มีครูฝึกสอนวิชาชีพต่าง ๆ ให้ ซึ่งโรงเรียนเด็กนี้จะเลี้ยงไปจนโตพอที่จะสามารถประกอบอาชีพได้ (สมน อมรวิวัฒน์ และคนอื่น ๆ, 2534)

ต่อมาในสมัยที่การศึกษามีระบบ การศึกษาก่อนวัยเรียนจะอยู่ในรูปของ "มูลศึกษา" ดังปรากฏในโครงการศึกษา พ.ศ. 2441 ซึ่งได้กำหนดไว้ว่า เป็นการศึกษาที่จัดให้แก่เด็กก่อนที่จะเข้าเรียนในชั้นประถมศึกษาโรงเรียนมูลศึกษานี้แยกเป็นกินเดอ์กาเต็น หรือโรงเรียนบูรพบท ซึ่งจัดอยู่ในโรงเรียนประถมศึกษาหรือแยกอยู่ต่างหาก กับโรงเรียน ก ข นโม ซึ่งจัดการสอนตามวัดตามบ้าน ซึ่งกำหนดอายุไม่เกิน 7 ขวบ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2507) มีผู้กล่าวว่า ความหมายของโรงเรียนบูรพบทนี้ มีความหมายใกล้เคียงกับโรงเรียนอนุบาลในปัจจุบันมาก ส่วนโรงเรียน ก ข นโม อาจเทียบได้กับชั้นเด็กเล็กในปัจจุบัน (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2520)

นอกจากนี้โรงเรียนราษฎร์บางแห่งได้จัดให้มีการเรียนการสอนแบบอนุบาลหรือที่เรียกว่า "Kindergarten" โดยใช้การสอนตามหลักของเฟรเดอเบลและมอนเตสซอรี โรงเรียนราษฎร์ที่เปิดแผนกอนุบาลที่มีชื่อเสียงในเวลานั้นได้แก่ โรงเรียนวัฒนาวิทยาลัย สอนตามหลักของเฟรเดอเบล

(Froebel) โรงเรียนราชินี เปิดสอนตามแบบของ มอนเตสซอรี (Montessori) ในปี พ.ศ. 2466 และโรงเรียนมาแตร์เดอีวิทยาลัย สอนแบบของเฟรเดอริค ฟร็อบเอล ตั้งแต่ พ.ศ. 2470 จะเห็นได้ว่าโรงเรียนอนุบาลที่จัดตั้งขึ้นในประเทศไทยในสมัยแรก ๆ นั้น ดำเนินการโดยเอกชนที่เป็นมิชชันนารี ทั้งนี้ เนื่องจากได้เคยเห็นตัวอย่างมาจากต่างประเทศ เช่น อังกฤษ สหรัฐอเมริกา (อภิสิทธิ์ จันทวิมล, 2508)

การศึกษาก่อนวัยเรียนในระยะหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง (พ.ศ. 2475-2490)

ประมาณปี พ.ศ. 2477 ได้รับการกระตุ้นจากบุคคลสำคัญของประเทศและนักการศึกษาหลายท่าน โดยได้หยิบยกปัญหาเด็กก่อนเกณฑ์ภาคบังคับมาพิจารณา ซึ่งมีสาระสำคัญที่กล่าวถึง คือ "...โดยคำนึงถึงว่าทารกที่อยู่ในวัย 3-7 ขวบ อีก 10 ปี เขาจะเป็นกำลังของประเทศ ถ้าไม่ได้รับการฝึกหัดปรนเปรอให้เพียงพอตั้งแต่วัยนี้เป็นต้นไปแล้ว ในภายหน้าอาจเป็นเจ้าของประเทศที่ไร้ความหมาย.. ได้กำหนดให้มีชั้นมูลศึกษาก่อนประถมศึกษา กำหนดอายุระหว่าง 3-7 ปี โดยมุ่งให้เด็กอ่านออกเขียนได้เป็นสำคัญ เมื่อเข้าเรียนชั้นประถมศึกษาต่อไป ไม่ได้มีจุดมุ่งหมายเพื่อที่จะเตรียมความพร้อมให้แก่เด็กดังเช่นปัจจุบัน และได้จัดตั้งโรงเรียนอนุบาลของรัฐขึ้นเป็นแห่งแรก เปิดทำการสอนเมื่อวันที่ 2 กันยายน พ.ศ. 2483 คือโรงเรียนอนุบาลละอออุทิศ (กรมการฝึกหัดครู, 2508) และรัฐมนตรีโยบายที่จะจัดตั้งโรงเรียนอนุบาลของรัฐให้ครบทุกจังหวัด เพื่อเป็นตัวอย่างในด้านการศึกษาการสอนแก่โรงเรียนประชาบาล

ต่อมาใน พ.ศ. 2495 รัฐมนตรีโยบายให้เปิดชั้นเด็กเล็กขึ้นในโรงเรียนประถมศึกษา โดยเฉพาะโรงเรียนเทศบาลและประชาบาล โดยรับเด็กอายุ 5 ขวบเข้าเรียนเพื่อสนองความต้องการของประชาชนและเพื่อเป็นการเตรียมเด็ก โดยเฉพาะอย่างยิ่งเด็กในชนบทให้ได้รับการเตรียมความพร้อมก่อนจะเข้าเรียนชั้นประถมศึกษา และใน พ.ศ. 2497 รัฐได้มีนโยบายให้เอกชนช่วยจัดการศึกษาในระดับอนุบาลเพื่อเป็นการแบ่งเบาภาระของรัฐบาล (กรมวิชาการ, 2499) โดยรัฐบาลให้เงินช่วยเหลือ เอกชนจึงมีบทบาทสำคัญในการจัดการศึกษาระดับอนุบาลตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา และมีหน่วยงานอื่นอีกหลายหน่วยงาน เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาระดับปฐมวัยศึกษาในปัจจุบัน

รูปแบบของการจัดบริการสำหรับเด็กปฐมวัย

การจัดการศึกษาระดับปฐมวัยศึกษาในประเทศไทย รัฐไม่ได้กำหนดให้เป็นการศึกษาภาคบังคับ ด้วยเหตุนี้ รัฐจึงไม่ได้เข้ามาดำเนินการทั้งหมด รัฐจะจัดไว้เป็นตัวอย่างเพียงบางส่วนเท่านั้น แต่รัฐได้ส่งเสริมให้หน่วยงานต่าง ๆ และเอกชนแบ่งเบาภาระในการจัดการศึกษาระดับนี้ รัฐจึงไม่ได้กำหนดกฎข้อบังคับให้เป็นระเบียบแบบแผนเดียวกัน รัฐได้ให้อิสระแก่หน่วยงานต่าง ๆ ในการจัดอยู่มาก ดังนั้นจะเห็นว่าการจัดการศึกษาในระดับนี้ได้จัดกันหลายรูปแบบ ทั้งขึ้นอยู่กับจุดประสงค์ของหน่วยงานที่จัด ถ้าแบ่งตามลักษณะการเรียนการสอน แบ่งได้เป็น 3 รูปแบบ ซึ่งบุญนำ แก้วปิ่นทอง (2525) ได้รวบรวมไว้ดังนี้

1. โรงเรียนอนุบาล (Kindergarten)
2. ชั้นเด็กเล็ก (Infant Class)
3. สถานรับเลี้ยงเด็กหรือศูนย์เด็กปฐมวัย (Nursery and day care center)

1) โรงเรียนอนุบาล เป็นการจัดการศึกษาแบบมีระบบรับเด็กอายุ 4-5 ปี เข้าเรียนในชั้นอนุบาล ซึ่งมีหลักสูตร 2 ปี คือ อนุบาล 1-2 การเรียนการสอน ได้แก่ การฝึกความพร้อมให้แก่เด็ก เพราะเด็กในวัยนี้เป็นวัยที่ยังช่วยเหลือตัวเองไม่ได้ กล้ามเนื้อและวุฒิภาวะยังไม่เจริญเติบโตเท่าที่ควร โดยเฉพาะกล้ามเนื้อมือ ยังไม่พร้อมที่จะควบคุมรับรู้ในสิ่งต่าง ๆ ได้ ในด้านสายตา ก็ยังไม่พร้อมที่จะมองสิ่งของเล็ก ๆ ได้ชัดเจน จึงยังไม่พร้อมที่จะรับรู้ของซึ่งเป็นสิ่งที่ละเอียดอ่อน เช่น การเขียนและการอ่าน โรงเรียนอนุบาลจะไม่มีภารกิจบังคับให้เด็กอ่านเขียนหนังสือ แต่จะมีกิจกรรมส่งเสริมประสบการณ์ช่วยให้เด็กพัฒนาทัศนคติและนิสัย ด้วยการเล่นตลอดจนการทำงานร่วมกับคนอื่น ตามสภาพของสิ่งแวดล้อมจะเปิดโอกาสให้ ซึ่งจะช่วยให้เด็กมีความเจริญงอกงาม ทางกาย ทางสมอง ทางสังคมและทางอารมณ์

2) ชั้นเด็กเล็ก เป็นชั้นก่อนเกณฑ์ประถมศึกษา 1 ปี มักจะจัดในโรงเรียนประถมศึกษาเพื่อเตรียมพร้อมที่จะเรียนต่อในชั้นประถมศึกษาปีที่ 1

3) สถานรับเลี้ยงเด็กและศูนย์เด็กปฐมวัย มีจุดมุ่งหมายเพื่อช่วยแก้ไขปัญหา และแบ่งเบาภาระของผู้ปกครอง โดยการช่วยอบรมดูแลเลี้ยงเด็ก เพราะปัจจุบันนี้สถานการณ์เปลี่ยน ไปมากในด้านเศรษฐกิจและสังคม ส่วนใหญ่แม่บ้านต้องออกไปทำงานนอกบ้าน ดังนั้นจึงจำเป็นต้อง อาศัยสถานรับเลี้ยงเด็ก ช่วยแบ่งเบาภาระในเรื่องนี้ (ณัฐรา แก้วสุวรรณ, 2524) กล่าวว่า ศูนย์เด็กปฐมวัยมีรูปแบบที่ไม่มีการแบ่งชั้นเรียน ที่ตายตัวเหมือนรูปแบบของโรงเรียนอนุบาล ซึ่งมีการแบ่งชั้นเรียนที่แน่นอน

นอกจากรูปแบบการจัดบริการรับเลี้ยงเด็กกลางวันจะแบ่งตามลักษณะของ หน่วยงานและการให้บริการและการเรียนการสอนแล้ว ยังมีแนวความคิดเกี่ยวกับรูปแบบของการให้ บริการใหม่ คือ การรวมเด็กที่ผิดปกติ และเด็กปกติไว้ด้วยกัน โดยเรียกรูปแบบนี้ว่า "Kormalization" ซึ่งมีหลักการที่จะนำมาใช้ในบริการรับเลี้ยงเด็กกลางวันดังนี้

1. เด็กที่มีพัฒนาการช้าควรจะได้อยู่กับเพื่อนเด็กที่ปกติ ไม่ควรแยกเขาไว้ต่างหาก
2. สมาชิกในสังคมเช่นพ่อแม่ของเด็กปกติควรเรียนรู้เกี่ยวกับการเบี่ยงเบน ในเด็กและความมีเอกภาพในเด็กแต่ละคน
3. เด็กที่ไม่ต้องการหรือถูกประนามว่าแตกต่างจากคนอื่นควรได้รับการช่วยเหลือให้มีการพัฒนาการ โดยให้เขาได้เรียนรู้จากเพื่อนปกติทั่ว ๆ ไป
4. การรวมเด็กปกติและผิดปกติไว้ด้วยกันในสถานรับเลี้ยงเด็กกลางวัน จะช่วยลดปัญหาเรื่องปมด้อยของเด็กพิการได้ โดยไม่ต้องส่งเขาเข้าไปไว้ในสถานที่ที่จัดไว้โดยเฉพาะ
5. การรวมเด็กปกติและผิดปกติไว้ด้วยกันถือเป็นการประหยัดเงินงบประมาณ และเวลาในการทำงานได้อีกอย่างหนึ่ง

หน่วยงานและรูปแบบที่จัดบริการสำหรับเด็กปฐมวัย

จากการศึกษารายละเอียดเกี่ยวกับหน่วยงานที่จัดการศึกษาระดับปฐมวัย พบว่า ปัจจุบัน หน่วยงานต่าง ๆ ที่ดำเนินการเกี่ยวกับเรื่องนี้ ไม่น้อยกว่า 12 หน่วยงาน ทั้งภาครัฐและเอกชน พอสรุปได้ดังนี้ (กรมประชาสัมพันธ์, 2524)

1. ทบวงมหาวิทยาลัยของรัฐ

ส่วนใหญ่เปิดสอนชั้นเด็กเล็กและชั้นอนุบาลขึ้นในโรงเรียนสาธิตของมหาวิทยาลัยทุกแห่ง จุดมุ่งหมายเพื่อประโยชน์ในการศึกษาค้นคว้าในด้านการเรียนการสอน การวิจัย และเพื่อสนองความต้องการของผู้ปกครองเด็กอีกด้วย ลักษณะการจัดเป็นแบบเดียวกับโรงเรียนอนุบาลทั่วไปที่มุ่งเตรียมความพร้อมเด็กสำหรับเข้าเรียนในชั้นประถม

2. สำนักงานคณะกรรมการศึกษาเอกชน

จัดอยู่ในรูปของโรงเรียนอนุบาล เนื่องจากรัฐไม่สามารถจัดการศึกษาในระดับนี้ได้ อย่างทั่วถึง จึงสนับสนุนให้เอกชนดำเนินการ โรงเรียนที่มีมาตรฐานมักจะเสียค่าเล่าเรียนสูง แต่ก็นับได้ว่าได้ช่วยแบ่งเบาภาระผู้ปกครองในการเลี้ยงดูเด็กเป็นอย่างมาก

3. สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ

เปิดสถานศึกษาเด็กก่อนวัยเรียนขึ้นในรูปแบบของโรงเรียนอนุบาล และชั้นเด็กเล็ก มุ่งให้ความรู้และพัฒนาเด็กก่อนที่จะมาเรียนในชั้นประถมศึกษา

จังหวัดต่าง ๆ มีโรงเรียนอนุบาล จังหวัดละ 1 โรงเรียน เพื่อเป็นตัวอย่างแก่หน่วยงานอื่นที่จัดการศึกษาในระดับนี้

4. กรมการศาสนา

เริ่มโครงการสอนเด็กก่อนวัยเรียนตั้งแต่ปี พ.ศ. 2516 โดยใช้วัดเป็นสถานที่อบรมสั่งสอนเด็ก ทั้งนี้ มีวัตถุประสงค์ที่จะให้พระได้ทำประโยชน์แก่สังคม และเป็นการเตรียมเด็กให้มีความรู้พื้นฐานก่อนที่จะเข้าเรียนในชั้นประถมศึกษาตลอดจนปลูกฝังคุณธรรมวัฒนธรรมอันดีงามให้เด็ก

5. กรมการฝึกหัดครู

โครงการที่กรมการฝึกหัดครูดำเนินการอยู่คือ โครงการฝึกอบรมเด็กเล็กก่อนเกณฑ์ บังคับเรียน ในโครงการฝึกหัดครูชนบทและโครงการสอนเด็กเล็ก ซึ่งเริ่มดำเนินงานตั้งแต่ปี พ.ศ. 2511-2512 มีจุดมุ่งหมายเพื่อพัฒนาเด็กในชนบทที่มีอายุก่อนเกณฑ์บังคับ

โครงการฝึกอบรมเด็กเล็กก่อนวัยเรียนในโครงการฝึกหัดครูชนบท เป็นโครงการที่กรมการฝึกหัดครูจัดทำที่โรงเรียนประถมศึกษาในโครงการ ได้ทดลองทำในชนบทที่มีฐานะทางเศรษฐกิจยากจน โดยรับเด็กอายุ 4-6 ปี เข้ารับการฝึกอบรมในโรงเรียนประถมศึกษา

โครงการฝึกอบรมเด็กเล็ก เป็นโครงการที่จัดอบรมเด็กก่อนเกณฑ์บังคับเรียนของกรมการฝึกหัดครู ส่วนมากเด็กจะมีอายุระหว่าง 3 ขวบกว่าถึง 6 ขวบ โครงการนี้ดำเนินงาน

ในโรงเรียนสาธิตของกรมการฝึกหัดครู เพื่อประโยชน์ในการศึกษาค้นคว้า และฝึกหัดการสอน

6. กรมการพัฒนาชุมชน

กรมการพัฒนาชุมชนเป็นผู้ดำเนินการจัดตั้งศูนย์พัฒนาเด็กเล็กในหมู่บ้าน ศูนย์ดังกล่าว ส่งเสริมให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานเอง เพื่อเสริมสร้างความร่วมมือกัน ในท้องถิ่น พัฒนาท้องถิ่นของตนเอง โดยมีกรมการพัฒนาชุมชนให้การสนับสนุนและประสานงาน และ กำลังขยายเขตการปฏิบัติงานตามโครงการให้กว้างขวางต่อไป

ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กที่จัดตั้งขึ้นมีวัตถุประสงค์ เพื่อส่งเสริมให้เด็กที่มีอายุระหว่าง 3-6 ปี ในเขตพัฒนาได้รับการเลี้ยงดูอย่างถูกต้องและเหมาะสมด้วยการส่งเสริมความเจริญเติบโตทั้งทาง ร่างกายและจิตใจของเด็กพร้อม ๆ กับส่งเสริมให้ท้องถิ่นช่วยตัวเองและร่วมมือกันพัฒนาเด็กโดย เผยแพร่วิทยาการแผนใหม่ไปสู่บิดามารดา ผู้ปกครองเด็กและชุมชน ส่วนผู้ดูแลเด็กนั้นคัดเลือกจาก บุคคลในท้องถิ่นที่ศรัทธาในการเลี้ยงดูเด็ก โดยที่ทางกรมการพัฒนาชุมชนทำการฝึกอบรมให้ ส่วน ค่าตอบแทนนั้น โดยหลักการได้จากผู้ปกครองส่วนหนึ่งและรัฐบาลจ่ายสมทบให้อีกส่วนหนึ่ง นอกจากนี้ ทางกรมการพัฒนาชุมชน ได้ให้การสนับสนุนจัดสิ่งต่าง ๆ ให้ดังต่อไปนี้

- จัดสรรเงินอุดหนุนสมทบกับราษฎรในการก่อสร้าง
- จัดหาวัสดุอุปกรณ์ในการสอน
- จัดการฝึกอบรม ผู้ดูแลเด็ก
- จ่ายค่าตอบแทน ผู้ดูแลเด็ก ในกรณีที่ประชาชนไม่สามารถดำเนินการได้ ซึ่ง

กรมการพัฒนาชุมชน จะพิจารณาเป็นราย ๆ ไป ตามความจำเป็น

7. กรมอนามัย

หน่วยงานของกรมอนามัย จัดอยู่ในรูปแบบของศูนย์โภชนาการ ทั้งนี้เพราะในชนบทเด็ก ส่วนใหญ่ประสบปัญหาในเรื่องการขาดแคลนอาหารที่จำเป็นสำหรับร่างกาย ทำให้กระทบกระเทือน ต่อความเจริญเติบโตทั้งร่างกายและสมอง วัตถุประสงค์ในการจัดตั้งศูนย์โภชนาการของกรมอนามัย นั้นมุ่งหมายให้เด็กในท้องถิ่นที่อยู่ในวัยเด็กเล็กได้รับการเลี้ยงดูอย่างถูกวิธี เผยแพร่ความรู้ทาง โภชนาการแก่พ่อ-แม่ของเด็ก ตลอดจนช่วยเหลือครอบครัวที่ยากจน

8. กรมการแพทย์

จัดในรูปแบบของศูนย์สุขวิทยาจิตโดยให้บริการแก่เด็กในระดับอายุ 0-14 ปี รัฐได้จัด

บริการสุขภาพจิตของเด็ก ให้บริการในการแก้ปัญหาทางอารมณ์ จิตใจและพฤติกรรมของเด็กตลอดจนประชาชนทั่วไป สำหรับในระดับเด็กเล็กจะแนะนำในด้านการอบรมเลี้ยงดู ให้ความรู้ด้านจิตวิทยา พัฒนาการทางจิตใจ อารมณ์ โดยมีหน่วยจิตเวชให้การตรวจรักษา

9. กรมประชาสัมพันธ์

ให้การสนับสนุน ส่งเสริม และควบคุมสถานสงเคราะห์เด็กและสถานรับเลี้ยงเด็กของเอกชน เพื่อให้ดำเนินงานด้วยดีมีประสิทธิภาพและถูกต้องตามกฎหมาย โดยสถานสงเคราะห์เด็กเอกชนจะรับอุปการะ เด็กกำพร้า เด็กครอบครัวยากจน อายุระหว่างแรกเกิดถึง 18 ปี ส่วนสถานรับเลี้ยงเด็กเอกชนจะรับเลี้ยงเด็ก 2 ประเภท คือ ประเภทกลางวันและประเภทประจำอายุระหว่าง แรกเกิดถึง 7 ปี

นอกจากนี้ยังจัดตั้งหน่วยงานของกรมประชาสัมพันธ์ เพื่อให้การสงเคราะห์เด็กกำพร้า อนุภา พิการทางสมองและปัญญา เด็กชายที่กระทำผิดตามคำสั่งศาล มีปัญหาความประพฤติ และเร่ร่อน ในรูปแบบของสถานแรกรับเด็ก สถานสงเคราะห์เด็ก สถานเยาวชนและสถานคุ้มครองสวัสดิภาพเด็ก และยังจัดตั้งสถานรับเลี้ยงเด็กกลางวัน ในรูปแบบของสถานรับเลี้ยงและพัฒนาเด็ก เพื่อเป็นสวัสดิการแก่ข้าราชการและเจ้าหน้าที่กรมประชาสัมพันธ์ และเป็นตัวอย่างแก่สถานประกอบการเอกชน

10. กรุงเทพมหานคร

จัดตั้งศูนย์เลี้ยงเด็กกลางวัน (Day care center) ขึ้น ซึ่งเป็นหน่วยงานในความรับผิดชอบของสำนักอนามัยกรุงเทพมหานคร จัดบริการอาหารกลางวันให้กับเด็กเล็กในเขตต่าง ๆ โรงเรียนที่เปิดสอนชั้นเด็กเล็กของสำนักงานศึกษากรุงเทพมหานครมีวัตถุประสงค์เพื่อช่วยเหลือผู้ปกครองในท้องถิ่นนั้นในการแบ่งเบาภาระและช่วยพัฒนาเด็ก ฝึกความพร้อมก่อนเข้าเรียน ครูผู้สอนเป็นครูของกรุงเทพมหานครสอนให้โดยไม่เก็บค่าเล่าเรียน เพียงแต่ผู้ปกครองช่วยบริจาคเครื่องเขียน แบบเรียนและอุปกรณ์บ้างตามสมควร

11. สำนักงานการศึกษาส่วนท้องถิ่น

จัดบริการชั้นเด็กเล็ก เพื่อช่วยเหลือเด็กและผู้ปกครองโดยจัดเป็นชั้นเรียนสำหรับเด็กเล็ก แทรกอยู่ในโรงเรียนประถมศึกษาของเทศบาล ผู้ปกครองเด็กช่วยเหลือโรงเรียนบ้างเล็กน้อย โดยจ่ายเป็นค่าจ้างครูสอน ซึ่งอาจจะอาศัยคนท้องถิ่นนั้นมาช่วยสอน ความต้องการของผู้ปกครองที่จะส่งเด็กเข้ารับบริการนั้นวันจะทวีจำนวนมากขึ้น

12. สมาคมและมูลนิธิ

เป็นองค์การที่ให้ความอนุเคราะห์เด็กอายุตั้งแต่ 0-6 ปี บางครั้งก็ให้ความอนุเคราะห์จนถึง 17 ปี หรือตลอดชีวิต แต่ก็ไม่มากนัก เช่น หมู่บ้านเด็กโสสะ บ้านราชวิถี ฯลฯ

การให้ความช่วยเหลือมีหลายรูปแบบ พอที่จะจัดได้ 3 รูปแบบ คือ รูปแบบหมู่บ้านเด็กที่แม่กับเด็กอยู่ในบ้านเป็นหลัก เช่น หมู่บ้านโสสะ (บางปู) บ้านราชวิถี ฯลฯ รูปแบบการจัดเป็นศูนย์เด็กปฐมวัย เช่น ที่วัดดาวดิงส์ ซึ่งเป็นโครงการพัฒนาเด็กของสภาสตรีแห่งชาติ ในพระบรมราชินูปถัมภ์ การจัดของเอกชนซึ่งจัดในรูปคล้าย ๆ ศูนย์เด็กปฐมวัย เช่น บ้านคำพลอย โดยมี องค์การระหว่างประเทศ สภาสตรี และสำนักอนามัยกรุงเทพมหานครให้ความช่วยเหลือและการจัดในรูปของโรงเรียนอนุบาลและเด็กเล็ก เช่น Y.W.C.A. เป็นต้น

อย่างไรก็ตามรูปแบบของการจัดบริการรับเลี้ยงเด็กทั้งที่แบ่งตามหน่วยงานซึ่งให้บริการและลักษณะของการให้บริการและการเรียนการสอน ตลอดจนรูปแบบใหม่ล้วนแต่เป็นบริการการจัดขึ้นเพื่อสนองความต้องการของพ่อแม่และเหมาะสมกับสภาพเศรษฐกิจของสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป ซึ่งถึงแม้รูปแบบของการจัดอาจจำแนกออกได้หลายประเภท โดยขึ้นอยู่กับสภาพความเหมาะสมของแต่ละสังคม แต่ละวัฒนธรรม และความต้องการของผู้เป็นพ่อแม่ ผู้ปกครอง แต่ในสาระของการให้บริการนั้น อาจกล่าวได้ว่า การให้บริการในรูปแบบต่างก็มีลักษณะร่วมกันของการให้บริการ

การจัดประสบการณ์ให้กับเด็กปฐมวัย

ราศี ทองสวัสดิ์ และคนอื่น ๆ (2529 ก.) ได้ให้ความหมายการจัดประสบการณ์ไว้ว่า หมายถึง การจัดกิจกรรมตามแผนการจัดประสบการณ์ และการจัดสภาพแวดล้อมทั้งภายนอกและภายในห้องเรียนให้กับเด็กปฐมวัย โดยให้ได้รับประสบการณ์ตรงจากการเล่น การลงมือปฏิบัติ ซึ่งจะทำให้เกิดการเรียนรู้ได้ดี และเพื่อส่งเสริมพัฒนาการให้ครบทุกด้านทั้งทางร่างกาย จิตใจ อารมณ์ สังคม และสติปัญญา

พัฒนา ชัชพงศ์ (2530) ได้ให้ความหมายของการจัดประสบการณ์ไว้ว่า การจัดประสบการณ์ หมายถึง การจัดการศึกษาให้กับเด็กปฐมวัย เพื่อพัฒนาครบทุกด้าน มิใช่มุ่งจะให้อ่านเขียนได้ดังเช่นระดับประถมศึกษาแต่จะเป็นการปูพื้นฐานให้โดยคำนึงถึงวัยและความสามารถของเด็กและจัดกิจกรรมเพื่อส่งเสริมพัฒนาการให้พร้อมที่จะเรียนรู้ในระดับต่อไป สำหรับการ จัดสภาพแวดล้อมให้กับเด็กปฐมวัยนั้น

มีความสำคัญเป็นอันมาก เพราะเป็นช่วงแรกของเด็กในการออกสู่สังคมนอกบ้าน เด็กต้องเรียนรู้ที่จะปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมใหม่ และการที่จะช่วยให้เด็กปรับตัวได้อย่างมีความสุขนั้น คือ การจัดกิจกรรมให้เด็กได้เล่น การเล่นนั้นจะช่วยให้เด็กเกิดความอบอุ่นมั่นคง เป็นสุข มีโอกาสตอบสนองความอยากหรืออยากเห็นของตนเอง ซึ่งเป็นการส่งเสริมพัฒนาการทุก ๆ ด้านให้กับเด็กปฐมวัย

การจัดประสบการณ์ให้กับเด็กก่อนวัยเรียน จำเป็นต้องคำนึงถึงหลักในการจัดดังต่อไปนี้ (ภรณ์ คุรุรัตน์, 2524)

1. การจัดประสบการณ์ต้องเหมาะสมกับวัย ความสามารถ ความต้องการ และความสนใจของเด็ก
2. การจัดประสบการณ์ต้องดัดแปลงให้เหมาะสมกับสภาพของเด็ก
3. การจัดประสบการณ์ต้องสอดคล้องกับสภาพท้องถิ่น เพื่อให้เด็กได้มีโอกาสฝึกฝนตนเองให้เหมาะสมกับสภาพท้องถิ่น
4. การจัดประสบการณ์ต้องเหมาะสมกับสภาพเศรษฐกิจ อุปกรณ์ในการจัดควรเป็นอุปกรณ์ที่หาได้ในท้องถิ่นนั้น ไม่จำเป็นต้องซื้อมาทั้งหมด อาจนำวัสดุในท้องถิ่นมาดัดแปลงทำเป็นอุปกรณ์ต่าง ๆ ได้

นอกจากนี้ สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ (2525) ได้กำหนดแนวปฏิบัติเกี่ยวกับการจัดประสบการณ์แก่เด็กในระดับปฐมวัยศึกษาไว้ดังนี้

1. การเรียนการสอนในระดับปฐมวัยเน้นการอบรมเลี้ยงดู ให้มีความพร้อมแทนการสอนเฉพาะในหนังสือ
2. การจัดกิจกรรมควรยึดแนวการจัดประสบการณ์เป็นหลัก
3. ภาคเข้าควรจัดกิจกรรมตามแผน ภาคบ่ายเป็นการพักผ่อนและกิจกรรมเสริม
4. กิจกรรมต่าง ๆ ควรจัดหมุนเวียนกันไป กิจกรรมที่ควรจัดให้เด็กได้แก่ การสนทนา เพลง ดนตรี และการเคลื่อนไหวตามจังหวะ การฟังนิทานหรือเรื่องราว การเล่นกลางแจ้ง ศิลปะ และกิจกรรมสร้างสรรค์ การเล่นอิสระและเกมการศึกษา
5. การจัดกิจกรรมควรส่งเสริมพัฒนาการทุกด้าน และควรคำนึงถึงสิ่งต่าง ๆ ดังนี้
 - 5.1 กิจกรรมแต่ละอย่างควรใช้เวลาตามความสนใจของเด็ก คือ 15-20 นาที
 - 5.2 ควรจัดกิจกรรมเคลื่อนไหวสลับกับการเคลื่อนไหวแต่น้อย เพื่อไม่ให้เด็กรู้สึกเคร่งเครียดและเหนื่อยเกินไป
 - 5.3 ควรให้เด็กได้พักผ่อน นอนหลับตามความเหมาะสมกับวัย

5.4 กิจกรรมที่จัดควรมีการยืดหยุ่นเพื่อให้เหมาะกับสภาพสิ่งแวดล้อม โดยมุ่งให้เกิดประโยชน์แก่ตัวเด็กมากที่สุด

แนวการจัดประสบการณ์หรือหลักสูตรระดับปฐมวัยศึกษาในปัจจุบัน เป็นหลักสูตรแบบบูรณาการ กล่าวคือ แบ่งเนื้อหาวิชาออกเป็น 4 กลุ่มวิชา ได้แก่ เตรียมสร้างเสริมทักษะภาษาไทย เตรียมสร้างเสริมทักษะคณิตศาสตร์ เตรียมสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตและเตรียมสร้างเสริมลักษณะนิสัย ทั้งนี้ เพื่อให้สอดคล้องกับหลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2520 จะสังเกตเห็นว่าหลักสูตรอนุบาลปัจจุบันนี้คำว่า "เตรียม" อยู่หน้ากลุ่มวิชาต่าง ๆ เพื่อให้เห็นว่าเป็นการปูพื้นฐานให้แก่เด็กก่อนที่จะขึ้นไปเรียนชั้นประถมปีที่ 1 นอกจากนี้หลักสูตรในปัจจุบันยังมีแนวการจัดและประเมินผลเพื่อให้ครูผู้สอนมีแนวทางในการวัดและประเมินผลเด็ก (ปราณีต อัมพรสินธุ์, 2523)

ชัยยงค์ พรหมวงศ์ (2521) กล่าวถึงหลักสูตรหรือแนวการจัดประสบการณ์ในระดับปฐมวัยศึกษาไว้ดังนี้

1. เปิดโอกาสให้เด็กได้ปรับตัวเองทางสังคม ด้านการเล่นและการทำงานร่วมกับเพื่อน สับเปลี่ยนกันใช้ของเล่น และวางแผนการเล่นร่วมกัน
 2. ต้องพัฒนาการมาจากสิ่งแวดล้อมของเด็กเอง จัดหาสิ่งที่เด็กสนใจ เน้นการช่วยให้เด็กรู้จักสิ่งแวดล้อมตนเองดีขึ้น
 3. ให้โอกาสและเวลาเพียงพอที่เด็กจะแสดงออกอย่างเสรีทางสื่อต่าง ๆ เพราะเด็กชอบเล่นกับสิ่งของทุกประเภท โรงเรียนจึงต้องจัดเตรียมให้
 4. เปิดโอกาสให้เด็กได้ใช้ทุกส่วนของร่างกาย ได้หัวเราะ ร้องเพลง เดินรำตามจังหวะ ได้ฝึกผ่อน
 5. จัดหาประสบการณ์ต่าง ๆ ให้เด็กเพื่อนำไปสู่การแสวงหาประสบการณ์ในอนาคต รวมทั้งเนื้อหาวิชาต่าง ๆ ด้วย
 6. ถือว่าความสนใจ และความต้องการของพ่อแม่มีความสำคัญ จึงควรเปิดโอกาสให้ผู้ปกครองได้เข้าร่วมแสดงความคิดเห็นในการวางหลักสูตรของโรงเรียน
- ดังนั้น การจัดประสบการณ์เพื่อให้เด็กได้เจริญพัฒนาไปในลักษณะที่พึงประสงค์ทั้งด้านร่างกาย อารมณ์ สังคมและสติปัญญา ครูหรือผู้ดูแลเด็กจึงควรมีความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับสาเหตุที่มาของพฤติกรรมและลักษณะพัฒนาการ เพื่อเป็นพื้นฐานในการจัดประสบการณ์ที่จะส่งเสริมการเจริญพัฒนาโดยสอดคล้องกับความพร้อม วุฒิภาวะ ความสนใจ ความต้องการและความสามารถของเด็ก

ตลอดจนป้องกัน หรือแก้ไขพฤติกรรมที่อาจเป็นปัญหาได้อย่างเหมาะสม

การพัฒนาเด็กในความรับผิดชอบของกรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย

กรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย (2533, เอกสารอัดสำเนา) ดำเนินการพัฒนาเด็กในชนบท โดยมุ่งพัฒนาเด็กวัยแรกเกิด - 6 ปี ให้ความสำคัญเจริญเติบโตทั้งด้านร่างกาย จิตใจ อารมณ์ สังคม และสติปัญญาอย่างเหมาะสมตามวัย และมีความพร้อมที่จะเข้าเรียนในชั้นประถมศึกษาต่อไป

การดำเนินงานตามแผนงานพัฒนาเด็ก

1. การพัฒนาเด็กในศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก (ศพด.) สนับสนุนให้ชุมชนจัดตั้งศูนย์พัฒนาเด็กเล็กขึ้นในหมู่บ้าน ตำบล เพื่อรับเลี้ยงดูแลเด็กอายุ 3 - 6 ปี ให้มีการพัฒนาทั้งทางร่างกาย จิตใจ อารมณ์ สังคมและสติปัญญา การเตรียมความพร้อมแก่เด็กในลักษณะเล่นปนเรียนและจัดประสบการณ์การเรียนรู้สำหรับเด็ก มีผู้ดูแลเด็ก (ผดค.) ทำหน้าที่เป็นผู้เลี้ยงดูเด็ก โดยได้รับค่าตอบแทนจาก กรมการพัฒนาชุมชน ผู้ปกครอง และ/หรือชุมชน อัตราส่วนผู้ดูแลเด็ก 1 คน ต่อเด็ก 20 - 25 คน
2. การพัฒนาเด็กนอกศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก ดำเนินงานพัฒนาเด็กอายุแรกเกิด - 6 ปี ที่ขาดโอกาสเข้ารับการเลี้ยงดูในศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก ให้มีโอกาสได้รับการพัฒนาเช่นเดียวกับเด็กในศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก มุ่งให้องค์การท้องถิ่น อาสาสมัคร พ่อ แม่ ผู้ปกครอง หรือบุคคลในครอบครัว เป็นผู้รับผิดชอบในการจัดกิจกรรม

แนวทางการจัดกิจกรรมเพื่อพัฒนาเด็กนอกศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก มี 2 รูปแบบ คือ

2.1 กิจกรรมศูนย์พัฒนาเด็กเล็กเคลื่อนที่

เป็นการจัดกิจกรรมเพื่อส่งเสริมการพัฒนาเด็กในพื้นที่ที่ไม่สามารถจะจัดตั้งศูนย์พัฒนาเด็กเล็กได้ โดยการให้ความรู้ความเข้าใจแก่พ่อแม่ ผู้ปกครองเด็กด้วยวิธีการสาธิต ฝึกอบรม การเลี้ยงดูเด็กตามหลักวิชาการแผนใหม่ ส่งเสริมให้เด็กมีพัฒนาการทั้งทางด้านร่างกาย

จิตใจ - อารมณ์ สังคม และสติปัญญาเพื่อปูพื้นฐานไปสู่การจัดตั้งศูนย์พัฒนาเด็กเล็กต่อไป วิธีการนํากรมการพัฒนาชุมชนนโยบายนําทําท่กจังหวัดคําเนินการอ่กนํอัสจังหวัดละ 1 จุด และให้ช้ันอยู่กับควมพร้อมของต่ละจังหวัด ในปี 2530 - 2531 ได้เริ่มคําเนินการล้วบางจังหวัด เช่น กระจบ (สพช.เขต 8) ได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากยูนิเซฟ และสํานักงานพัฒนาชุมชนเขต 1, 2, 7, 8, 9 คําเนินการโดยให้งบประมาณตามแผนงานพัฒนาเด็ก ปี 2531

การจัดกิจกรรมศูนย์พัฒนาเด็กเล็กเคลื่อนที่นํนอกจากจะเป็นการปูพื้นฐานไปสู่การจัดตั้งศูนย์พัฒนาเด็กเล็กล้วยังเป็นการสนับสนุนการคําเนินงานพัฒนาเด็กในศูนย์พัฒนาเด็กเล็กให้มีคุณภาพช้ันอ่กด้วย

2.2 การพัฒนาเด็กโดยครอบครัว

เป็นกิจกรรมที่มุ่งให้พ่อ - แม่และสมาชิกในครอบครัวของเด็กวัยแรกเกิดถึง 6 ปี มีความรู้ความสามารถในการอบรมเลี้ยงดูเด็กอ่กอย่างถูกต้องและเหมาะสม โดยร่วมกับอาสาสมัครหมู่บ้าน ผู้นำท้องถิ่นและเยาวชนในหมู่บ้าน จัดกิจกรรมเพื่อการพัฒนาเด็กภายใต้ควมช่วยเหลือ กำกับ คุ้ดูแลและติดตามของเจ้าหน้าที่ระดับตำบล/อำเภอ และจังหวัด โครงการนี้เป็น การประสานงานควมร่วมมือระหว่างกรมการพัฒนาชุมชน กรมการศึกษานอกโรงเรียน กรมอนามัย สํานักงานการประถมศึกษาแห่งชาติ และกรมประชาสัมพันธ์ โดยการสนับสนุนจากองค์การยูนิเซฟ และมูลนิธิ ซี.ซี.เอฟ.

การกำหนดมาตรฐานในการจัดการศึกษาระดับปฐมวัยศึกษา

1. การพิจารณาเลือกสถานศึกษาระดับปฐมวัยศึกษา

ในการที่ผู้ปกครองตัดสินใจที่จะส่งบุตรหลานของตนเข้ารับการศึกษาอบรมในโรงเรียนระดับก่อนวัยเรียน หรือโรงเรียนอนุบาล ไม่ว่าจะเป็นการเตรียมความพร้อมหรือมุ่งเน้นในด้านวิชาการก็ตาม ศรีสกุล จารุจินดา (2528) ได้เสนอองค์ประกอบในการพิจารณาเพื่อควมเหมาะสมดั่งต่ไปน้

1.1 สถานที่ตั้ง ควรอยู่ใกล้ที่บ้าน หรือรับส่งสะดวก ไม่เสียเวลาในการเดินทาง มากนักและควรมีบรรยากาศเงียบสงบปราศจากมลภาวะ

1.2 มีอาคารเรียนและบริเวณที่เหมาะสม คือ ต้วอาคารที่จะใช้เป็นอาคารเรียน

ไม่ควรจะใช้เกิน 2 ชั้น มีแสงสว่างและการระบายอากาศเพียงพอ และมีบริเวณสนามร่มไม้ชายคา ให้เด็กได้วิ่งเล่นออกกำลังกายได้ตามสมควร

1.3 การจัดสถานที่และสิ่งแวดล้อมสะอาดเหมาะสมกับวัยและขนาดร่างกายของเด็ก เช่น เครื่องนอน โต๊ะ เก้าอี้ อ่างล้างมือ เครื่องเล่นในสนามต่าง ๆ ฯลฯ ควรมีขนาดพอเหมาะที่เด็กจะใช้ได้อย่างสะดวก และเป็นการลดอัตราการเสี่ยงจากอุบัติเหตุ

1.4 มีอุปกรณ์การสอนครบครันทั้งสื่อการสอนประเภทต่าง ๆ เช่น หนังสือเด็ก นิทาน เพลง เครื่องเล่นประเภทต่าง ๆ ทั้งในร่มและกลางแจ้ง ที่เหมาะสมกับวัยและพัฒนาการของเด็ก

1.5 อัตราส่วนระหว่างครู หรือครูพี่เลี้ยงกับเด็กที่เหมาะสม คือ เด็กยิ่งเล็กเท่าไร อัตราส่วนระหว่างครู 1 คนต่อเด็กไม่ควรจะมาก เพื่อว่าครูจะดูแลเด็กได้อย่างทั่วถึง การจัดชั้นเรียนในระดับอนุบาลไม่ควรจะเป็นชั้นใหญ่มาก ถ้าเป็นไปได้ควรมีครูพี่เลี้ยงคอยช่วยดูแลอยู่ด้วย

1.6 มีความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างโรงเรียนกับบ้านเพื่อช่วยให้ครูและผู้ปกครองได้เข้าใจเด็กอย่างถูกต้องและได้รับความร่วมมือกันอย่างใกล้ชิด เพื่อการพัฒนาการเด็กจะเป็นไปอย่างถูกต้องและก่อให้เกิดผลดีต่อตัวเด็กมากที่สุด

2. การจัดห้องเรียนสำหรับเด็กปฐมวัยศึกษา

การจัดห้องเรียนมีความสำคัญต่อเด็กอนุบาลมาก ผู้ที่มีความรู้ความเข้าใจการจัด การศึกษาก่อนวัยเรียนเพียงแต่เห็นห้องอนุบาลก็พอจะบอกได้ว่ามีแนวการจัดการศึกษาระดับนี้ อย่างไร ห้องเรียนนี้มุ่งที่จะเตรียมความพร้อมให้แก่เด็กหรือมุ่งที่จะสอนอ่านเขียนให้แก่เด็ก ราชี ทองสวัสดิ์ (2526) กล่าวถึงการจัดห้องเรียนว่าเนื่องจากบ้านเมืองของเราไม่ใช่ประเทศที่ร่ำรวยเหมือนบาง ประเทศ ลักษณะการจัดห้องเรียน จึงควรเป็นแบบประหยัดไม่แยกห้องเล่นออกไว้ต่างหาก แต่จะ จัดรวมไว้ในห้องเรียนนั่นเอง ปกติหากเป็นห้องเรียนขนาด 7 คูณ 9 เมตร อาจใช้เป็นที่พักประทาน อาหาร และที่นอนในห้องนี้ได้เลย นอกจากนี้อาจจัดให้ได้ประโยชน์เต็มโดยแยกห้องเรียน เป็นส่วน ๆ เพื่อจัดกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การฟังนิทาน เกมการศึกษา มุมเรียน มุมประสบการณ์ ชีวิต เช่น มุมบ้าน มุมคลินิก มุมหนังสือและอุปกรณ์ ส่วนสภาพห้องเรียนที่จัดในสภาพที่มุ่งจะสอน อ่านเขียนให้แก่เด็ก มักจะไม่ค่อยมีมุมใด ๆ มากนัก จะเป็นโต๊ะเก้าอี้สำหรับนั่งอ่านเขียนแต่เพียง อย่างเดียว นอกจากจะใช้อุปกรณ์ที่นำมาใช้ในการสอนหน้าชั้นเท่านั้น

3. การแบ่งกลุ่มนักเรียน

การแบ่งกลุ่มนักเรียนในวัยนี้ยังไม่ค่อยมีปัญหาใด ๆ นัก เนื่องจากเด็กในวัยนี้มียุ่อาศัยอยู่ในระหว่างวัยเดียวกัน การแบ่งกลุ่มไม่ค่อยจะคำนึงถึงเพศ หรือระดับสติปัญญาเท่าใดนัก การแบ่งกลุ่มของนักเรียนวัยนี้มักจะคำนึงถึงจำนวนนักเรียนต่อครูผู้ดูแลมากกว่า ดังเช่นตามระเบียบกระทรวงศึกษาธิการ ได้กำหนดถึงการจัดบุคลากรของมาตรฐานโรงเรียนอนุบาลเอกชน (กระทรวงศึกษาธิการ, 2531) โดยกำหนดไว้ให้ครู 1 คน ต่อนักเรียน 30 คน ความสำคัญของการแบ่งกลุ่มนักเรียนในวัยนี้จึงมุ่งไปในด้านการดูแลเด็กอย่างใกล้ชิดมากกว่า

4. การจัดตารางกิจกรรมประจำวันสำหรับเด็ก

ในการจัดการสอนในระดับอนุบาล หรือการจัดตารางประจำวันต้องคำนึงถึง อายุ และพัฒนาการของเด็กด้วยว่าวัยไหนมีพัฒนาการและความสามารถตามวัยอย่างไร เด็กเล็กจะมีความอดทนช่วงสั้นกว่าเด็กโต เด็กโตมีช่วงความอดทนทำอะไรได้มากกว่าเด็กเล็ก แต่ก็ยังมีความแตกต่างระหว่างบุคคลด้วย การจัดกิจกรรมตารางสอน จะต้องให้เด็กเป็นอิสระบ้างและต้องให้เด็กมีส่วนร่วมสัมพันธ์ใกล้ชิดกับเพื่อน นอกจากนี้การจัดตารางประจำวันเป็นเรื่องที่ครูควรทำความเข้าใจและพยายามจัดให้เหมาะสมกับเหตุการณ์ของแต่ละวันให้ดีที่สุดเท่าที่จะทำได้ (ราศี ทองสวัสดิ์ และคนอื่น ๆ, 2529 ก.) ได้กำหนดหลักการในการวางแผนจัดตารางประจำวันไว้ดังนี้

1. การจัดกิจกรรมต้องคำนึงถึงตัวเด็กเป็นสำคัญ
2. กิจกรรมที่จัดต้องมีหลาย ๆ แบบ ดังนี้
 - ก. จัดกิจกรรมให้เด็กทำเป็นรายบุคคลที่เด็กอาจจะเลือกทำด้วยตนเองให้มากที่สุด คือ 75 %
 - ข. จัดกิจกรรมให้เด็กทำเป็นกลุ่มเล็ก 15 %
 - ค. จัดกิจกรรมรวม 10 %
3. กิจกรรมที่จัดควรมีทั้งในและนอกห้องเรียนในอัตราส่วนใกล้เคียงกัน
4. กิจกรรมที่จัดให้ควรมีทั้งกิจกรรมสงบและกิจกรรมที่ต้องออกกำลัง กิจกรรมสงบ ได้แก่ การสนทนา การฟังนิทานหรือเพลง การดูหนังสือ การเล่นเครื่องเล่นในห้องเรียน กิจกรรมที่ต้องออกกำลังกายได้แก่ การเล่นเครื่องเล่นสนาม การเล่นทรายและน้ำ การบริหารและจังหวะ การเล่นเกมไม้บล็อก การเล่นเกมช่างไม้ การทำสวน การเลี้ยงสัตว์

กิจกรรมที่จัดนั้นอาจแยกได้เป็น 8 ประเภท คือ

1. กิจกรรมที่ต้องออกกำลังหรือสำรวจจิตใจ มุ่งความสนใจไปยังคำพูดของครูหรือเพื่อน ซึ่งได้แก่ การเคลื่อนไหวและจังหวะ และกิจกรรมกลุ่ม กิจกรรมประเภทนี้สำหรับเด็ก 5 ขวบ ไม่ควรใช้เวลาเกิน 20 นาที หากนานกว่านี้เด็กอาจเห็นดื้อหรือเบื่อหน่ายได้
2. กิจกรรมที่เด็กทำอย่างเสรี เช่น การเล่นตามมุมต่าง ๆ ในห้องหรือการเล่นกลางแจ้ง แม้จะใช้เวลานานขึ้นก็จะไม่เบื่อหน่าย โดยทั่วไปมักจะจัดในช่วงเวลา 30-40 นาที
3. กิจกรรมการเล่นที่มีกติกา ได้แก่ เกมการศึกษา เวลาที่กำหนดให้จะอยู่ประมาณ 25-30 นาที จากหลักการดังกล่าว สามารถที่จะนำมาจัดทำตารางกิจกรรมประจำวันสำหรับเด็กได้ดังนี้

8.30 - 8.45 น.	- รับเด็กเป็นรายบุคคล ตรวจสอบสุขภาพ บันทึกคำพูดเด็กพาเด็กไปห้องน้ำ
8.45 - 9.00	- เคารพธงชาติและสวดมนต์
9.00 - 9.10	- สันทนาการ ชั่ว - และเหตุการณ์
9.10 - 9.30	- การเคลื่อนไหวและจังหวะ (หรือกาบบริหารและจังหวะ)
9.30 - 10.30	- กิจกรรมสร้างสรรค์และเล่นตามมุม หรือศิลปศึกษา
10.30 - 10.40	- พัก (รับประทานอาหารว่าง)
10.40 - 11.00	- กิจกรรมกลุ่ม (หรือกิจกรรมในวงกลม)
11.00 - 11.30	- เล่นกลางแจ้ง
11.30 - 12.30	- พักรับประทานอาหาร
12.30 - 14.00	- นอนพักอ่อน
14.00 - 14.20	- เก็บที่นอน ล้างหน้า
14.20 - 14.30	- พัก (รับประทานอาหารว่าง)
14.30 - 15.00	- เกมการศึกษา

ตารางประจำวันที่ได้กล่าวมามีจะเป็นการจัดการเรียนการสอนในลักษณะมีการเล่นปน การเรียน โดยได้แฝงการเรียนไว้ในการเล่น เมื่อเด็กพอจะคุ้นเคยต่อหลักปฏิบัติประจำวันแล้วก็จะเพิ่มเติมความรู้ใหม่ขึ้น เพื่อเตรียมตัวเข้าเรียนในชั้นประถมต่อไป

5. การจัดครุภัณฑ์เครื่องใช้เครื่องเล่นในการเรียน

ในการสอนเด็กระดับนี้ จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมียุกรณ์ใช้เครื่องเล่นในโรงเรียน

อันได้แก่ โต๊ะนักเรียนซึ่งต้องสูงจากพื้นถึงขอบโต๊ะ 45-50 เซนติเมตร เก้าอี้นักเรียน กระดานดำ แผ่นป้ายติดผลงานนักเรียน ตู้หรือชั้นสำหรับนักเรียนเก็บอุปกรณ์การเรียนและของเล่น ที่เก็บเครื่องใช้ประจำตัวนักเรียน ฯลฯ นอกจากนี้ตามระเบียบกระทรวงศึกษาธิการ ว่าด้วยการกำหนดมาตรฐานโรงเรียนอนุบาลเอกชน (กระทรวงศึกษาธิการ, 2531) ได้กำหนดถึงการจัดครุภัณฑ์ เครื่องใช้ เครื่องเล่นในการเรียนสำหรับโรงเรียนมีดังนี้

1. สื่อ-วัสดุอุปกรณ์และเครื่องเล่นในโรงเรียน โรงเรียนต้องจัดวัสดุอุปกรณ์ที่นำมาใช้เป็นสื่อเพื่อการจัดประสบการณ์ การเรียน การเล่น ให้แก่เด็กได้ใช้อย่างเพียงพอครบถ้วนทั้งเป็นรายบุคคล และเป็นกลุ่ม เช่น กรรไกรหัตถ์มน กระดาษสีต่าง ๆ แป้งเปียกหรือกาว ดินสอสีใหญ่ ดินสอเทียน แปรงหรือพู่กัน หรือสิ่งที่ใช้ทดแทนกันได้ ดินน้ำมันหรือดินเหนียว รูปภาพ ทรายขาว หรือสิ่งที่ใช้ทดแทนกันได้ ภาพชนิดต่าง ๆ เป็นต้น

2. อุปกรณ์ เครื่องเล่น หรือของเล่นในห้องจะต้องจัดให้เหมาะสมกับพัฒนาการของเด็กและตรงต่อวัยหรืออายุของเด็ก เช่น เครื่องเล่นชุดเกมพัฒนาสติปัญญา (เกมการศึกษา) ประเภทต่าง ๆ ที่จะเสริมสร้างพัฒนาการการเรียนรู้ด้านต่าง ๆ เช่น ทางจักษุสัมผัส โสตสัมผัส กล้ามเนื้อเล็ก-ใหญ่และประสาทสัมผัส เครื่องเล่นอุปกรณ์เพื่อเสริมสร้างประสบการณ์และพัฒนาการทางภาษา คณิตศาสตร์ ธรรมชาติศึกษา สังคมศึกษา ด้านการปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรมและบุคลิกภาพ ส่วนเครื่องเล่นกลางแจ้งต้องมีอย่างน้อย 3 อย่าง เช่น ไม้ลื่น ชิงช้า ราวไต่ ราวโหน ม้าหมุน บ่อทราย ฯลฯ

6. คุณลักษณะและหน้าที่ของครูระดับปฐมวัยศึกษา

ในระยะก่อนวัยเรียนนั้น ครูย่อมจะต้องสำคัญต่อเด็กมาก ทั้งนี้เพราะว่าครูเป็นครูคนแรกในชีวิตเด็กที่เขาเหล่านั้นได้พบอันเป็นประสบการณ์แรกในชีวิต ดังที่ เบญจา แสงมะลิ (2522) กล่าวว่า ครูเป็นผู้ที่มีความสำคัญยิ่งรองลงมาจากบิดามารดาของเด็กเอง เมื่อเด็กเล็ก ๆ จากบิดามารดามาโรงเรียน เด็กก็จะยึดถือครูแทนบิดามารดาของตน ภาพของครูและการกระทำของครูเป็นสิ่งที่ประทับใจเขา ครูจึงต้องระวังอารมณ์ท่าทางการพูด ตลอดจนการกระทำต่าง ๆ เพราะเด็กจะถือเป็นแบบอย่างด้วย นอกจากนี้แล้วครูยังทำหน้าที่เชื่อมโยงชีวิตของเด็กกระหว่างบ้านกับทางโรงเรียนด้วย

6.1 ลักษณะของครูระดับปฐมวัยศึกษา

ครูที่ดีจะต้องเป็นผู้มีจิตใจรักเด็ก พร้อมทั้งจะอุทิศเวลาเพื่อเด็ก (จากหนังสือ พจนานุกรมโลก(The World Book Encyclopedia, 1980) ได้กล่าวถึงคุณลักษณะของครูระดับปฐมวัยศึกษาไว้ว่า สิ่งที่ครูควรมี คือ ต้องเป็นคนที่สามารถเข้ากับเด็กได้ ทำงานร่วมกับเด็กได้ มีความอดทนสามารถพูดจากับเด็กได้รู้เรื่อง ครูจะเป็นผู้ช่วยให้เด็กเกิดความรู้สึกอิสระแต่ขณะเดียวกันต้องฝึกฝนให้เขาเป็นคนมีระเบียบ มีวินัย มีสุนทรีย์ และเป็นผู้ที่จะช่วยส่งเสริมพัฒนาการทุกด้านของเด็ก

บุญเยี่ยม จิตรดอน (2520) ได้กล่าวถึงลักษณะครูระดับปฐมวัยศึกษาที่ดีไว้ดังนี้

- 6.1.1 จะต้องรักเด็กจริง ๆ สนุกสนานร่วมกับเด็กแต่ละคนอย่างทั่วถึง ไม่ควรเลือกที่รักมักที่ชัง
- 6.1.2 สอมรับความจริงในความแตกต่างระหว่างบุคคล ให้โอกาสแก่เด็กแต่ละคนได้ประสบผลสำเร็จด้วยความภูมิใจ เรียนรู้ถึงความเชื่อมั่นในตนเอง ปรับตัวเข้ากับกลุ่มสังคมต่าง ๆ ได้
- 6.1.3 พยายามมองหาส่วนดีในตัวเด็ก ใช้วิธีชมอย่างฉลาด เพื่อให้เด็กได้มีบุคลิกภาพและลักษณะนิสัยที่ดี
- 6.1.4 ใช้วิธีแนะแนวทางอย่างฉลาด ระมัดระวังเพื่อควบคุมกิริยา มารยาทรวมทั้งความปลอดภัย และควรปล่อยให้เด็กได้มีส่วนร่วมโดยมีขอบเขต
- 6.1.5 พูดกับเด็กช้า ๆ และชัดเจนชัดคำ เพื่อให้เด็กทั้งชั้นได้ยินโดยทั่วกัน แต่ไม่ถึงกับตะโกน
- 6.1.6 ไม่ดุถูกเหยียดหยามเด็ก และไม่ปล่อยให้เด็กหัวเราะเยาะเพื่อน เมื่อเพื่อนทำผิดหรือทำพลาด ความผิดของเด็กส่วนน้อยหรือคนเดียว ไม่ควรให้ทั้งชั้นเดือดร้อน

โดยสรุปครูระดับปฐมวัยศึกษาควรมีลักษณะ คือ มีสุขภาพดี มีความอดทน และอดกลั้น อยู่ในวัยหนุ่มสาว มีอารมณ์ขัน มีไหวพริบ มีการฝึกและมีประสบการณ์ รู้จักควบคุมเสียงไม่ให้ดังหรือเบาเกินไปตลอดจนรักเด็กโดยทั่วหน้า

6.2 หน้าที่ของครูระดับปฐมวัยศึกษา

ครูระดับปฐมวัยศึกษาคควรจะเป็นผู้ที่ตรงต่อเวลา ไปทำงานเป็นประจำ เตรียมการสอนสม่ำเสมอเนื่องจากหน้าที่ของครูอนุบาลไม่ได้ขึ้นกับการสอนเลข สอนหนังสือ ความสำคัญของครูขึ้นอยู่กับสอนให้เด็กรู้จักคิด รู้จักทำ รู้จักสร้างสรรค์ ครูจะต้องเข้าใจเด็ก รู้จักชื่อ นามสกุล และประวัติสั้น ๆ เกี่ยวกับครอบครัวของเด็ก เพื่อจะช่วยให้เด็กรู้สึกว่าตนมีความสำคัญ และความอบอุ่นใจยิ่งขึ้น ครูควรให้ความสนใจเด็กแต่ละคนให้เท่า ๆ กัน ไม่ลำเอียงเลือกที่รักมักที่ชัง จัดที่นั่งให้เหมาะสมและแนะนำเด็กให้รู้จัก รวมทั้งแนะนำเกี่ยวกับการใช้ชีวิตในโรงเรียนด้วย

เบญจา แสงมณี (2522) ได้กล่าวถึงหน้าที่ของครูอนุบาลและผู้ดูแลเด็กเล็กไว้ดังนี้ คือ

6.2.1 ให้ความช่วยเหลือ ครูอนุบาลเป็นผู้แนะนำ ผู้ช่วย ผู้ควบคุมดูแลเด็ก เด็กควรจะเรียนรู้สิ่งต่าง ๆ ที่อยู่รอบตัว รู้จักช่วยเหลือตัวเอง หัดคิด หัดสังเกต หัดค้นหาเหตุผลด้วยตนเอง

6.2.2 ให้การอบรมเด็ก เด็กในวัยอนุบาลสมควรได้รับ "การอบรม" มากกว่า "การสอน" โดยครูเป็นผู้คอยแนะนำ ชี้แจง ชักจูง และควบคุมดูแล ส่งเสริมและสร้างความเจริญอกงามให้แก่จิตใจเด็ก ให้เด็กรู้จักคิด รู้จักสังเกต รู้จักเปรียบเทียบ สามารถตัดสินใจและพึ่งตนเองได้ ให้มีความประพฤติดี และมีสติปัญญาเฉลียวฉลาด

6.2.3 ให้อิสระภาพแก่เด็ก ครูควรให้เด็กมีอิสระภาพที่จะเคลื่อนไหวหรือใช้กำลังความอ่อนไหวได้ตามความต้องการของธรรมชาติ การที่ครูใช้วิธีบังคับให้เด็กนั่งนิ่ง ๆ อย่างผู้ใหญ่เป็นการอบรมที่ขัดกับจิตใจของเด็กในวัยนี้ยิ่งยวดที่สุด

6.2.4 ระวังดูแลเด็กให้ปลอดภัย เด็กเล็ก ๆ ที่ร่างกายแข็งแรง สุขสบาย จะไม่อยู่นิ่ง ชอบการเคลื่อนไหวอยู่เสมอ จึงมักเกิดอุบัติเหตุและมีอันตราย ครูอนุบาลจึงต้องดูแลเด็กให้อยู่ในสายตาของตนเองเสมอ

6.2.5 เลี้ยงดูเด็ก เด็กเล็กก่อนวัยเรียนที่ผู้ปกครองส่งให้มาอยู่ในโรงเรียนอนุบาลในเวลากลางวันนั้น ก็เพื่อให้โรงเรียนทำหน้าที่เลี้ยงดูบุตรหลานแทนตน ฉะนั้น ครูหรือผู้ดูแลเด็กควรจัดเลี้ยงดูให้เด็กเติบโต และสุขภาพ

6.2.6 ส่งเสริมความเจริญเติบโตด้านต่าง ๆ โดยที่ครูจะต้องเข้าใจธรรมชาติของเด็กและเรื่องพัฒนาการของเด็กได้เป็นอย่างดี มีการเคลื่อนไหว มีอารมณ์แจ่มใสร่าเริง

เล่นและทำงานร่วมกับเพื่อน กระทำกิจกรรมที่นำไปสู่ความคิดสร้างสรรค์ การสังเกต การเปรียบเทียบ การค้นคว้าหาเหตุผล

6.2.7 ปลุกฝังนิสัยที่ดีงาม เด็กเล็กอายุหนึ่งขวบถึงห้าขวบนี้เป็นระยะสำคัญที่สุดของชีวิต ในการปลุกฝังเด็กให้มึนนิสัยที่ดีนั้น เด็กจะต้องกระทำสิ่งที่คล้ายสม่ำเสมอ สิ่งใดดีครูจะต้องฝึกหัดให้เด็กทำ เด็กจะได้นำไปปฏิบัติตาม

6.2.8 ขัดเกลานิสัยที่ไม่ดี เด็กบางคนมีนิสัยต่อใจเอาแต่ใจตัวเอง รังแกผู้อื่น งอแง ตีนกั้ว ครูอนุบาลจะพบเด็กในความรับผิดชอบเช่นนี้ ครูอนุบาลจะต้องคอยแก้ไขสิ่งที่ไม่ดีของเด็กด้วยการชี้แจงให้เห็น สอนให้รู้จักควบคุมตนเอง ตำหนิและลงโทษถ้ายังดื้อรั้นอยู่ ชมเชยถ้าเด็กประพฤติดีขึ้น การขัดเกลานิสัยนั้น ต้องใช้เวลานาน และครูต้องฝึกอบรมสม่ำเสมอ ครูต้องมีความอดทน เมตตาปราณีต่อเด็ก เข้าใจปัญหาและสาเหตุของเด็ก จึงจะช่วยขัดเกลานิสัยเด็กได้

6.2.9 การเตรียมความพร้อมให้แก่เด็ก ครูอนุบาลมีหน้าที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งก็คือ เตรียมสภาพของร่างกายและจิตใจเด็ก ให้พร้อมที่จะรับการศึกษาในขั้นต่อไป

6.2.10 ให้เด็กมีความรู้เหมาะสมกับวัย เด็กวัยนี้มีความอยากรู้อยากเห็นสนใจสิ่งแวดล้อม รอบตัวเด็ก เด็กต้องการคำตอบง่าย ๆ ไม่ลึกซึ้ง การที่จะให้เด็กเรียนรู้นั้น ควรพิจารณาว่าเด็กอายุเท่าใด เด็กสนใจต่อสิ่งใด ทุกอย่างของเด็กเรียนรู้นั้นต้องเป็นสิ่งที่ง่ายและเหมาะสมกับวัยของเด็ก และมีประโยชน์ต่อเด็ก สิ่งนั้นควรเป็นความรู้พื้นฐานของเด็ก เป็นสิ่งที่เด็กแลเห็นได้ กระทำได้ เด็กจึงจะเข้าใจได้จริง

จะเห็นได้ว่าครูเป็นบุคคลสำคัญที่สุดในการสร้างเด็กปฐมวัยศึกษา ครูจะต้องให้เด็กเชื่อมั่นได้ว่าจะเป็นผู้นำของเด็กได้ จะต้องเป็นผู้มีความรู้วิชาพื้นฐาน และมีคุณลักษณะที่จะทำงานกับเด็กและทำให้เด็กชอบด้วย สำหรับในด้านเพศ และสถานภาพส่วนตัวของครูระดับปฐมวัยศึกษานั้น ฟูลเลอร์ (Fuller, 1961) กล่าวว่า การวิจัยที่ผ่านมาไม่สามารถที่จะพิสูจน์ได้ว่าครูอนุบาลที่ประสบความสำเร็จนั้นเป็นเพศใด แต่งานหรือยังเป็นโสด อายุเท่าใด ระดับการศึกษาเพียงใด แม้แต่ศึกษานิเทศก์หรือผู้บริหารการศึกษาก็ยังไม่สามารถวัดความสำเร็จของครูได้

7. การจัดสภาพแวดล้อมภายในห้องเรียน

สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ (2525) กล่าวถึงการจัดสภาพแวดล้อมภายในห้องเรียนว่า ห้องเรียนสำหรับเด็กปฐมวัยควรเป็นห้องที่มีพื้นที่กว้าง มีมุมต่าง ๆ และที่สำหรับทำกิจกรรมมากพอ เพื่อให้เด็กเกิดการเรียนรู้ และมีพัฒนาการด้านต่าง ๆ จากการเล่น

สำหรับการเล่นตามมุม เด็กมีโอกาสเลือกเล่นมุมใดมุมหนึ่งได้ตามความสมัครใจและสามารถเปลี่ยนมุมเล่นได้ โดยครูจะเป็นผู้คอยดูแลอยู่ห่าง ๆ

จะเห็นได้ว่าการกำหนดมาตรฐานในการจัดการศึกษาระดับปฐมวัย มีความสำคัญเป็นแนวทางให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการจัดการศึกษาระดับนี้สามารถดำเนินงานได้อย่างถูกต้อง

ธรรมชาติของเด็กปฐมวัย

เพื่อให้การพัฒนาเด็กปฐมวัยเป็นไปในทางที่ถูกต้องเหมาะสม ครูและผู้ปกครองควรทราบเกี่ยวกับธรรมชาติของเด็กปฐมวัยดังนี้

วราภรณ์ รักวิจิตร (2527) กล่าวว่า โดยธรรมชาติของเด็กปฐมวัยย่อมจะมีความแตกต่างระหว่างบุคคลอันเนื่องมาจากพันธุกรรมและสิ่งแวดล้อมและการอบรมเลี้ยงดูจึงทำให้เด็กแตกต่างกันทั้งทางร่างกาย จิตใจ และความสามารถของแต่ละคน นอกจากนี้เด็กยังมีความอยากรู้อยากเห็น ไม่ชอบอยู่นิ่ง ๆ มีการเคลื่อนไหวอยู่ตลอดเวลา มีความสนใจในเหตุการณ์หรือสิ่งใหม่ ๆ ชอบซักถาม และมีความต้องการที่จะได้รับการตอบสนอง ทั้งทางร่างกายและจิตใจ

ศรีเรือน แก้วกังวาล (2530) กล่าวว่า เด็กวัยนี้ มีลักษณะซุกซนเป็นนิสัยอยากเป็นอิสระ อยากรู้อยากเห็น ต้องการความช่วยเหลือในบางเรื่อง มักชอบทำสิ่งต่าง ๆ ด้วยตนเอง เด็กมีขีดความสามารถแตกต่างกัน และมีความต้องการที่จะได้รับการตอบสนองทั้งทางร่างกายและจิตใจ

จิตวิทยาการเรียนรู้ของเด็กปฐมวัย

ครูและผู้ปกครองสามารถช่วยกันพัฒนาเด็กให้เรียนรู้สิ่งต่าง ๆ รอบตัวได้เป็นอย่างดี หากมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับหลักการและจิตวิทยาการเรียนรู้ของเด็กปฐมวัย เพื่อเป็นพื้นฐานในการส่งเสริม แนะนำ และปรับปรุงพฤติกรรมของเด็ก อันส่งผลต่อพัฒนาการทุกด้านอย่างเหมาะสม สิ่งที่ครูและผู้ปกครองควรทราบเพื่อสามารถส่งเสริมการเรียนรู้ของเด็กปฐมวัยให้ประสบความสำเร็จได้แก่ (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2522)

1. องค์ประกอบของการเรียนรู้ประกอบด้วย 3 องค์ประกอบ คือ ผู้เรียน สิ่งเร้า การตอบสนองต่อสิ่งเร้า

2. แนวคิดเกี่ยวกับจิตวิทยาการเรียนรู้ จากแนวคิดของ ธอร์นไดค์ (Thorndike) การเรียนรู้ของเด็กเกิดจากการลองผิดลองถูกแล้วนำไปสู่การเชื่อมโยงระหว่างสิ่งเร้าและการตอบสนอง โดยได้กำหนดกฎการเรียนรู้ ไว้ 3 ประการคือ กฎแห่งความพร้อม กฎแห่งการฝึกหัด และกฎแห่งผล

สกินเนอร์ (Skinner) เชื่อว่าการเรียนรู้เกิดขึ้นได้จากการวางเงื่อนไขแบบลงมือกระทำ และสร้างความผูกพันระหว่างสิ่งเร้าและการตอบสนองให้มีความแน่นแฟ้น หรือมีความถี่ขึ้น โดยการให้สิ่งเร้าเป็นตัวเสริมแรง

แนวคิดเกี่ยวกับการเรียนรู้ของกลุ่มเกสตัลท์ (Gestalt) มีสาระสำคัญ 2 ประการคือการรับรู้ (Perception) ซึ่งเป็นพื้นฐานของการเรียนรู้ และหาความหมายจากประสาทสัมผัสและการมองเห็น เป็นการแก้ปัญหาครั้งแล้วครั้งเล่า จนสามารถแก้ปัญหาที่นั้นได้สำเร็จด้วยตนเอง กลุ่มนี้เชื่อว่าการที่คนเราจะเกิดการเรียนรู้ได้นั้นจะต้องเริ่มเรียนจากส่วนรวมสู่ส่วนย่อย (The Whole to Parts) ทำให้เกิดความเข้าใจอย่างแน่นแฟ้นจากการมองเค้าโครงกว้าง ๆ ตลอดจนความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันก่อนจึงเรียนรู้รายละเอียดได้ลึกซึ้งในภายหลัง

3. ปัจจัยที่ส่งเสริมการเรียนรู้ นอกจากองค์ประกอบของการเรียนรู้และแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับการเรียนรู้แล้ว ผู้ปกครองควรทราบถึงปัจจัยที่จะส่งเสริมการเรียนรู้ของเด็กด้วย กมลรัตน์ หล้าสว่างษ์ (2528) กล่าวว่า การที่เด็กจะเรียนรู้สิ่งต่าง ๆ ได้ดีนั้น ต้องอาศัยปัจจัยดังนี้ คือ แรงขับ ความพร้อม ความต้องการ อารมณ์และการปรับตัว การเสริมแรง การจูงใจ ทักษะเดิม ความสนใจ การเกิดมโนภาพ การจำ ความถนัดและเชี่ยวชาญ

พัฒนาการของเด็กปฐมวัย

Hurlock (1978) ได้ให้ความหมายของพัฒนาการไว้ว่า พัฒนาการ (Development) หมายถึง การเปลี่ยนแปลงทั้งคุณภาพและปริมาณ (Qualitative and Quantitative Changes) อาจจะทำนายเอาความต่อเนื่องของเจริญงอกงามของการเปลี่ยนแปลงตามธรรมชาติ อย่างมีขั้นตอน

สิ่งมีชีวิตทุกประเภท ไม่ว่าจะสัตว์หรือมนุษย์ต้องเป็นไปตามกฎของพัฒนาการทั้งสิ้น มีผลทางยีนส์ เป็นลักษณะที่ถาวรปรากฏชัด ในช่วงเวลาที่ถูกกำหนดแผนพัฒนาการที่มีระเบียบชัดเจน เช่น ในพัฒนาการหลังคลอด ระดับการพัฒนาการแต่ละคนอาจจะต่างกันมากในช่วงหลังคลอดมากกว่าช่วงก่อนคลอด

อีริกสัน (Erikson, 1950) ได้แบ่งพัฒนาการของเด็กเป็น 8 ขั้น และมีหลักว่าพัฒนาการในขั้นแรก ๆ จะมีผลต่อการปรับตัวของเด็กต่อไปในอนาคต ถ้าเด็กมีขั้นพัฒนาการที่เต็มไปด้วยความสุข ก็จะทำให้เด็กเกิดความคิดว่าโลกที่ตนอยู่น่ารื่นรมย์ มีความสุข แต่ถ้าเด็กเกิดความทุกข์ใจ ยุ่งยากในเรื่องต่าง ๆ ความรู้สึกของเด็กก็จะเป็นไปในทางตรงกันข้าม

พัฒนาการของเด็กในแต่ละช่วงอายุ มีความหมายและมีความสำคัญของชีวิตเพราะเป็นรากฐานของบุคคลเมื่อเจริญเติบโตเป็นผู้ใหญ่ในอนาคต พัฒนาการของเด็กแต่ละคนจะมีความแตกต่างกันออกไป ขึ้นอยู่กับอัตราความพร้อมในการพัฒนา และความสามารถของแต่ละบุคคลและนอกจากตัวของเด็กเองแล้ว สิ่งแวดล้อมรอบตัวเด็กก็มีส่วนสำคัญในการช่วยสร้างเสริมพัฒนาการของเด็กอีกด้วย (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2526) หลักพัฒนาการของเด็กปฐมวัยอย่างกว้าง ๆ ดังนี้

1. พัฒนาการของเด็กจะต้องอาศัยองค์ประกอบทั้งสิ่งแวดล้อม และพันธุกรรม พัฒนาการของเด็กจะเป็นไปตามลำดับขั้น อัตราของการพัฒนาจะแตกต่างกันตามลักษณะของเด็กแต่ละคน
2. พัฒนาการทุกขั้นตอนในช่วงปฐมวัยเป็นรากฐานของบุคคลเมื่อเป็นผู้ใหญ่
3. การพัฒนาเด็กตั้งแต่แรกเกิดนั้น จะต้องทำพร้อมกันทุกด้านเพราะพัฒนาการแต่ละด้านมีความสัมพันธ์กัน หากด้านใดด้านหนึ่งไม่ได้รับการพัฒนาให้สมบูรณ์ จะมีผลกระทบต่อพัฒนาการด้านอื่น ๆ ด้วย

ดังนั้น การจัดสภาพแวดล้อมที่ดี ที่เหมาะสมและเอื้อต่อการเรียนรู้ของเด็กวัยนี้ จึงมี

ความจำเป็นและมีความสำคัญอย่างยิ่ง ต่อพัฒนาการในระยะต่อไปของเด็ก ดังคำกล่าวที่ว่า เด็กปฐมวัยเป็นวัยทองของชีวิต เด็กจะประสบความสำเร็จหรือล้มเหลวในชีวิตขึ้นอยู่กับผลของการพัฒนาตั้งแต่วัยเด็ก (สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ, 2529) ซึ่งในที่นี้จะกล่าวถึงพัฒนาการของเด็กที่มีอายุ 2-6 ปี ดังนี้

พัฒนาการทางร่างกาย

วัยนี้อัตราของความเจริญเติบโตลดลงอย่างเห็นได้ชัด โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ทางด้านส่วนสูง และน้ำหนัก เมื่อเทียบกับวัยทารก ลักษณะทางส่วนสูงและน้ำหนัก นอกจากจะขึ้นอยู่กับน้ำหนักและส่วนสูงของบิดามารดาแล้ว ยังขึ้นอยู่กับอาหารและการออกกำลังกายอีกด้วย

ในช่วงนี้ส่วนลัดของร่างกายจะเปลี่ยนจากลักษณะของทารกอย่างเห็นชัด ส่วนแขนและขาจะยาวออกไป ศีรษะจะได้ขนาดใกล้เคียงกับลำตัว โครงกระดูกแข็งขึ้น กล้ามเนื้อเติบโตและแข็งแรงขึ้น และในปลายวัยเด็กตอนต้นนี้ ฟันแท้จะเริ่มขึ้น 1-2 ซี่

ในระยะนี้ได้ครบโภชนาหารได้น้อยและไม่ค่อยทั่ว ทั้งนี้ เนื่องจากอัตราของการเจริญเติบโตช้าลง เมื่ออายุประมาณ 4 ขวบ จะเริ่มนอนเป็นเวลาและหลับง่าย บางคนอาจจะปัสสาวะรดที่นอนอยู่บ้างในกรณีที่เห็นดเห็นอ้อย หรือตื่นเต้นมากในตอนกลางวัน โรคที่มักเป็นกับเด็กวัยนี้ ได้แก่ ไข้หวัด หัด คางทูม อีสุกอีใส

เด็กวัยนี้ เริ่มมีทักษะต่าง ๆ ในการเคลื่อนไหวส่วนต่าง ๆ ของร่างกายให้ดีขึ้น เช่น การใช้มือ รู้จักป้องกันตัวเอง แต่งตัวได้เอง ใส่รองเท้าได้เอง นอกจากนี้ยังสามารถอาบน้ำหัวผมได้เอง ในระยะ 3-4 ขวบ จะเริ่มเดินได้อย่างมั่นคง ต่อไปก็จะสนใจการวิ่ง กระโดด ห้อยโหนได้ในระยะนี้จึงควรให้หัดจักรยานสามล้อ กระโดดเชือก ฝึกการรำได้แล้ว

ระยะนี้เด็กชอบเล่นกับเพื่อน ๆ มาก และการเล่นกับเพื่อนจะช่วยให้เด็กรู้สึกอบอุ่นไม่รู้สึกว่าตนถูกทอดทิ้ง

พัฒนาการทางอารมณ์

เด็กวัยนี้มักจะเป็นคนเจ้าอารมณ์ หงุดหงิดและโกรธง่าย โมโหร้ายโดยปราศจากเหตุผล มักจะแสดงความขัดแย้งและต่อต้านต่อพ่อแม่อยู่เสมอ เป็นวัยที่เรียกกันว่า ซอปปริสเทอ ซึ่งเป็นลักษณะธรรมชาติอย่างหนึ่งของมนุษย์ เรียกว่า Negative Stage เมื่อเด็กได้คบหาสมาคมกับเพื่อน ๆ อาการดังกล่าวจะค่อย ๆ หายไป เช่น เมื่อเด็กเข้าโรงเรียนมีเพื่อนเล่นมาก ๆ แล้วได้พบปะสนทนากับเพื่อน ๆ เด็กจะมีอารมณ์สงบลง

อย่างไรก็ตาม พัฒนาการทางอารมณ์ของเด็กจะมั่นคงเพียงใด ขึ้นอยู่กับการอบรมเลี้ยงดู เป็นสำคัญ เช่น การที่พ่อแม่แสดงอารมณ์เฉย ๆ กับเด็กบ่อย ๆ การเอาใจน้องใหม่ตลอดจนการรอให้เด็กโมโหจนถึงที่สุด จึงจะได้ในสิ่งที่ต้องการ เป็นต้น

อารมณ์ของเด็กวัยนี้ อาจแยกกล่าวได้ดังนี้

1. ความโกรธ เป็นอารมณ์ธรรมชาติซึ่งมักพบมากในเด็กวัยนี้ เด็กมักใช้เป็นเครื่องเรียกร้องให้ได้ในสิ่งที่ต้องการ เด็กมักโกรธในกรณีที่ถูกขัดใจและขัดขวางไม่ให้ทำในสิ่งที่ตนต้องการ เด็กมักแสดงความโกรธออกมาโดยการร้องไห้ ทบตีสิ่งกีดขวาง กัดตัวลงนอน เมื่อพ้นวัยนี้ไปแล้วเด็กจะเริ่มควบคุมอารมณ์ของตนเองได้บ้าง ดังนั้นในระยะนี้บิดามารดาควรระวังหลีกเลี่ยงการทำให้เด็กโกรธให้มากที่สุด และเมื่อเด็กโกรธควรชี้แจงเหตุผลให้เข้าใจ (สูซ่า จันทน์เอม และสุรางค์ จันทน์เอม, 2520)

2. ความกลัว ความกลัวมักเกิดจากการที่เด็กได้พบกับสิ่งแปลก ๆ ใหม่ ๆ เช่น กลัวคนแปลกหน้า กลัวสิ่งทำให้เกิดเสียงดัง กลัวการถูกทอดทิ้งให้อยู่คนเดียว กลัวความมืด ฯลฯ เด็กมักแสดงอาการกลัวโดยการหลบซ่อน วิ่งหนี ความกลัวของเด็กจะค่อย ๆ ลดลง เมื่อเจริญเติบโตขึ้น

3. ความอิจฉาริษยา เป็นอารมณ์ปกติที่มักเกิดกับเด็กวัย 2-5 ขวบ โดยเฉพาะเมื่อบิดามารดาหันความสนใจไปสู่บุคคลอื่น เช่น ในกรณีที่พี่น้องใหม่เกิดขึ้น นอกจากนั้นเด็กจะอิจฉาพี่ ๆ โดยเข้าใจว่า พ่อแม่รักพี่ ๆ มากกว่าตน เด็กผู้ชายอาจจะเริ่มอิจฉาพ่อ เมื่อเห็นแม่แสดงความเอาใจใส่พ่อกว่าตนก็ได้ เมื่อเด็กมีอารมณ์อิจฉาเกิดขึ้นมักแสดงพฤติกรรมเช่นเดียวกับเมื่อโกรธ บางครั้งความอิจฉาอาจจะเป็นสาเหตุให้เด็กแสดงพฤติกรรมแบบทารกกึ่งก็ได้ เช่น การดูดมือ บิ่สสาวะรดที่นอน ชี้แยะ เป็นต้น เมื่อเด็กมีความสนใจในสิ่งอื่น ๆ มากขึ้น ความอิจฉาของเด็กจะ

ค้อย ๆ หมดไป

4. ความอยากหรืออยากเห็น วัยนี้เด็กจะเริ่มรู้จักใช้เหตุผลมีความเป็นตัวของตัวเอง และมีความสงสัยในสิ่งต่าง ๆ ที่ไม่เคยเห็นมาก่อน ชอบสำรวจ คุบคล่าสิ่งที่เห็นและชอบซักถาม เพราะฉะนั้นผู้ปกครองควรตอบคำถามให้ถูกต้องเหมาะสมกับวัยของเด็ก (ศรีรัช ดำริสุข, 2525)

5. ความร่าเริง หรือความดีใจ เด็กที่ได้รับการตอบสนองความต้องการทันทีและสม่ำเสมอมักจะเป็นเด็กที่มีอารมณ์แจ่มใสร่าเริง หัวเราะและยิ้มง่าย เด็กจะชอบใจเมื่อได้เห็นท่าทางตลกหรือการทำเสียงล้อเลียนของผู้ใหญ่ เด็กมักแสดงความร่าเริงด้วยการยิ้ม หัวเราะ หรือกระโดดโลดเต้น เป็นต้น

6. ความรัก เป็นอารมณ์แห่งความสุข เกิดขึ้นเมื่อเด็กได้รับความรักและความเอาใจใส่จากพ่อแม่ ครั้งแรกเด็กจะรักตนเองก่อน ต่อมาจึงรู้จักรักผู้อื่น เด็กจะแสดงความรักต่อวัตถุ บุคคล หรือสิ่งของอย่างเปิดเผยด้วยการกอดรัด กอดจูบคลุบลคล่า แสดงอาการเสีว่าโศกเมื่อสูญเสียสิ่งที่รัก

พัฒนาการทางสังคม

สังคมของเด็กวัยนี้จะขยายจากครอบครัวไปสู่สังคมนอกบ้าน เด็กเริ่มรู้จักการปรับตัวให้เข้ากับเพื่อน ๆ การปรับตัวของเด็กจะเร็วหรือช้าขึ้นอยู่กับการอบรมเลี้ยงดู เด็กที่ได้รับการเลี้ยงดูมาอย่างมีอิสระจะมีความเชื่อมั่นในตนเองมากกว่าเด็กที่ได้รับการเลี้ยงดูแบบเข้มงวดกวดขัน เด็กวัยนี้เริ่มแสดงพฤติกรรมต่าง ๆ ออกมาให้เห็นดังนี้ (สนธิ์ อธิดากร, 2523)

Herlock (1978) ได้ให้ความหมายของการพัฒนาการทางสังคมว่า หมายถึง การพัฒนาความสามารถในการแสดงพฤติกรรมให้สอดคล้องกับแบบแผนที่สังคมยอมรับ เพื่อจะเข้าสังคมได้ การที่เด็กจะเข้าสังคมได้หรือไม่ขึ้นอยู่กับส่วนสำคัญ 3 ส่วน คือ

(1) ลักษณะพฤติกรรมที่เหมาะสม หมายความว่า เด็กจะเข้ากับสังคมได้ดีต้องประพฤติตามแนวที่สังคมยอมรับ และนิยมชมชอบ ซึ่งสังคมแต่ละสังคมย่อมมีมาตรฐานของตนเองว่าอย่างไรจึงจะเหมาะสม เด็กจะต้องรู้จักเข้าใจมาตรฐานและปฏิบัติตนให้สอดคล้องกัน

(2) บทบาทในสังคม หมายถึง แบบแผนพฤติกรรมที่ยึดถือปฏิบัติเป็นธรรมเนียมในสังคม ซึ่งในแต่ละสังคมไม่เหมือนกัน บทบาททางสังคมดังกล่าวได้แก่บทบาทของพ่อแม่ของเด็ก

ของครู ฯลฯ บทบาทเหล่านี้กำหนดขึ้นเป็นมาตรฐานสำหรับสมาชิกในสังคม การปฏิบัติตนไม่สัมพันธ์
 บทบาทที่สังคมกำหนด ทำให้เกิดปัญหาทางการปรับตัวเข้ากับสังคม และจะอยู่ในสังคมอย่างปกติสุขไม่ได้

(3) ทัศนคติต่อสังคม หมายถึง ความรู้สึกของเด็กที่มีต่อสังคม เด็กจะต้องรู้สึก
 ว่าตนเองเป็นหน่วยหนึ่งของสังคม มีหน้าที่จะต้องเกี่ยวพันและให้ความร่วมมือกับหน่วยต่าง ๆ ในสังคม
 คนที่เข้าสังคมได้จะต้องรู้สึกพอใจในกิจการทางสังคม

ความหมายของพฤติกรรมทางสังคม

G. Terry Page และคณะ (1977) ได้ให้ความหมายของพฤติกรรมทางสังคมไว้ว่า
 เป็นพฤติกรรมที่แสดงออกเนื่องจากได้รับอิทธิพลจากพฤติกรรมของกลุ่มบุคคลอื่น โดยได้รับการควบคุม
 จากองค์กรทางสังคม หรือเป็นพฤติกรรมที่แสดงออกเพื่อพยายามที่จะมีอิทธิพลเหนือผู้อื่น

Horace B. English (1958) ได้ให้ความหมายที่ตรงกับ Page ว่า พฤติกรรมทาง
 สังคม หมายถึง พฤติกรรมที่แสดงออกเนื่องจากได้รับอิทธิพลจากพฤติกรรมของกลุ่มบุคคลอื่น หรือ
 พฤติกรรมที่แสดงออกโดยได้รับการควบคุมจากองค์กรทางสังคมที่มีการจัดรูปแบบแล้ว เช่น ครอบครั
 วจโรงเรียน

Carter V. Good (1945) ได้ให้ความหมายว่า พฤติกรรมทางสังคม หมายถึง การ
 แสดงออกที่แตกต่างกันไปแต่ละบุคคลซึ่งเป็นสมาชิกของสังคม หรือเป็นการแสดงออกของกลุ่มบุคคล

ดังนั้น พฤติกรรมทางสังคมจึงหมายถึง พฤติกรรมที่แสดงออกมาโดยบุคคลที่เป็นสมาชิก
 ของสังคม ซึ่งพฤติกรรมนั้นได้รับการควบคุมจากองค์กรทางสังคม ซึ่ง เฮอร์ล็อก (Herlock,
 1978) ได้แบ่งพฤติกรรมของเด็กออกตามความคาดหมายของสังคม เป็น 2 ประเภท คือ

1. พฤติกรรมที่ถึงประสงค์ หมายถึง พฤติกรรมที่เมื่อเด็กทำไปแล้ว สร้างความพอใจ
 เป็นที่นิยมชมชอบแก่ตนเองและผู้อื่น ได้แก่ พฤติกรรมด้านความร่วมมือ การยอมรับจากสังคม
 ความเป็นเพื่อน การเป็นผู้นำ ความไม่เห็นแก่ตัว การเลียนแบบ และการแข่งขัน
2. พฤติกรรมที่ไม่ถึงประสงค์ หมายถึง พฤติกรรมที่เมื่อเด็กทำไปแล้ว สร้างความ

เดือนร้อน และความไม่พอใจให้แก่ตนเองและผู้อื่น ได้แก่ พฤติกรรมด้าน ความก้าวร้าว การทะเลาะวิวาท การยึดตัวเองเป็นศูนย์กลาง การใช้อำนาจเหนือคนอื่น การยั่วยุและรังแกหรือล้อเลียน และพฤติกรรมปฏิเสธ โดยแสดงออกด้วยคำพูด อารมณ์

อารี รังสินนท์ (2524) ได้กล่าวถึง ลักษณะพัฒนาการทางสังคม (Social Characteristics) ของเด็กก่อนวัยเรียนไว้ว่า เป็นช่วงที่เด็กกำลังสนใจในสิ่งแวดล้อมรอบตนเอง ซึ่งเกิดขึ้นจากการเรียนรู้ และประสบการณ์ที่เด็กได้รับตั้งรายละเอียดของลักษณะพัฒนาการทางสังคมตามระดับอายุดังนี้

อายุ 3 ขวบ ชอบทำให้ถูกใจผู้ใหญ่ รู้จักให้ความร่วมมือ เสียสละความพอใจ เพื่อให้ได้สิ่งอื่น รู้จักช่วยเหลือในเรื่องเล็ก ๆ น้อย ๆ ชอบทำให้คนอื่นหัวเราะ รู้จักแบ่งของเล่น

อายุ 4 ขวบ ชอบเล่นกับเพื่อน ๆ บางครั้งก็ชอบเป็นอิสระ เล่นรวมกันในกลุ่ม แต่ต่างคนต่างเล่น ช่างพูดและมีเหตุผลของตนเอง

อายุ 5 ขวบ ชอบเล่นกับเพื่อน เล่นเป็นหมู่

อายุ 6 ขวบ เริ่มติดต่อยุติกับคนมากขึ้น รู้จักทำตามคำสั่ง กฎเกณฑ์ รับผิดชอบดีขึ้น

พัฒนาการทางสติปัญญา

เพียเจต์ (Piaget, 1960 อ้างถึงคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2526) เชื่อว่าพัฒนาการของเด็กนั้นจะเกิดขึ้นตามลำดับขั้น เด็กจะสามารถพัฒนาปัญญาได้จากความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับโลกภายนอก ซึ่งกระบวนการทางสติปัญญาของบุคคลจะพัฒนาตามขั้นตอน 4 ขั้นตามระดับอายุคือ

1. ขั้นประสาทสัมผัสและการเคลื่อนไหว (Sensorimotor Stage) ตั้งแต่แรกเกิดจนถึง 2 ขวบ เป็นขั้นที่เด็กรู้จักการใช้ประสาทสัมผัสต่าง ๆ เช่น ปาก หู ตา
2. ขั้นความคิดก่อนเกิดปฏิบัติการ (Preoperational Thought) อยู่ในช่วงอายุ 2-6 ปี เป็นขั้นที่เด็กเริ่มเรียนรู้ภาษาพูดและเข้าใจเครื่องหมายท่าทางที่สื่อความหมาย เรียนรู้สิ่งต่าง ๆ ได้ดีขึ้น แต่ยังอาศัยการรับรู้เป็นส่วนใหญ่ ยังไม่สามารถคิดหาเหตุผลและยกเหตุผลขึ้นอ้างอิงได้
3. ขั้นปฏิบัติการคิดแบบรูปธรรม (Concrete Operational Stage) อยู่ในช่วง

อายุ 7-11 ปี ในช่วงดังกล่าวเด็กสามารถใช้เหตุผลกับสิ่งที่แลเห็นได้ เช่น การจัดแบ่งกลุ่มแบ่งพวก มองเห็นความสัมพันธ์ของสิ่งต่าง ๆ ได้ดีขึ้น

4. ขั้นปฏิบัติการคิดแบบนามธรรม (Formal Operational Stage) อยู่ในช่วงอายุ 11-15 ปี เป็นช่วงที่เด็กคิดหาเหตุผลและเรียนรู้เกี่ยวกับนามธรรมได้ดีขึ้น สามารถตั้งสมมติฐานและแก้ปัญหาได้ การคิดหาเหตุผลแบบตรรกศาสตร์ (Logical Thinking) พัฒนาอย่างสมบูรณ์เป็นขั้นที่โครงสร้างทางสติปัญญาอย่างสมบูรณ์ เด็กในวัยนี้จะมีความคิดเท่าผู้ใหญ่ อาจจะแตกต่างกันที่คุณภาพเท่านั้น เนื่องจากประสบการณ์แตกต่างกัน

สำหรับพัฒนาการทางด้านสติปัญญา ของเด็กอายุ 2-6 ปี อาจพิจารณาได้จากความสามารถในการแสดงออกซึ่งความเข้าใจและการสื่อความหมายได้ดังนี้ (ศรีณีย์ คำวิสุทธิ, 2525)

อายุ 2 ขวบ รู้จักวัตถุ 3 มิติ สามารถแยกของสองสิ่งที่ต่างกันได้

อายุ 3 ขวบ เข้าใจสิ่งที่เป็นรูปธรรม ซึ่งสามารถมองเห็นและจับต้องได้ ใช้คำสรรพนามได้ เริ่มเล่นกับคนอื่นเข้าใจ

อายุ 4 ขวบ ทำตามคำสั่งได้ สามารถบอกความแตกต่างของวัตถุสองอย่างที่มีความยาวต่างกันได้

อายุ 5 ขวบ บอกอายุตัวเองได้ การถามคำถาม หรือตอบคำถามทำได้ดีตรงกับความหมาย

อายุ 6 ขวบ เข้าใจคำสั่งของครู สะกดคำง่าย ๆ ได้

ลักษณะของเด็กไทยในชนบทและเด็กในชุมชนเมืองในปัจจุบัน

เด็กที่กล่าวถึงในที่นี้ คือลักษณะของเด็กตั้งแต่ พ.ศ. 2521 เป็นต้นมาจนถึงปัจจุบัน จากการวิจัยของสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ เกี่ยวกับนโยบายและแผนพัฒนาเด็กระยะยาว 2522 (2523) พอดีประมวลลักษณะของเด็กในชนบทและเด็กในกรุง หรือเด็กในชุมชนเมืองได้ดังนี้

เด็กในชนบท

"เด็กในชนบท" หมายถึงเด็กที่อาศัยอยู่นอกเขตเทศบาลของจังหวัดต่าง ๆ ซึ่งมีลักษณะครอบครัวไทยในชนบทเป็นลักษณะครอบครัวชาย ตั้งบ้านเรือนอยู่ใกล้ชิดกันเป็นกลุ่มวงศาควาญาติ

ภายในบ้านมีสมาชิกของครอบครัวหลายรุ่นหลายวัย ซึ่งบุคคลที่แวดล้อมเด็กเหล่านี้ ได้มีส่วนส่งเสริมพัฒนาการของเด็กด้านต่าง ๆ ทั้งทางตรงและทางอ้อมอยู่มาก (สุนน อมรวิวัฒน์ และคนอื่น ๆ, 2534) ดังนั้นลักษณะโดยทั่วไปของเด็กในชนบท จึงมีลักษณะในด้านต่าง ๆ ดังนี้

1. รูปร่างลักษณะและสุขภาพ

เด็กชนบทโดยทั่วไปมีร่างกายแข็งแรง อุดม และมีภูมิป้องกันโรคสูง เพราะการเลี้ยงดูที่พ่อแม่ปล่อยให้ธรรมชาติเป็นพี่เลี้ยงและให้มีบทบาทช่วยเหลืองานตั้งแต่ยังเด็ก แต่เด็กในชนบทส่วนใหญ่ (55%) ตกอยู่ในสภาพทุพโภชนาการ ซึ่งเกิดจากการขาดโปรตีน ทำให้ร่างกายเล็ก และเมื่อโตเป็นผู้ใหญ่จะมีลักษณะ "แก่ตัว" เร็ว อย่างไรก็ตามแม้จะเป็นโรคอาหารแต่ก็ยังมีร่างกายแข็งแรง

ดังนั้น การที่เด็กจะเรียนรู้สิ่งต่าง ๆ ต้องอาศัยองค์ประกอบสำคัญ 2 ประการ คือ ด้านตัวเด็ก ทั้งร่างกาย จิตใจ และสติปัญญาต้องมีสภาพพร้อมที่จะเรียนรู้ และด้านสิ่งแวดล้อม ได้แก่ สิ่งเร้าและสถานการณ์ต่าง ๆ ที่ทำให้เด็กได้มีโอกาสทดลองผิดลองถูก ได้ฝึกแก้ปัญหา ตลอดจนสิ่งเร้าที่จะกระตุ้นให้เกิดแรงขับ ความต้องการ ความพร้อม การจูงใจและการเสริมแรง เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ที่เหมาะสมกับวัย เด็กปฐมวัยมีธรรมชาติของความอยากรู้อยากเห็นเป็นพื้นฐานที่สำคัญของการเรียนรู้ ย่อมจะช่วยส่งเสริมและกระตุ้นให้เด็กเรียนรู้สิ่งต่าง ๆ อย่างสอดคล้องกับลักษณะของพัฒนาการของเด็กแต่ละคน

2. ความคาดหวังของผู้ใหญ่

ความคาดหวังของผู้ใหญ่ในชนบทที่เกี่ยวกับความประพฤติของเด็กคือ ต้องการให้เด็กเป็นคนขยัน เคารพและเชื่อฟังพ่อแม่ มีความประพฤติดี ตามคำสอนของศาสนาและตามที่สังคมยอมรับ ซึ่งแตกต่างกันไปตามภาคต่าง ๆ นอกจากนี้ บางกลุ่มมีความคาดหวังที่จะให้บุตรธิดาได้เรียนหนังสือสูงขึ้นเพื่อจะได้ช่วยยกฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมของตนเองและพ่อแม่ให้สูงขึ้น

3. บทบาทต่อครอบครัว

เด็กชนบทมีบทบาทต่อครอบครัวสูงมากทั้งในส่วนที่เกี่ยวกับการช่วยงานบ้านและงานอาชีพ ผู้ใหญ่อิทธิพลเอาความขยันขันแข็งในการช่วยเหลืองาน ในครอบครัวเป็นเครื่องทำนาชอนาคตของเด็กว่าโตขึ้นจะเป็นผู้มีความสำเร็จก้าวหน้าหรือตกอับอย่างไร โดยดูที่ความอดทน และความละเอียดถี่ถ้วนในการทำงาน เด็กมีความรับผิดชอบต่อการช่วยงานในครอบครัวค่อนข้างสูงมาก

4. ทักษะคิดและค่านิยมต่อการเป็นผู้มีคุณธรรม

เด็กในชนบทได้รับการอบรมให้มีความเชื่อในด้านคุณธรรมสูงมาก ด้วยสภาพแวดล้อมที่จำกัดอยู่ในหมู่บ้านหรือตำบล เด็กชนบทยังมีทัศนคติ ค่านิยมและศรัทธาในการเป็นผู้มีคุณธรรมตามคำสอนของบรรพบุรุษ ซึ่งยึดถือปฏิบัติติดต่อกันมา จึงทำให้ความมีคุณธรรมยังคงแผ่กระจายอยู่ในประชาชนส่วนใหญ่

เด็กในกรุงหรือเด็กในชุมชนเมือง

เด็กในกรุงหรือในชุมชนเมือง หมายถึง เด็กที่เติบโตใหญ่ในสภาพของชุมชนเมืองและชุมชนกรุงที่ได้รับผลแห่งความเจริญทางด้านวิทยาศาสตร์ และวิทยาการใหม่ ๆ ในการดำรงชีวิตลักษณะของครอบครัวในชุมชนเมืองจะเป็นครอบครัวเดี่ยวเพิ่มมากขึ้น ลักษณะอาชีพของประชากรอาศัยความรู้ความชำนาญเฉพาะด้าน วิถีชีวิตของคนชุมชนเมืองค่อนข้างเร่งรีบ ความสัมพันธ์ของสมาชิกในครอบครัวลดน้อยลงไม่ผูกพันกันมากเหมือนครอบครัวในชนบท ครอบครัวมีบทบาทหน้าที่น้อยลงเนื่องจากมีสถาบันทางสังคมอื่น ๆ ทำหน้าที่แทน ประชากรในชุมชนเมืองส่วนใหญ่ได้รับการศึกษาสูงกว่าในชนบท และจะมีประชากรเมืองเพิ่มมากขึ้น ซึ่ง เทียนฉาย กิระนันท์(2532) คาดว่าประมาณการเติบโตของเมืองและความเป็นเมืองของประเทศไทยมีแนวโน้มที่จะมีประชากรเมืองเป็นสัดส่วนสูงขึ้นอย่างรวดเร็ว โดยอาจเพิ่มขึ้นเกือบร้อยละ 40 ของประชากรทั้งหมดในปี พ.ศ. 2543 ลักษณะของเด็กในชุมชนเมืองโดยทั่วไปจะมีลักษณะดังนี้

1. รูปร่างลักษณะและสุขภาพ

โดยที่ฐานะทางเศรษฐกิจของคนกรุงส่วนใหญ่อยู่ในชั้นพอลู่ออกินและแวดล้อมด้วยเครื่องอำนวยความสะดวกทั้งปวง สุขภาพโดยทั่วไปของเด็กในกรุงหรือชุมชนเมืองจึงอยู่ในขั้นดี แม้จะตรากตรำงานหนักได้ไม่เท่าเด็กชนบท แต่ก็มีสภาวะสุขภาพดีกว่าเด็กในชนบทมาก

2. ความคาดหวังของผู้ใหญ่

ในเรื่องความประพฤติของเด็กโดยทั่วไป คือ มุ่งให้เด็กได้รับการอบรมสั่งสอนให้เคารพเชื่อฟังพ่อแม่ ครูอาจารย์ และผู้มีอาวุโสสูงกว่า ให้กล้าแสดงความคิดเห็นและกล้าตัดสินใจมากขึ้นและรู้จักช่วยเหลือตัวเองให้มากขึ้น

3. บทบาทต่อครอบครัว

เด็กในกรุงหรือในชุมชนเมืองมีบทบาทต่อครอบครัวค่อนข้างแตกต่างกันไปตามสภาพเศรษฐกิจของพ่อแม่ กล่าวคือ พ่อแม่ที่มีฐานะดีมักจะไม่ให้ลูกช่วยเหลืองานบ้าน นอกจาก

ช่วยตัวเองเล็ก ๆ น้อย ๆ เพราะมีคนรับใช้คอยบริการ พ่อแม่ที่มีฐานะทางเศรษฐกิจปานกลางหรือต่ำก็ต้องให้ลูกช่วยเหลืองานบ้านเพื่อแบ่งเบาภาระและมีกณลักษณะนิสัยที่ดี เมื่อเด็กโต ครอบครัวที่ฐานะเศรษฐกิจต่ำมาก อาจให้ลูกออกไปทำงานหาเงินมาจุนเจือครอบครัว

4. ทักษะคิดและค่านิยมต่อการเป็นผู้มีคุณธรรม

เด็กในกรุงมีทักษะคิดและค่านิยมต่อการเป็นผู้มีคุณธรรม ไม่แตกต่างจากเด็กชนบทมากนัก แต่มีแนวโน้มว่าเด็กในกรุงจำนวนไม่น้อยจากกลุ่มที่มีฐานะทางเศรษฐกิจต่ำมักจะถูกยั่วยุให้เห็นผิดเป็นชอบโดยพวกมิจฉาชีพที่ใช้เด็กเป็นเครื่องมือในการลักขโมย โจรกรรม และการประกอบการไม่ดีต่าง ๆ ทำให้เด็กมองเห็นการกระทำชั่วเป็นสิ่งที่พึงประสงค์ ส่วนเด็กจากครอบครัวฐานะปานกลางหรือสูงบางกลุ่มมักไม่ค่อยมีศรัทธาและทัศนคติที่ดีต่อการปฏิบัติตามคำสั่งสอนของศาสนาเพราะคิดว่าล้ำสมัย ทั้งนี้ล้วนแต่เกิดจากทัศนคติและค่านิยมของพ่อแม่และผู้ใหญ่ที่แสดงออกมา และที่เด็กได้รับรู้จากสื่อมวลชนต่าง ๆ

จะเห็นได้ว่า เด็กไทยในปัจจุบันมีลักษณะแตกต่างกันไประหว่างเด็กในกรุงหรือในชุมชนเมืองกับเด็กในชุมชนชนบท เด็กชุมชนเมืองได้รับการอบรมสั่งสอนให้มีเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นมากขึ้น แต่บทบาทในการช่วยเหลืองานบ้านน้อยลงเมื่อฐานะทางครอบครัวดีขึ้น อิทธิพลของพ่อแม่และสื่อมวลชนมีส่วนทำให้เด็กเกิดทัศนคติและค่านิยมที่ไม่ดีต่อการเป็นคนดีมีคุณธรรม เด็กในชุมชนเมืองเคารพและเชื่อฟังพ่อแม่ ครูอาจารย์น้อยลง ส่วนเด็กในชุมชนชนบทยังมีลักษณะไม่แตกต่างจากอดีตคือ ยังมีความเคารพและเชื่อฟังผู้ใหญ่

หลักการอบรมเลี้ยงดูเด็กตามวิถีชีวิตไทย

อ่ำไพ สุจริตกุล และคณะ (2531) ได้กล่าวถึงหลักการอบรมเลี้ยงดูเด็กตามวิถีชีวิตไทยว่าได้พัฒนาขึ้นมาจากการนำทฤษฎี หลักการ แนวคิด ข้อความรู้และแนวปฏิบัติต่าง ๆ เกี่ยวกับการอบรมเลี้ยงดูเด็กปฐมวัยอันเป็นที่ยอมรับกันในการศึกษาปฐมวัยมาผสมผสานกับหลักการ แนวคิด และแนวปฏิบัติอันดั้งเดิมในการดำเนินชีวิตตามวิถีวัฒนธรรมไทย ซึ่งมีรากฐานมาจากพระพุทธศาสนา เพื่อช่วยให้อาชีพปกครอง ผู้เลี้ยงดูเด็กและครูได้นำไปช่วยสร้างเสริมเด็กให้มีพัฒนาการอย่างเหมาะสมและสอดคล้องกับวิถีชีวิตไทย ในด้านต่าง ๆ ดังนี้

1. การส่งเสริมพัฒนาการทางด้านร่างกาย

2. การส่งเสริมพัฒนาการทางด้านสติปัญญาและความคิดสร้างสรรค์
3. การส่งเสริมพัฒนาการทางด้านจิตใจและคุณธรรม
4. การส่งเสริมพัฒนาการทางด้านอารมณ์และบุคลิกภาพ
5. การส่งเสริมพัฒนาการทางด้านสังคม

การส่งเสริมพัฒนาการทางด้านร่างกาย มีหลักการดังนี้

1. อาหารเป็นปัจจัยสำคัญในการพัฒนาด้านร่างกายและสติปัญญาของทารกตั้งแต่อยู่ในครรภ์
 - 1.1 อาหารที่แม่ได้รับขณะตั้งครรภ์ และให้นมลูกจะส่งผลถึงพัฒนาการของลูก
 - 1.2 สารอาหารที่จำเป็นที่แม่ เด็ก และครอบครัวได้รับควรเป็นอาหารที่มีคุณค่าทางโภชนาการครบถ้วน และเป็นผลผลิตจากท้องถิ่น
2. เด็กควรได้รับการป้องกันโรคที่ป้องกันและหลีกเลี่ยงได้ โดยการสร้างเสริมภูมิคุ้มกันโรค การปลูกฝังสุขนิสัยที่ดี และเมื่อมีการเจ็บป่วยระยะแรกควรได้รับการดูแลขั้นพื้นฐานอย่างถูกวิธี
3. การจัดสภาพแวดล้อมให้เด็กเกิดการเรื้อนรู้และให้มีความปลอดภัยรวมทั้งการฝึกฝนให้เด็กตระหนักถึงการระมัดระวังในการประกอบกิจกรรมทุกอย่างจะช่วยป้องกันการเกิดอุบัติเหตุได้
4. การออกกำลังกายสม่ำเสมอ และพักผ่อนพอเพียง จะช่วยส่งเสริมการเจริญเติบโตและพัฒนาการด้านการเคลื่อนไหวของเด็กวัยนี้
5. การจัดสภาพแวดล้อมและการป้องกันอุบัติเหตุจะช่วยป้องกันการบาดเจ็บ ความพิการ และลดอัตราการตายในเด็ก
6. เด็กควรที่จะได้รับการดูแลและฝึกฝนการรักษาสุขภาพของเหงือกและฟัน เพื่อการย่อยอาหารจะเป็นไปด้วยดี และเป็นส่งเสริมบุคลิกภาพ
7. เด็กที่ได้รับการส่งเสริมให้พัฒนาการทางกายเป็นไปด้วยดีและกระตุ้นให้มีการเล่นตามวัยจะช่วยให้การเคลื่อนไหวของร่างกายทุกส่วนสัมพันธ์กัน และช่วยทำให้เกิดทักษะการเคลื่อนไหวที่คล่องแคล่วมั่นคง

การส่งเสริมพัฒนาการทางกายสามารถกระทำไปพร้อม ๆ กับการส่งเสริมพัฒนาการด้านอื่น ๆ

การส่งเสริมพัฒนาทางสติปัญญาและความคิดสร้างสรรค์

สติปัญญาและความคิดสร้างสรรค์ เป็นปัจจัยที่มีผลกระทบซึ่งกันและกัน มีกระบวนการพัฒนาที่เื้อออำนาจซึ่งกันและกัน มีหลักการดังนี้

ด้านสติปัญญา

1. มนุษย์มีพัฒนาการทางสติปัญญาอยู่ในระดับสูงในช่วงปฐมวัย
2. การอบรมเลี้ยงดูมีอิทธิพลต่อพัฒนาการทางสติปัญญาของเด็ก เด็กจะรับรู้และเรียนรู้ตลอดเวลา ไม่ว่าจะอยู่ที่ใดกับใคร และในสถานการณ์ใด
3. การเรียนรู้ของเด็กปฐมวัยอาศัยการรับรู้เป็นส่วนใหญ่ โดยใช้ภาษาการเขียนแบบและประสาทสัมผัสทั้ง 5 (ตา หู มือ จมูก ปาก) การเรียนรู้เป็นประสบการณ์ที่ต่อเนื่องกันและประสบการณ์ต้องเริ่มต้นจากสิ่งที่เป็นรูปธรรมไปสู่สิ่งที่เป็นนามธรรม
4. ภาษาและพฤติกรรมเป็นสื่อแสดงออกถึงความต้องการของเด็ก ความสามารถทางภาษาของเด็กแสดงออกด้วยการใช้คำพูด ตลอดจนอากัปกริยาท่าทางต่าง ๆ
5. เด็กควรได้รับการส่งเสริมพัฒนาการด้านสติปัญญา โดยใช้หลักการทางพุทธศาสนา ซึ่งสอดคล้องกับวิถีชีวิตไทย เช่น การฝึกวิจิตต์โดยแยกกาย (โยนิโสมนสิการ) การใ้รู้ไฟใ้เรียนมาก (พหูสูต) ทั้งนี้ต้องปรับใช้ให้เหมาะสมกับวัยของเด็ก
6. การพัฒนาสติปัญญาของเด็กปฐมวัย ทำได้โดยการจัดบรรยากาศสิ่งแวดล้อม ฝึกวิจิตต์ขั้นเนาะ ช่วยเหลือโดยกัลยาณมิตร และสร้างศรัทธา

ด้านความคิดสร้างสรรค์

7. บุคคลที่มีความคิดสร้างสรรค์ย่อมอำนาจประโยชน์อย่างใหญ่หลวงให้แก่ประเทศชาติ สังคมปัจจุบันจึงต้องการบุคคลที่มีความคิดสร้างสรรค์
8. ความคิดสร้างสรรค์อยู่ในตัวบุคคลทุกคน แต่จะมีมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับความแตกต่างของแต่ละบุคคล

9 ความคิดสร้างสรรค์สามารถพัฒนาได้ เด็กปฐมวัยเป็นวัยที่มีจินตนาการสูงและมีความสามารถที่จะรับการพัฒนาความคิดสร้างสรรค์ได้เต็มที่ ซึ่งส่งเสริมตั้งแต่เยาว์วัยเท่าใด ก็ยิ่งเป็นผลดีมากขึ้นเท่านั้น

การส่งเสริมพัฒนาการทางจิตใจและคุณธรรม มีหลักการดังนี้

1. คุณธรรมและวัฒนธรรมปลูกฝังให้แก่เด็กได้ตั้งแต่เล็ก
2. ประเทศไทยเป็นเมืองพระพุทธศาสนา จึงควรนำพุทธธรรมที่สำคัญมาเป็นหลักในการเลี้ยงดูเด็กให้เป็นคนดีตามวิถีชีวิตไทย อันได้แก่ เว้นชู้ ทำดี และฝึกจิตใจให้สงบใส
3. การปลูกฝังคุณธรรมและวัฒนธรรมแก่เด็กวัยก่อนวัยเรียนนั้นต้องเลือกเฉพาะธรรมะที่เหมาะสมกับวัยของเด็ก คือ ความมีวินัย ความมีสติ ความกตัญญู ความเมตตา ความอดทน ความซื่อสัตย์ ความประหยัด ความขยัน และความไม่เห็นแก่ตัว และ "สมบัติผู้ดี" อันเป็นหลักของมารยาทไทย ตลอดจนสำนึกในความเป็นไทย คือ รักชาติ ศาสน์ กษัตริย์ของไทย
4. ต้องใช้วิธีในการปลูกฝังผสมผสานหลายรูปแบบทั้งวิธีตรง และวิธีสอดแทรกอย่างต่อเนื่องและให้เด็กสำนึกยินดีมีความสุข ตลอดจนการอบรมเลี้ยงดู

การส่งเสริมพัฒนาการทางอารมณ์และบุคลิกภาพ มีหลักการดังนี้

1. บุคลิกภาพมีความสัมพันธ์กับพัฒนาการด้านอื่น ๆ และสัมพันธ์กับความสำนึกในชีวิตของบุคคล
2. บุคลิกภาพโดยส่วนใหญ่ของบุคคล จะได้รับอิทธิพลมาจากสภาพแวดล้อมจากประสบการณ์และจากการได้รับการเรียนรู้จากครอบครัว สถาบันการศึกษาและสังคมภายนอก
3. ผู้เลี้ยงดูและผู้ใกล้ชิดเด็กสามารถเสริมสร้างและหล่อหลอมให้เด็กได้รับการพัฒนาบุคลิกภาพที่เหมาะสมตามความต้องการของสังคมได้ โดยการจัดสภาพแวดล้อม สถานการณ์ การจัดการเรียนรู้ และให้ประสบการณ์ที่เหมาะสมแก่เด็ก รวมทั้งการเป็นแบบอย่างที่ดีเพื่อให้เด็กได้เลียนแบบ

4. การพัฒนาบุคลิกภาพ และอารมณ์ของเด็กปฐมวัยนี้ เป็นการสร้างและหล่อหลอมบุคลิกภาพและอารมณ์ที่พึงประสงค์ตามวิถีชีวิตและวัฒนธรรมไทย โดยคำนึงถึงความพร้อมและระดับพัฒนาการของเด็ก

การส่งเสริมพัฒนาการทางสังคม มีหลักการดังนี้

1. ความผูกพันระหว่างมารดา กับเด็กมีผลต่อพัฒนาการทางสังคมของเด็ก
2. ปฏิสัมพันธ์ระหว่างเด็กกับบุคคลในครอบครัวและสังคม มีส่วนสำคัญมากต่อพัฒนาการทางสังคมของเด็ก
3. พฤติกรรมที่เข้ากับสังคม เช่น ความเอื้อเฟื้อ ความเกรงใจ ความรู้สึกรับผิดชอบ ฯลฯ เป็นสิ่งที่สามารถสร้างเสริมให้เด็กได้
4. พฤติกรรมที่ไม่เข้ากับสังคม เช่น ความก้าวร้าว การต่อต้าน ฯลฯ เป็นสิ่งที่สามารถป้องกัน สกัดกั้น และแก้ไขได้
5. สิ่งแวดล้อมทางกายภาพ มีความสำคัญต่อพัฒนาการทางด้านสังคมของเด็ก
6. การเล่นร่วมกับกลุ่มเพื่อน มีส่วนสำคัญในการเสริมสร้างพัฒนาการทางสังคมของเด็ก

นอกจากนี้การใช้สื่อและกิจกรรมบางประเภทเพื่อส่งเสริมพัฒนาการทุกด้านของเด็ก โดยมีหลักการดังนี้

1. สื่อประเภทต่าง ๆ เป็นประโยชน์ต่อการเรียนรู้ของเด็ก การใช้สื่อจะต้องรู้จักเลือกสื่อและวิธีใช้ให้เหมาะสมกับวุฒิภาวะและความสนใจของเด็ก
2. ปริศนาคำทาย เพลง นิทานและหนังสือเด็ก เป็นสื่อสำคัญในการเรียนรู้ของเด็กซึ่งสามารถนำมาใช้เป็นเครื่องมือในการฝึกอบรมเลี้ยงดูเด็กได้เป็นอย่างดี
 - 2.1 ปริศนาคำทาย เพลง นิทาน และหนังสือเด็ก ช่วยเสริมทักษะทางภาษา คุณธรรม ส่งเสริมสติปัญญาและจินตนาการ ความคิดสร้างสรรค์ของเด็ก โดยเฉพาะปริศนาคำทาย ช่วยฝึกให้เด็กมีไหวพริบ และแก้ปัญหาเฉพาะหน้าได้รวดเร็ว
 - 2.2 ปริศนาคำทาย เพลง นิทาน และหนังสือเด็ก ช่วยสร้างความสัมพันธ์และความสนุกสนาน เพลิดเพลินให้แก่เด็ก

- 2.3 ปรีศนาคำท่ายช่วยสร้างควมเข้าใจและมโนทัศน์เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมทั้งที่เป็นคน สัตว์ พืช สิ่งของ และปรากฏการณ์ธรรมชาติ
- 2.4 ปรีศนาคำท่าย เพลง นิทาน และหนังสือเด็ก ช่วยให้อเข้าใจสภาพสังคมในอดีต และปัจจุบัน ตลอดจนช่วยสร้างควมภูมิใจในชาติของตน
- 2.5 เครื่องเล่นที่นำมาใช้ในการอบรมเลี้ยงดูเด็ก ควรสร้างขึ้จากวัสดุธรรมชาติที่หาได้ในท้องถิ่น
- 2.6 ผู้ใหญ่ควรใช้การเล่นของเด็กเป็นการสร้างเสริมพัฒนาการทุกด้าน เช่น พัฒนาการทางกาย สติปัญญา ภาษา สังคม อารมณ์ คุณธรรมและบุคลิกภาพ
- 2.7 การละเล่นพื้นเมืองของท้องถิ่นต่าง ๆ เมื่อนำมาปรับใช้กับเด็กต้องจัดให้สอดคล้องกับพัฒนาการและความต้องการของเด็ก
- 2.8 การจัดกิจกรรมเล่นเกม ไม่ควรเน้นการแข่งขันมากกว่าวัตถุประสงค์ด้านการเรียนรู้ พัฒนาการ และนันทนาการ
- 2.9 การจัดกิจกรรมการเล่น ต้องคำนึงถึงวัตถุประสงค์ ประโยชน์ ความปลอดภัย ปฏิสัมพันธ์ และความประหยัด (อำไพ สุจริตกุล และคณะ : 2531)

การพัฒนาบุคลากรที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาสำหรับเด็กปฐมวัย

จากการขยายการจัดการศึกษาระดับปฐมวัยในโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติเป็นจำนวนมาก และต้องให้ครูปฐมศึกษาทำการสอน และมีปัญหาว่าครูเหล่านั้นส่วนใหญ่ยังขาดควมรู้ควมเข้าใจเรื่องการศึกษาปฐมวัย สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ จึงได้ดำเนินการอบรมบุคลากรที่เกี่ยวข้องให้มีความเข้าใจในหลักการและแนวปฏิบัติที่สำคัญ ตลอดจนให้มีความสามารถที่จำเป็นสำหรับการปฏิบัติในหน้าที่ของตนได้ และเห็นว่าโรงเรียนอนุบาลมีประสพการณ์สูงด้านการศึกษาสำหรับเด็กปฐมวัยและมีความพร้อมทั้งด้านบุคลากรและวัสดุอุปกรณ์ จึงกำหนดให้โรงเรียนอนุบาลทำหน้าที่เป็นศูนย์พัฒนาบุคลากรระดับปฐมวัยทั้งภาครัฐและภาคเอกชน ซึ่งจะทำให้การศึกษาระดับนี้ดำเนินไปอย่างถูกต้องตามหลักวิชาการอย่างทั่วถึง โดยดำเนินตามวิธีการดังนี้

1. ศึกษาหลักการและวิธีการอบรมบุคลากรประจำการรูปแบบต่าง ๆ

2. เตรียมการประชุมปฏิบัติการผู้รับผิดชอบการอบรมของจังหวัด
 3. จัดประชุมปฏิบัติการฝึกอบรมแก่ผู้รับผิดชอบการอบรมระดับจังหวัด
 4. ผู้รับผิดชอบโครงการระดับจังหวัด ดำเนินการอบรมครูประจำการในจังหวัดที่รับผิดชอบ
 5. ทำการประเมินผลการอบรมเพื่อพัฒนาต่อไป
- และได้ดำเนินการเพื่อประเมินผลดังนี้

1. ประเมินผลการฝึกอบรมวิทยากรแกนนำ โดยการใช้แบบสอบถาม
2. เจ้าหน้าที่โครงการออกสังเกตติดตามการอบรม
3. วิทยากรแกนนำของจังหวัดติดตามผลการปฏิบัติงานของผู้ผ่านการอบรม
4. สรุป ประเมินผลรวมโครงการ (ราศี ทองสวัสดิ์ และคนอื่น ๆ, ม.ป.ป.)

ในปัจจุบันผู้บริหารทั้งหน่วยงานของรัฐและเอกชน ตลอดจนนักวิชาการทั่วไปต่างยอมรับและเห็นความสำคัญของการฝึกอบรม ซึ่งจะทำการบริหารงานเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและส่งผลให้กิจการของหน่วยงานเจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้นได้ ทั้งนี้เพราะการฝึกอบรมเป็นการเพิ่มพูนทั้งความรู้ ทักษะ และเจตคติที่ดีของบุคลากรในหน่วยงานให้เป็นผู้ที่มีความสามารถในการปฏิบัติงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ คุณลักษณะพิเศษอีกประการหนึ่งของการฝึกอบรมที่นอกจากจะช่วยทำให้บุคลากรมีคุณภาพยิ่งขึ้นแล้ว ยังเป็นวิธีการที่ประหยัดทั้งงบประมาณและเวลา เมื่อเทียบกับการพัฒนาบุคลากรในรูปแบบอื่น (วัชรินทร์ จำปี, 2529) ในการอบรมแต่ละครั้งการประเมินผลถือได้ว่าเป็นขั้นตอนหนึ่งของการฝึกอบรม ซึ่งโดยหลักวิชาการแล้วจะต้องใช้งบประมาณ 35 เปอร์เซ็นต์ เป็นอย่างน้อย จากงบประมาณค่าใช้จ่ายตามโครงการฝึกอบรมนั้น การประเมินผลการฝึกอบรมจะทำให้เราทราบถึงข้อดี ข้อเสีย จุดอ่อน ข้อบกพร่องของการฝึกอบรม ซึ่งผลที่ได้รับจะนำไปปรับปรุงแก้ไขการฝึกอบรมในครั้งต่อไปให้ดีขึ้น และถือได้ว่าการประเมินผลการฝึกอบรมเป็นการหาความต้องการในด้านการฝึกอบรม (Training Needs) สำหรับการฝึกอบรมโครงการนั้น ๆ ในครั้งต่อไป (ชลอ ธรรมศิริ, 2520) และยิ่งสอดคล้องกับหลักจิตวิทยาที่ว่า เมื่อเราได้กระทำกิจกรรมใดแล้วก็ต้องทราบถึงผลของการกระทำนั้น ๆ การทราบผลของการกระทำนอกจากจะได้ข้อเท็จจริงประกอบการพิจารณาปรับปรุงการกระทำของเราแล้ว ยังช่วยเสริมสร้างกำลังใจหรือเป็นแรงจูงใจให้เรามุ่งมั่นดำเนินการเพื่อความสัมฤทธิ์ผล ตามเป้าหมายที่เราวางไว้ สำหรับผู้เข้าอบรมนั้น ผลของการฝึกอบรมคือการเรียนรู้ อันจะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม ดังนั้นควรจะได้มีการประเมินพฤติกรรมโดยการติดตามผลภายหลังการอบรมแล้ว 8-12 เดือน (วิลาส สิงหวิชัย, 2520) กิรติ ศรีวิเชียร (2527) ได้เสนอ

แนวคิดที่เกี่ยวกับการประเมินผลที่สำคัญควรกระทำประการหนึ่งคือ การประเมินค่า ผลการฝึกอบรม ได้เกิดการเรียนรู้และเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมการทำงานไปในทิศทางที่พึงประสงค์เพียงใด

บทบาทของพ่อแม่ ผู้ปกครอง และครูในการส่งเสริมพัฒนาการเด็กปฐมวัย

พ่อแม่ ผู้ปกครองและครู เป็นบุคคลที่มีอิทธิพลต่อการส่งเสริมพัฒนาเด็กปฐมวัยมากที่สุด เพราะบุคคลดังกล่าวจะต้องอยู่ใกล้ชิดกับเด็กและมีพฤติกรรมโต้ตอบกับเด็กอยู่ตลอดเวลา ฉะนั้นการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างพ่อแม่ผู้ปกครองและครู จะช่วยให้เด็กไม่ต้องประสบปัญหาความขัดแย้งระหว่างบ้านและโรงเรียน ทำให้เด็กมีความสุข มีชีวิตที่สมบูรณ์ทั้งที่บ้านและโรงเรียน

มีผู้กล่าวถึงบทบาทหน้าที่ของผู้ปกครองในการพัฒนาเด็กไว้ดังนี้

นิภา แก้วศรีงาม (2525) ได้กล่าวถึงบทบาทหน้าที่ของพ่อแม่และผู้ปกครอง ในการพัฒนาเด็กให้เป็นทรัพยากรที่มีค่าของสังคมไว้ ดังต่อไปนี้

1. บทบาทของพ่อแม่ตามหลักพุทธศาสนา ระเบียบปฏิบัติของชาวพุทธได้กำหนดให้พ่อแม่เป็นที่ปรึกษาและให้คำแนะนำในการดำเนินชีวิตให้แก่เด็ก เพื่อให้เด็กมีความประพฤติดีและไม่ก่อปัญหาสังคม

2. บทบาทของพ่อแม่ตามหลักของกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 1564 บัญญัติไว้ว่า พ่อแม่จะต้องอุปการะ เลี้ยงดูและให้การศึกษาตามควรแก่เด็กตั้งแต่แรกเกิดถึง 20 ปี

3. บทบาทของพ่อแม่ตามหลักสังคมวิทยา ได้แก่ การดูแลฝึกหัดลูกของตนจนกว่าลูกจะสามารถพึ่งตนเองได้ การปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดี และบทบาทที่จะต้องให้การศึกษาตลอดจนส่งเสริมพัฒนาการทุกด้านแก่เด็ก

นิภา ทองไทย (2525) ได้กล่าวถึงบทบาทของพ่อแม่ ผู้ปกครอง ในการพัฒนาเด็กไว้ดังนี้

1. เลี้ยงดูให้เติบโตขึ้นในสังคม โดยการตอบสนองความต้องการทั้งทางร่างกายและจิตใจ

2. อบรมทางระเบียบสังคมเบื้องต้น ได้แก่ การปลูกฝังคุณลักษณะและสุนทรีย์ที่ดี การอบรมมารยาททางสังคม และทัศนคติที่ดีในการดำรงชีวิต

3. ส่งเสริมความสนใจของเด็ก โดยจัดสภาพแวดล้อมรอบตัว เช่น จัดเตรียมหนังสือ นิทาน อุปกรณ์การเล่น อุปกรณ์การระบายสี การพาไปทัศนศึกษาเมื่อมีโอกาส

4. ส่งเสริมพัฒนาการทางสติปัญญา ผู้ปกครองสามารถช่วยให้เด็กมีพัฒนาการด้านสติปัญญาสูงขึ้นเต็มศักยภาพได้โดยการกระตุ้นให้เด็กคิด ฟึกแก้ปัญหา ฟึกการสังเกต ส่งเสริมความสนใจของเด็กและให้โอกาสทำในสิ่งที่ที่เด็กสนใจ ตลอดจนส่งเสริมทักษะทางภาษาเพื่อให้ความพร้อมที่จะเรียนรู้ภาษาในระดับต่อไปได้โดยง่าย

5. ถ่ายทอดวัฒนธรรมทางสังคม เพื่อให้เด็กเห็นคุณค่า รู้สึกชื่นชม และยกย่องมรดกทางวัฒนธรรมไทย เพื่อรักษาความเป็นเอกลักษณ์ของชาติไทยสืบไป

ดวงเดือน พันธุมนาวิน (2527) กล่าวถึงบทบาทหน้าที่ของพ่อแม่อันมีผลต่อแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ว่าพ่อแม่ควรเอาใจใส่ผลงานของลูก ปฏิบัติตนอย่างสมเหตุสมผล สนใจในกิจกรรมต่าง ๆ และแนะนำให้มีความตั้งใจและอดทน เมื่อลูกประสบความสำเร็จควรแสดงความยินดีอย่างชัดเจนและกอดรัดเป็นการให้รางวัลเมื่อทำความดี ตลอดจนมีบทบาทในการทำตัวเป็นเพื่อนที่ดี และคอยแนะนำส่งเสริมให้มีพัฒนาการทุก ๆ ด้านอย่างสมบูรณ์

จินตนา หมูผึ้ง (2525) กล่าวถึง บทบาทหน้าที่ของพ่อแม่ที่ควรปฏิบัติต่อเด็กดังนี้

1. พยายามสอนให้ช่วยตัวเองและผู้อื่น ตลอดจนทำตัวให้เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม
2. พยายามทำให้เด็กรู้สึกว่าเป็นส่วนหนึ่งของครอบครัว
3. ฟึกให้ทำตามกฎเกณฑ์ง่าย ๆ ของครอบครัวและการฝึกปฏิบัติควรทำอย่างอบอุ่น
4. สังเกตความเปลี่ยนแปลงของเด็กและให้ความช่วยเหลือเมื่อต้องการ
5. ควรให้เวลาในการพูดคุยอย่างสนุกสนานกับเด็ก ซึ่งเป็นเวลาที่มีคุณค่าสำหรับเด็ก

อย่างยิ่ง

สรุปได้ว่าบทบาทหน้าที่ของพ่อแม่ในการพัฒนาเด็กนั้น ได้แก่ การตอบสนองความต้องการขั้นมูลฐานทั้งด้านร่างกายและจิตใจ การส่งเสริมพัฒนาการทางสติปัญญา การอบรมสั่งสอนให้เป็นสมาชิกที่มีคุณภาพของสังคม เพื่อให้การพัฒนาเด็กเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ

ส่วนบทบาทของครูนั้น สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ (2525) ได้เสนอแนวทางปฏิบัติสำหรับครู พอสรุปได้ดังนี้

1. บทบาทของครูในการเสริมสร้างบุคลิกภาพ และการสร้างสรรค์ คือการตั้งใจเมื่อเด็กพูด สนใจต่อคำถามของเด็ก ชมเชย ยกย่องผลงานของเด็ก ไม่เปรียบเทียบเด็กกับคนที่มีความสามารถมากกว่า และให้โอกาสแก่เด็กเล่นและทำกิจกรรมด้วยตนเองอย่างอิสระและสร้างสรรค์

2. บทบาทของครูในฐานะที่เป็นแบบอย่างของเด็ก เนื่องจากเด็กวัยก่อนเรียนมีความสามารถในการเรียนรู้โดยการเลียนแบบเป็นอันมาก ครูจึงควรมีบุคลิกภาพที่ดี พุดจาสุภาพ มีระเบียบ สะอาด ประหยัด และไม่ล่าเอียง

3. บทบาทของครูในการส่งเสริมโภชนาการของเด็ก โดยการจัดทำอาหารกลางวันและอาหารว่างให้เด็ก ร่วมกับผู้ปกครอง หรือประเมินสภาพโภชนาการเป็นระยะ ๆ และแก้ไขปรับปรุง เมื่อกรณีปัญหาเกิดขึ้น

4. บทบาทของครูในการส่งเสริมลักษณะนิสัยส่วนตัวและสังคม ได้แก่ การฝึกให้เด็กมีนิสัยในเรื่องกิจวัตรส่วนตัวอย่างมีระเบียบ ฝึกให้เล่นเป็นกลุ่ม มีกติกา รู้จักการแบ่งปัน ซอบช่วยเหลือผู้อื่น สามารถเล่นตามลำพัง รู้จักควบคุมอารมณ์ตนเอง

5. บทบาทของครูในการส่งเสริมการใช้กล้ามเนื้อ และการปรับตัวโดยทั่วไป อันได้แก่ ความสัมพันธ์ระหว่างการใช้มือ และสายตาส่งเสริมสร้างความพร้อมในการอ่านเขียนของเด็ก เช่น ให้เด็กปั้นดินน้ำมัน วาดรูป ฉีกกระดาษ ฯลฯ

6. บทบาทของครูในการส่งเสริมการเคลื่อนไหวของกล้ามเนื้อใหญ่ และการทรงตัว ได้แก่ การฝึกเด็ก นั่ง ยืน เดิน วิ่ง ให้ถูกท่า ฝึกให้กระโดด ปีน ลอด คลาน เล่นลูกบอล ถีบสามล้อ เล่นดนตรีง่าย ๆ และแก้ไขปรับปรุงการทรงตัวที่ไม่เหมาะสมของเด็ก

7. บทบาทของครูในการส่งเสริมความเข้าใจภาษา อาจจะทำได้โดยการสนทนากับเด็ก ให้เด็กเล่าเรื่องเกี่ยวกับตัวเอง หรือสิ่งที่ได้พบเห็น หรือนักคิด ส่งเสริมให้เด็กเล่นสมมติ พาเด็กไปศึกษาสถานนอกสถานที่ จัดกิจกรรมที่ช่วยให้เด็กสามารถบอกชื่อสีหรือจัดกิจกรรมที่ส่งเสริมการพูดและการฟังของเด็ก

การวางแผนพัฒนาการศึกษา

การวางแผนเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นโดยการกระทำของมนุษย์และถือได้ว่าเป็นสิ่งที่เพิ่มขึ้นเป็นเวลานานมาแล้วในประวัติศาสตร์ของมนุษย์ ปัจจุบันนี้ เป็นที่ยอมรับกันอย่างกว้างขวางว่าการวางแผนเป็นสิ่งที่ดีและได้รับการสนับสนุนในหมู่นักวิชาการ นักบริหารและผู้เชี่ยวชาญโดยทั่วไปและถือได้ว่าเป็นกิจการที่สำคัญจำเป็นของสังคม

การวางแผนเป็นเรื่องของการกำหนดความต้องการ การกระทำ วิธีปฏิบัติและผล การกระทำในอนาคต โดยใช้หลักวิชาการ เหตุผล รวมทั้งตัวเลขข้อมูลและปัญหาประกอบด้วยจึงทำให้ผู้ปฏิบัติหรือนักบริหารได้ทราบว่า จะกระทำอะไร อย่างไร ที่ไหน เมื่อใด กับใครและเพื่ออะไร อย่างแน่ชัด ซึ่งเป็นแนวทางที่จะนำไปสู่การทำงานที่ถูกต้องอย่างได้ผล ซึ่ง ฮาร์โรลด์ คูนท์ (Harold Koontz, 1960) กล่าวว่า "ถ้าปราศจากการวางแผนแล้ว การตัดสินใจและการกระทำ มักจะเป็นไปตามสถานการณ์"

เจ็จันท์ จงสถิตอยู่ (2525) กล่าวว่า การวางแผนคือ กระบวนการเตรียมเรื่องที่จะตัดสินใจอย่างมีหลักเกณฑ์ เพื่อให้มีการดำเนินงานที่จะสามารถนำไปปฏิบัติที่มีอยู่มาใช้ประโยชน์เต็มที่ ทั้งนี้เพื่อให้การดำเนินงานดังกล่าวบรรลุวัตถุประสงค์และเป้าหมายที่วางไว้ ภายในระยะเวลาที่กำหนด

การพัฒนา คือกระบวนการลดและขจัดความหิวภาวะทุพโภชนาการ โรคภัยไข้เจ็บ ความเขลา และความไม่เท่าเทียมกันทางสังคม โดยมีเป้าหมาย การพัฒนา คือ การพัฒนาคุณภาพชีวิตหรืออาจสรุปได้ว่า การพัฒนาคือการเปลี่ยนแปลงในทางที่ดีขึ้น (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2523)

กระบวนการพัฒนาอาจก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเฉพาะในบางประการหรือหลาย ๆ ประการ เฉพาะในด้านคุณภาพ ด้านประมาทหรือทั้งสองอย่างแล้วแต่จุดมุ่งหมาย วิธีการและความต้องการของกลุ่มชนที่จะพัฒนา

ดังนั้น จึงอาจกล่าวได้ว่า การวางแผนพัฒนาการศึกษา คือ กระบวนการเตรียมการดำเนินงานจัดการศึกษาจากปัจจัยที่มีอยู่ เพื่อให้บรรลุจุดมุ่งหมายที่วางไว้ภายในระยะเวลาที่กำหนด

พัทสา สายหู (2516) กล่าวว่า เนื่องจากผลของการศึกษาย่อมกินเวลาที่จะปรากฏและหวังประโยชน์ต่อไปถึงอนาคต ดังนั้น การกำหนดรูปแบบของการศึกษาเพื่อให้สอดคล้องกับสภาพปัจจุบันเท่านั้น จึงไม่เพียงพอ จำเป็นจะต้องคิดเพื่อให้รับสภาพอนาคตของสังคมเท่าที่จะคะเนได้ด้วย ซึ่งสอดคล้องกับองค์การยูเนสโก (UNESCO, 1964) ที่กล่าวว่าในการวางแผนการศึกษานั้นสิ่งที่

นักวางแผนการศึกษาต้องคำนึงถึงคือ

1. ต้องทำนายปริมาณนักเรียนในอนาคตช่วง 15-20 ปี
2. ต้องคำนึงถึงการให้การศึกษาขั้นมูลฐานแก่ทุกคน โดยคำนึงถึงสภาพสังคม
3. ต้องมีการทำนายสภาพเศรษฐกิจและสังคมในระยะยาว
4. ต้องมีการวิเคราะห์ระบบการศึกษาเพื่อพัฒนากำลังคน
5. นำข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับการประกอบอาชีพ แปลผลออกมาเป็นความต้องการทางการศึกษาดังนั้น การวิจัยและวางแผนเพื่อพัฒนาการศึกษาจึงมีความจำเป็นต่อการจัดการศึกษาทุกระดับ

การวิจัยอนาคต (Futures Research)

นักอนาคตศึกษามีความเชื่อพื้นฐานว่า อนาคตเป็นเรื่องที่มนุษย์สามารถคิดและศึกษาหาทางเลือกต่าง ๆ ได้อย่างเป็นระบบ การคิดถึงอนาคตมีผลต่อพฤติกรรมของมนุษย์ และเชื่อว่ามนุษย์นั้นสามารถจะควบคุมและสร้างอนาคตได้ตั้งแต่ปัจจุบัน (จุมพล พูลภัทรชีวิน, 2525)

จุดมุ่งหมายของการวิจัยอนาคต

จุดมุ่งหมายหลักของการวิจัยอนาคตมีได้อยู่ที่การทำนายที่ถูกต้อง หากแต่เป็นการสำรวจและศึกษาแนวโน้มที่เป็นไปได้หรือน่าจะเป็นของเรื่องที่ศึกษาให้มากที่สุดเท่าที่จะมากได้ทั้งพึงประสงค์และไม่พึงประสงค์ เพื่อที่จะหาทางทำให้แนวโน้มที่พึงประสงค์นั้นเกิดขึ้น และป้องกันหรือจัดแนวโน้มที่ไม่พึงประสงค์ให้หมดไป หรือถ้าหากว่าจะเกิดขึ้นอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ก็หาทางเผชิญกับแนวโน้มที่ไม่พึงประสงค์ดังกล่าวนั้นอย่างมีประสิทธิภาพ (จุมพล พูลภัทรชีวิน, 2530)

ระยะเวลาในการศึกษาอนาคต

เอิร์ล โจเซฟ (Earl Joseph) ได้แบ่งระยะเวลาของอนาคตออกเป็น 5 ระยะ (Earl อ้างถึงใน นาดยา บิลันธานนท์, 2526) ด้วยกันคือ 1. ปัจจุบัน ตั้งแต่ปัจจุบันไปจนถึงปีหน้า, 2. อนาคตระยะใกล้ ตั้งแต่ 1 ถึง 5 ปี, 3. อนาคตระยะกลาง ตั้งแต่ 5 ถึง 20 ปี,

4. อนาคตระยะยาว ตั้งแต่ 20 ถึง 50 ปี, 5. อนาคตระยะไกล 50 ปี หรือมากกว่านั้นขึ้นไป สำหรับช่วงระยะเวลาที่เหมาะสมในการศึกษาอนาคตนั้น จุมพล พูลภัทรชีวิน กล่าวว่า นิยมศึกษาในช่วงระยะ 10-15 ปี ไปจนถึง 20 - 25 ปี ซึ่งเป็นระยะกลางอันเป็นระยะเวลาที่นักอนาคตนิยมส่วนใหญ่นิยมที่จะศึกษาอนาคตของสังคมหรือวัฒนธรรม

อนาคตศึกษาและการวิจัยอนาคต

อนาคตเป็นเรื่องราวที่มนุษย์คิดคำนึงถึงอยู่ตลอดเวลาอันยาวนานตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบัน เดิมมนุษย์เชื่อว่าอนาคตเป็นสิ่งไม่แน่นอน คาดคะเนและทำนายไม่ได้ อนาคตจะเป็นไปตามที่ฝันจะเป็น ซึ่งมนุษย์ไม่อาจรู้ได้ แต่มนุษย์ พยายามคะเน ทำนาย หรือพยากรณ์อนาคตเรื่อยมา แต่ปัจจุบันแนวคิดได้เปลี่ยนไป มนุษย์เริ่มมองเห็นว่าอนาคตเป็นเรื่องที่ศึกษาและควบคุม ผลักดันให้ เป็นไปตามที่ต้องการได้ จึงหันมาศึกษาเรื่องอนาคตกันอย่างจริงจัง จนเกิดเป็นสาขาวิชาการศึกษา (field of study) แขนงใหม่ที่ศึกษาเกี่ยวกับอนาคต เรียกว่า อนาคตวิทยา หรือ อนาคตศาสตร์ (Futures Research-FS) ขึ้นมาใช้เพื่อพัฒนาหลักทฤษฎีของอนาคตศาสตร์ ให้เป็นไปอย่างมีระบบ และเชื่อถือได้ (กฤษดา กรุดทอง, 2530)

ความหมายของอนาคตศึกษาและการวิจัยอนาคต

ความหมายของคำว่า "วิจัยอนาคต" (Futures Research) นี้ มีคนใช้ในความหมายที่แตกต่างกัน บางคนก็ใช้อย่างสับสน ปนเปื้อนกับคำอื่น ๆ เช่น คำว่า อนาคตศึกษา (Futures Studies -FS) อนาคตศาสตร์ (Futurelogy) และอนาคตนิยม (Futurism) ซึ่ง จุมพล พูลภัทรชีวิน (2529) ได้ชี้ให้เห็นถึงความแตกต่างระหว่างคำเหล่านี้ ดังนี้

"อนาคตนิยม" (Futurism) หมายถึง แนวความคิด ความเชื่อเกี่ยวกับทางเลือกอนาคตต่าง ๆ (Alternative Futures) ของกลุ่มประชากรหรือกลุ่มสังคมกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง มีลักษณะที่เป็นลัทธิปรัชญาสาขาหนึ่ง ทำนองเดียวกับ Idealism Reslism และปรัชญาสาขาอื่น ๆ อนาคตนิยมเชื่อว่า อนาคตเป็นสิ่งที่สามารถศึกษาได้อย่างเป็นระบบ และเชื่อว่าการคิดถึงทางเลือกต่าง ๆ ในอนาคต ช่วยให้มนุษย์มีความพร้อมที่จะเผชิญกับอนาคตและเข้าใจสถานการณ์ของมนุษย์ในปัจจุบันได้ดี

การเตรียมตัวเผชิญกับอนาคตตามแนวของ อนาคตนิยม ก็คือ การคิดและสร้างอนาคตเสียตั้งแต่ปัจจุบัน "อนาคตวิทยา" หรือ "อนาคตศาสตร์" (Futurology) คำว่า "Futurology" นี้ นักอนาคตนิยมบางกลุ่มไม่ใช้ เพราะเขาถือว่า แนวคิดเกี่ยวกับอนาคตเป็นเพียงแนวคิด (perspective) ไม่ใช่ศาสตร์ เพราะยังไม่มีองค์ประกอบของความรู้ (Body of knowledge) ที่อยู่ในรูปของกฎ และ/หรือทฤษฎีเช่นเดียวกับศาสตร์สาขาอื่น ๆ อนาคตวิทยาไม่มีข้อเท็จจริงในอนาคต (Futurefacts) มีเพียงข้อมูลที่จะทำนายให้เห็นถึงและ/หรือการรับรู้ของมนุษย์ในปัจจุบันเกี่ยวกับทางเลือกต่าง ๆ ในอนาคตในช่วงระยะเวลาหนึ่ง การศึกษาและ/หรือการวิจัยอนาคต เน้นไปที่การศึกษาทางเลือกอนาคตต่าง ๆ ที่เป็นไปได้ (possible) หรือน่าจะเป็น (Probable) หลายทางไม่ใช่ทางเดียว การทำนายอนาคตเปิดโอกาสให้มีความผิดพลาดสูง นักอนาคตนิยมจึงนิยมใช้คำว่า "Forecase" มากกว่าคำว่า "Predict" เพราะสิ่งที่ทำนายไว้มักจะเกิดก่อนระยะเวลาที่ถูกทำนายไว้เสมอ เนื่องจากมนุษย์ยังคิดเกี่ยวกับอนาคตที่พึงประสงค์ที่เป็นไปได้มากเท่าใดก็พยายามที่จะทำใหมันเกิดขึ้น เร็วยิ่งขึ้น

แต่นักอนาคตนิยมบางกลุ่มก็ยอมรับและใช้คำว่า "Futurology" โดยถือว่าเป็นศาสตร์ เพราะมีคำศัพท์เฉพาะ (Terminology) มีวิธีการแสวงหาความรู้ (Mode of Inquiry) และมีองค์ความรู้ (Body of knowledge) ถึงแม้ว่าจะไม่ใช่ความรู้ที่แข็ง (Hard Knowledge) เหมือนศาสตร์สาขาอื่น ๆ

ดังนั้น จึงสรุปได้ว่า อนาคตศาสตร์ เป็นศัพท์บัญญัติของศาสตร์สาขาใหม่ ที่นาย โอ เฟลช เอ็ม (O. Flechtheim อ้างถึงใน ส.ส.ว., 2530) นักสังคมวิทยาชาวเยอรมันเป็นผู้เสนอศัพท์นี้ เป็นคนแรกในปี พ.ศ. 2486 วิทยาการแขนงนี้มุ่งศึกษาและวิเคราะห์อนาคตด้วยเทคนิควิธีทางวิทยาศาสตร์ เพื่อให้มีความรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับอนาคตได้ดียิ่งขึ้น อันจะนำไปสู่การผลักดันในอนาคต ให้เป็นไปได้ในทางที่มนุษย์ต้องการได้ เป้าหมายของอนาคตศาสตร์มี 3 ประการ คือ

1. สร้างภาพของอนาคตที่จะเป็นและที่ควรจะเป็น
2. แสวงหาทางเลือกที่จะดำเนินการในอนาคต
3. กระตุ้นให้ตระหนักถึงภัยอันตรายที่จะเกิดขึ้นในอนาคตและหาแนวทางแก้ไขต่อไป

(ภฤชดา กรุดทอง, 2530)

"อนาคตศึกษา" (Futures Studies - FS) มีความหมายใกล้เคียงกับคำว่า "การวิจัยอนาคต" (Futures Research - FR) คือ การศึกษาอย่างเป็นระบบเกี่ยวกับทางเลือกต่าง ๆ

ในอนาคตทั้งที่เป็นไปได้ (possible) และน่าจะเป็น (probable) ของกลุ่มประชากรหนึ่งใดโดย การเก็บรวบรวมข้อมูลและพัฒนาขบวนการต่าง ๆ ที่เป็นตัวกำหนดทางเลือก (จุมพล พุทธิทรชิวิน, 2525) ต่างกันแต่เพียงว่า "อนาคตศึกษา" มีลักษณะการใช้ความคิดที่เรียกว่า "Intuitive" มากกว่าการวิจัยอนาคต ในขณะที่การวิจัยอนาคตมีการเน้นข้อมูล (Data - oriented) และมีระบบระเบียบและวิธีการศึกษาที่รัดกุมและเป็นแบบแผนมากกว่า ซึ่ง จุมพล พุทธิทรชิวิน (2529) ได้ให้คำจำกัดความอย่างกว้าง ๆ ว่า "การวิจัยอนาคต" หมายถึง วิธีศึกษาอย่างเป็นระบบเกี่ยวข้องกับ ทางเลือกอนาคตต่าง ๆ ที่เป็นไปได้หรือน่าจะเป็นของกลุ่มประชากร หรือกลุ่มสังคมใดกลุ่มหนึ่งโดยมี จุดมุ่งหมายที่จะ

1. บรรยายอนาคตรูปแบบต่าง ๆ (Alternative Futures) ที่จะเป็นไปได้หรือน่าจะเป็นของกลุ่มประชากรที่ศึกษา
2. ประเมินสถานการณ์ในปัจจุบันเกี่ยวกับความรู้ต่าง ๆ ที่เรามีอยู่เกี่ยวกับอนาคตที่เป็นไปได้แต่ละทาง
3. บ่งชี้ผลกระทบและผลต่อเนืองที่เป็นไปได้ต่าง ๆ ของแต่ละอนาคต
4. ให้สัญญาณเตือนภัยล่วงหน้าเกี่ยวกับอนาคตที่ไม่พึงประสงค์ที่อาจเกิดขึ้นได้
5. เข้าใจเบื้องหลังของกระบวนการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ

การวิจัยอนาคตพัฒนามาอย่างไร

กฤษดา กรุดทอง (2530) ได้กล่าวถึงการพัฒนาการวิจัยอนาคตไว้ดังนี้

ในปี 1907 D.C. Gilfillam ได้เสนอวิธีการศึกษาอนาคตขึ้นเป็นบุคคลแรกและต่อมา ในปี 1930 รัฐบาลอเมริกันได้สนับสนุนการวิจัยด้านนี้จนกระทั่งปี ค.ศ. 1944 O. K. Flechtheim ได้เริ่มใช้คำว่า futurology ขึ้นมาใช้เรียก

ต่อมาในราวทศวรรษ 1960 การวิจัยอนาคตเริ่มมีรูปแบบวิธีการชัดเจนมากขึ้น วิธีการวิจัยอนาคตได้ถูกนำไปใช้ประโยชน์เพื่อกำหนดนโยบายและวางแผน ในสหรัฐอเมริกา Rand Cooperation ได้วางพื้นฐานการวิจัยด้านนี้อย่างมั่นคงร่วมกับ SDC (System Development Cooperation) และ Hudson Institute เพื่อดำเนินการวิจัยอนาคตแก่กองทัพอากาศสหรัฐ ในปี 1960 Nicholas Rescher และ Olaf Helmer ได้พัฒนาเทคนิคเดลฟายมาใช้ศึกษาอนาคต

ต่อมาในปี 1964 Olaf Helmer กับ Jame Gordon ในนามบริษัท Rand Long - Range Forecasting Study เพื่อทำนายเหตุการณ์ทางวิทยาศาสตร์ เช่น การลงดวงจันทร์ การเปลี่ยนหัวใจมนุษย์ เป็นต้น ในทศวรรษนี้ ถือว่า การวิจัยอนาคตได้ยอมรับเป็นที่เชื่อถือทั่วไป วงการธุรกิจ และอุตสาหกรรมได้นำไปใช้ในการวางแผนกำหนดนโยบายเพื่อการดำเนินงานธุรกิจอุตสาหกรรม Olaf Helmer นักอนาคตวิทยาคนสำคัญได้กล่าวว่า การวิจัยอนาคตได้กลายเป็นเครื่องมือที่สำคัญของนักกำหนดนโยบายและวางแผนไปแล้ว

หลังจากปี 1967 การวิจัยอนาคตได้แพร่หลายเข้าไปในยุโรป เช่น อังกฤษ ฝรั่งเศส เยอรมัน อิตาลี ในปารีส Bertrand de Jonvenel ได้จัดตั้ง Club Rome ขึ้น และในปี 1972 คณะนักวิจัยกลุ่มนี้ได้เสนอ The Limit of Growth (ขีดจำกัดความเจริญ, 1972) ซึ่งสร้างภาพของอนาคตในปี ค.ศ. 2000 ด้วยการฉายภาพการเปลี่ยนแปลงทางด้านประชากร ทรัพยากรการผลิตอาหาร และมลภาวะ และในปี 1974 ได้เสนอ Mankind at the Turning Point ซึ่งกล่าวถึงทางเลือกและการแก้ปัญหาจากความเจริญของมนุษยชาติ

จะเห็นได้ว่า ตลอดระยะเวลา 10 ปีมานี้ การวิจัยอนาคตได้พัฒนาก้าวหน้าไปมาก จะมีระเบียบวิธีการเฉพาะของตนเอง ตั้งแต่นั้นมาการวิจัยอนาคตได้เข้าไปมีบทบาทในการตัดสินใจกำหนดนโยบายและวางแผนขององค์การธุรกิจต่าง ๆ ทั้งหน่วยงานราชการ บริษัทและบุคคล

เทคนิควิธีการวิจัยอนาคต

การวิจัยอนาคต เป็นการศึกษาเพื่อคาดคะเนเหตุการณ์ในอนาคต เครื่องมือที่ใช้ที่สำคัญที่สุดของการวิจัยอนาคต คือ HRP (Human Reasoning Power) อีกส่วนหนึ่ง คือ คอมพิวเตอร์ ซึ่งเป็นเครื่องมือของ HRP อีกที่หนึ่ง เทคนิควิธีการวิจัยอนาคตที่ใช้กันมา ในนามานุกรมเทคนิคการพยากรณ์อนาคต ของ Earl C. Joseph (อ้างถึงใน กฤษดา กรุดทอง, 2530) ได้กล่าวถึงเทคนิคการวิจัยอนาคตไว้มากกว่า 13 วิธี ที่พอจะรวบรวมได้มีดังนี้

1. การฉายภาพอนาคต (Projection อ้างถึงใน เกษนฉาย ภิระนันท์, 2525) เป็นวิธีการที่ใช้ในช่วงต้น ๆ ของการวิจัยเชิงอนาคต บางครั้งเรียกว่า Trend Extrapolation (TE) ใช้กันมากพอสมควรโดยเฉพาะในทางสังคมศาสตร์ ข้อสมมติของการดำเนินการวิจัยโดยวิธีนี้คือ "อนาคตย่อมเป็นเหมือนอดีตที่ผ่านมา" ฉะนั้นการที่จะศึกษาแนวโน้มได้จึงจำเป็นต้องมีข้อมูลอนุกรมเวลาเป็นพื้นฐาน ในบางกรณีอาจจะต้องหาแนวโน้มของตัวแปรที่เป็นนามธรรม หรือตัวแปรเชิงคุณภาพอื่น ๆ เช่น คุณภาพชีวิต สถานะทางเศรษฐกิจ หรือความราบรื่นในชีวิตสมรส นักวิจัยจะต้องแปลงสภาพนามธรรมเหล่านั้นให้เป็นดัชนีที่สามารถวัดค่าได้ในเชิงปริมาณให้ได้เสียก่อน

กลยุทธ์สำคัญสำหรับเทคนิควิเคราะห์แบบ TE นี้ จึงอยู่ที่การหาแนวโน้มเสียก่อน และ extrapolate ออกไปจากแนวโน้มนั้น ความถูกต้องในผลของการ extrapolate นั้น จึงขึ้นอยู่กับว่านักวิจัยได้หาแนวโน้มนั้น ๆ มาได้อย่างไรและมีความถูกต้องเพียงใด วิธีการที่ใช้กันทั่วไปในทางสังคมศาสตร์สำหรับหาแนวโน้มของเหตุการณ์หรือตัวแปรหนึ่ง ๆ นั้นพอสรุปได้เป็น 4 วิธี คือ

- ก. การทำ moving average
- ข. การทำ envelope curve
- ค. ใช้การวิเคราะห์ถดถอย (regression) เชิงเส้นอย่างธรรมดา
- ง. ใช้การวิเคราะห์ถดถอยที่มีใช้เชิงเส้นตรง

เมื่อนักวิจัยได้แนวโน้มของเหตุการณ์หรือตัวแปรใด ๆ ที่ต้องการแล้วและเมื่อได้วิเคราะห์ถึงความถูกต้องน่าเชื่อถือได้ของแนวโน้มที่ประมาณค่าขึ้นแล้วก็จะสามารถ extrapolate ค่าของ

ตัวแปร หรือเหตุการณ์นั้นออกไปในอนาคตในรูปของการทำนาย ฉายภาพ หรือ พยากรณ์ได้ เทคนิควิธีการที่ใช้ในการ extrapolate ออกไปในอนาคตนั้น มีอยู่หลายวิธี ได้แก่

1. ใช้วิธี linear extrapolation อย่างง่าย ๆ ชธรรมดา
2. ใช้การวิเคราะห์ถดถอยธรรมดา ในการประมาณค่าไปในอนาคตก็ได้
3. ใช้การวิเคราะห์ถดถอยขั้นสูง ซึ่งสามารถรับมือกับปัญหาทางเทคนิคบางอย่างที่การวิเคราะห์ถดถอยธรรมดาไม่อาจทำได้
4. ใช้วิธีการของ univariate หรือแม้แต่ multivariate อื่น ๆ

2. Cross - Impact Analysis (CIA)

เทคนิคการวิจัยแบบ CIA (อ้างถึงใน เทียนฉาย กิระนันท์, 2525) เป็นวิธีการที่ใช้ในการวิจัยอนาคตได้ดีในหลาย ๆ กรณี โดยได้นำเอาอิทธิพลหรือผลกระทบจากเหตุการณ์หรือพฤติกรรมที่มีต่อปัจจัยที่ต้องการศึกษา แล้วยังรวมพิจารณาถึงอิทธิพลและผลกระทบในระหว่างเหตุการณ์พฤติกรรมและปัจจัยนั้น ๆ เข้าไว้ด้วยทั้งหมด และสามารถประเมินผลกระทบทั้งหมด (overall effect) ที่จะพึงมีต่อปัจจัยที่ต้องการศึกษาโดยตรงในเงื่อนไขเวลาที่ต้องการได้

วิธีการของการวิเคราะห์วิธี CIA นี้ อาจสรุปเป็นขั้นตอนได้ดังนี้

ก. เริ่มต้นผู้วิจัยจะต้องกำหนดและนิยามเหตุการณ์หรือพฤติกรรมทั้งหมดที่จะเกิดขึ้น และต้องการจะวิเคราะห์เสียก่อน ซึ่งจะเป็นขั้นตอนที่สำคัญมากที่สุด เพราะถ้าหากผู้วิจัยไม่รอบคอบพอ การกำหนดเหตุการณ์หรือพฤติกรรมบางอย่างขาดหายไป อาจมีผลให้การวิเคราะห์ที่ไม่สมบูรณ์ก็ได้

ข. ทำการประมาณค่าความน่าจะเป็นเบื้องต้น (initial probability) ที่แต่ละเหตุการณ์หรือพฤติกรรมนั้น ๆ จะเกิดขึ้นได้

ค. ทำการประมาณค่าความน่าจะเป็นอย่างมีเงื่อนไข (conditional probability) ในระหว่างเหตุการณ์หรือพฤติกรรมแต่ละคู่ (ถ้ามี)

ง. สร้างและทดสอบ cross-impact matrix

จ. กำหนดและนิยามนโยบาย แผนปฏิบัติ หรือ sensitivity tests อื่น ๆ ที่จะใช้ทดสอบพร้อม ๆ กับการทดสอบ cross-impact matrix

ฉ. ประมาณค่า cross-impact สำหรับนโยบาย แผนปฏิบัติ สำหรับ sensitivity tests

ช. ประเมินผล

โดยทั่วไปแล้วเทคนิควิธี CIA นี้จะช่วยในการวิจัยเพื่ออนาคตเป็นอย่างมาก ถ้าหากการประมาณค่าในแต่ละขั้นตอน ตลอดจนการกำหนดระบบของเหตุการณ์หรือพฤติกรรมทั้งหมดทำโดยรอบคอบและถูกต้อง ความยากอาจจะอยู่ที่ผู้วิจัยต้องหาทางคำนวณค่าความน่าจะเป็นทั้งสองตอน และการทดสอบ cross-impact matrix ที่ได้นั้น

3. Simulation Modeling (SM)

การวิเคราะห์วิธี SM (อ้างอิงใน เกษินฉาย กิระนันท์, 2525) นี้ เป็นการสร้างแบบจำลอง โดยเลียนแบบระบบของเหตุการณ์หรือพฤติกรรมที่ต้องการมุ่งประเด็นศึกษาโดยเฉพาะ โดยการใช้ชุดของตัวแปรเชิงคณิตศาสตร์และเงื่อนไขข้อสมมุติที่เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรเหล่านั้น ความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรต่าง ๆ เหล่านี้จะ เป็นกฎเกณฑ์กำหนดการเปลี่ยนแปลงใด ๆ ในกลุ่มของตัวแปรในแบบจำลองที่สร้างขึ้นนั้นภายในอนุกรมเวลาที่กำหนด ส่วนการประมาณค่า นั้นคงต้องใช้เครื่องมืออื่น ๆ เช่น คอมพิวเตอร์เข้ามาช่วย

การวิเคราะห์วิธี SM นี้ อาจดำเนินการได้หลายแนวทาง ดังต่อไปนี้

ก. แนวทางในทำนองภาพถ่ายและภาพยนตร์ ทั้งนี้ในการรวมพิจารณาประเด็นเรื่องเงื่อนไขเวลานั้นอาจทำได้ 2-อย่าง คือ

1. การไม่นับรวมเอา "เวลา" เข้าไว้เป็นตัวแปรในแบบจำลอง จะทำให้แบบจำลองเป็นแบบจำลองสถิตย์ (static) ซึ่งอาจใช้ไม่ได้กับการวิจัยเพื่ออนาคต แต่ก็มีทางปรับขยายแบบจำลองที่สร้างโดยวิธีนี้ไปใช้ในการวิจัยเพื่ออนาคตได้ด้วยการเปรียบเทียบสถิตย์หรือ comparative static คือเปรียบเทียบสภาวะสถิตย์ 2 สภาวะที่ต่างช่วงเวลา เป็นต้นว่า การพิจารณาโครงสร้างทางประชากรใน 2 ช่วงเวลา (ระยะ 5 ปี) ซึ่งการใช้แบบจำลองวิธีนี้ก็คล้าย ๆ กับการนำเอาภาพถ่ายหลาย ๆ ภาพมาวางเรียงต่อกันโดยที่ภาพถ่ายนั้นได้บันทึกภาพไว้ในต่างช่วงเวลากัน

2. การสร้างแบบจำลองโดยการรวมเอา "เวลา" เข้าเป็นปัจจัยสำคัญปัจจัยหนึ่งในแบบจำลองโดยตรง แบบจำลองที่ได้จะเป็นแบบจำลองพลวัต (dynamic) ซึ่งจะคล้าย ๆ กับภาพยนตร์ซึ่งมีการบันทึกภาพไว้ต่อเนื่องกันนั่นเอง ในกรณีเช่นนี้ถ้าหากกำหนดให้ช่วงเวลาที่นำมาเป็นปัจจัยสำคัญในแบบจำลองนี้สั้นมาก ๆ แล้ว ก็จะได้ผลเท่า ๆ กับเป็นการพิจารณาอย่างต่อเนื่อง

(continuous) ได้ แบบจำลองพลวัตนั้นจะได้เปรียบแบบจำลองสถิตยตรงที่จะสามารถนำรวมเอาผลสะท้อนกลับที่ปัจจัยหนึ่งกระทบถึงอีกปัจจัยหนึ่งเข้าไปในการพิจารณาในแบบจำลองได้ด้วย

ข. แบบจำลองที่สร้างขึ้นในวิธี SM นี้ อาจเป็นได้ทั้งแบบจำลองเชิงบรรยายธรรมดา (descriptive) เป็นต้นว่าบรรยายว่าระบบหรือโครงสร้างที่ต้องการศึกษานั้นเกิดขึ้นมาได้อย่างไร หรือมีกลไกการทำงาน/ความสัมพันธ์กันอย่างไร กับอีกแบบหนึ่งจะเป็นแบบจำลองที่อธิบายถึงเหตุผลและรายละเอียดที่มีลักษณะเป็น prescriptive หรือ normative มากกว่า เป็นต้นว่าอธิบายระบบหรือโครงสร้างที่ต้องการศึกษานั้นควรจะเกิดหรือน่าจะเป็นไปอย่างไร

ค. การสร้างแบบจำลองจากทฤษฎีหรือแนวความคิด โดยกำหนดและนิยามความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรต่าง ๆ ในแบบจำลองในเชิงทฤษฎีทั้งหมด กับอีกด้านหนึ่งเป็นการสร้างแบบจำลองจากข้อมูลที่มีอยู่ โดยใช้ทฤษฎีและข้อสมมติเป็นพื้นฐานประกอบบ้างแต่เพียงเล็กน้อย วิธีการอย่างหลังนี้จะสามารถรู้ปัจจัยที่เป็นเหตุ (inputs) และวัดปัจจัยที่เป็นผล (outputs) ของแบบจำลองได้ แต่ทว่าระบบการทำงานและกระบวนการ (โดยเฉพาะความสัมพันธ์และปฏิสัมพันธ์ภายในแบบจำลองนั้นจะไม่ปรากฏเลย ความถูกต้องเหมาะสมของแบบจำลองเช่นนี้จึงขึ้นอยู่กับข้อมูลว่าถูกต้องเชื่อถือได้มากน้อยเพียงใดโดยแท้ นักวิจัยหลาย ๆ คนวิจารณ์ว่าแบบจำลองที่ใช้ข้อมูลเป็นพื้นฐานในการสร้างนั้นใช้ไม่ได้ดี แต่ก็ปรากฏมีใช้กันอยู่เช่นกัน

4. Scenario (การสร้างภาพอนาคต)

การสร้างภาพอนาคต (Scenario อ้างถึงใน ดิลก บุญเรืองรอด, 2530) เป็นเทคนิคหนึ่งที่ใช้ในการวิจัยเชิงอนาคต เพราะเป็นเทคนิคที่ช่วยระบุเหตุการณ์ที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในระยะเวลาหนึ่งในอนาคต หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือช่วย "อธิบายการเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้นในอนาคตภายใต้เงื่อนไขของระบบสังคม" ดังนั้น ในการสร้างภาพอนาคตซึ่งมักจะมีรายละเอียดเกี่ยวกับ "เหตุการณ์" และ "เงื่อนไข" เสมอ

อนาคตนั้นเป็นสิ่งที่ไม่แน่นอน แต่เราก็สามารถเลือกที่จะกระทำหรืองดเว้นการกระทำอันจะส่งผลต่อ "เงื่อนไข" ที่ส่งผลต่อ "เหตุการณ์" ได้จนมักมีผู้กล่าวว่า "อนาคตนั้นเราสามารถสร้างได้" ซึ่งเทคนิคการสร้างภาพอนาคตจะช่วยได้มาก ข้อแตกต่างก็จะอยู่เพียงว่า การสร้างภาพอนาคตนั้น เน้นการเชื่อมเหตุการณ์ให้โยงเป็นลูกโซ่มากกว่าพิจารณาเป็นคู่ ๆ อย่างกรณีของครอสอิมแพคท์ เพราะจะทำให้ไม่พลาดที่จะสนใจเหตุการณ์ที่อยู่ระหว่างกลาง จากความน่าจะเป็น

ของเหตุการณ์ที่พยายามโยงกันเป็นลูกโซ่นั้นจะช่วยมองเห็นภาพอนาคตที่ช่วยให้หน่วยงานหรือระบบที่ต้องการศึกษาจะบรรลุเป้าหมายทั้งโดยเปรียบเทียบคะแนนหรือค่าความน่าจะเป็นระหว่างสาขาวิชาที่สร้างขึ้น สาขาที่มีคะแนนมากย่อมแสดงค่าความน่าจะเป็นสูง การสร้างภาพอนาคตตามแนวคิดกล่าวนี้อาจเป็นแนวทางหนึ่งในหลาย ๆ แนว วิธีการสร้างภาพอนาคตบางวิธีที่เหมาะสมกับผู้ที่ไม่สัมพันธ์กับตัวเลขและให้ผลในการสร้างภาพอนาคตได้อย่างมีประสิทธิภาพที่ผู้เขียนขอแนะนำก็คือวิธีการที่เรียกว่า การวิจัยเชิงอนาคตแบบชาติพันธุ์วรรณา (Ethnographic Futures Research) ตามแนวของ โรเบิร์ต บี เท็กซ์เตอร์ (Robert B. Textor)

5. เทคนิคการวิจัยแบบ EFR (The Ethnographic Futures Research)

จุมพล พุฒิกัทรชิวิน (2530) ได้กล่าวถึง เทคนิคการวิจัยแบบ EFR ว่า ผู้พัฒนาเทคนิคการวิจัยอนาคตแบบ EFR คือ ดร.โรเบิร์ต บี. เท็กซ์เตอร์ (Robert B. Textor) แห่งมหาวิทยาลัยสแตนฟอร์ด สหรัฐอเมริกา เป็นเทคนิคที่พัฒนามาจากระเบียบวิธีวิจัยทางมานุษยวิทยาที่เรียกการวิจัยชาติพันธุ์วรรณา (Ethnographic Research หรือ Ethnography)

EFR เป็นเทคนิคการวิจัยที่พยายามจะดึงเอาอนาคตภาพ และค่านิยมต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมของกลุ่มประชากรที่ศึกษาโดยการสัมภาษณ์แบบเปิดและไม่ชี้นำ (Non-directive, Open-ended) โดยผู้วิจัยอาจมีหัวข้อหรือประเด็นที่เตรียมไว้ประกอบเพื่อกันลืม แต่จะไม่มีลักษณะของการถามแบบชี้นำ หลักการสัมภาษณ์แบบ EFR นี้ ถือว่าผู้ให้สัมภาษณ์เป็นผู้ควบคุมการสัมภาษณ์และมีอิสระในการให้สัมภาษณ์อย่างเต็มที่ ลักษณะของการสัมภาษณ์แบบ EFR ที่เด่นและแตกต่างไปจากการสัมภาษณ์แบบอื่น คือจะมีการแบ่งช่วงการสัมภาษณ์ออกเป็นช่วง ๆ โดยอาจแบ่งตามหัวข้อที่สัมภาษณ์หรือตามช่วงเวลาที่เหมาะสมเช่นทุก ๆ ประมาณ 10 นาที ผู้สัมภาษณ์จะทำการสรุปการสัมภาษณ์จากบันทึกที่จดไว้ หรือจากเทปบันทึกเสียงให้ผู้สัมภาษณ์ฟัง และขอให้ผู้ถูกสัมภาษณ์ปรับปรุงเปลี่ยนแปลงและแก้ไขคำสัมภาษณ์ได้ กระบวนการเช่นนี้เรียกว่าเทคนิคการสรุปสะสม (Cumulative Summarization Technique) โดยจะทำการเช่นนี้จนจบการสัมภาษณ์ เพื่อที่จะช่วยให้ผู้วิจัยมีความเชื่อมั่นเพิ่มขึ้นว่า ข้อมูลที่ได้นั้นมีคุณภาพเชื่อถือคือมีทั้งความตรง (Validity) และความเที่ยง (Reliability) ของข้อมูลเพิ่มขึ้น

โดยปกติการสัมภาษณ์แบบ EFR นี้ จะประกอบไปด้วยอนาคตภาพที่เป็นทางเลือก (Alternative) 3 ภาพ และเรียงลำดับกันไปคือ อนาคตภาพทางดี (Optimistic-Realistic

Scenario) อนาคตภาพทางร้าย (Pessimistic-Realistic Scenario) และอนาคตภาพที่น่าจะเป็นไปได้มากที่สุด (Most-Probable Scenario) อนาคตภาพทั้ง 3 ภาพนี้ จะประกอบไปด้วยแนวโน้มในอนาคตที่ผู้ให้สัมภาษณ์คาดว่าจะมีโอกาที่จะเกิดขึ้นด้วยเหตุนี้จึงมีการใช้คำว่า Realistic กำกับไว้ทั้งในอนาคตภาพทางดีและอนาคตภาพทางร้าย (Optimistic-Realistic Scenario, Pessimistic-Realistic Scenario)

เมื่อสัมภาษณ์ครบทั้ง 3 ภาพ ตามขั้นตอนเสร็จแล้ว ผู้สัมภาษณ์อาจจะสรุปการสัมภาษณ์ให้ผู้ให้สัมภาษณ์ทั้งหมดอีกครั้งและให้ผู้ให้สัมภาษณ์ปรับปรุงเปลี่ยนแปลง แก้ไข และ/หรือเพิ่มเติมคำสัมภาษณ์อีก หรืออาจจะนำผลการสัมภาษณ์ที่จัดบันทึกไว้หรืออัดเทปไว้ กลับไปเรียบเรียงใหม่ แล้วส่งผลการสัมภาษณ์ที่เรียบเรียงแล้ว (Protocol) ไปให้ผู้ให้สัมภาษณ์อ่านและตรวจแก้ไขเป็นการส่วนตัวก็ได้ หลังจากนั้นจึงนำผลการสัมภาษณ์มาทำการวิเคราะห์เพื่อจะหาฉันทามติ (Consensus) ระหว่างกลุ่มผู้ให้สัมภาษณ์แล้วนำแนวโน้มที่มีฉันทามติมาเขียนเป็นอนาคตภาพ ซึ่งเป็นผลการวิจัย

อาจสรุปขั้นตอนใหญ่ ๆ ของการวิจัยแบบ EFR ได้ดังนี้คือ

1. การกำหนดกลุ่มตัวอย่าง
2. สัมภาษณ์ ซึ่งมีลักษณะเฉพาะคือ
 - 2.1 เป็นแบบเปิดและไม่ชี้แนะ (Non-directive, Open-ended)
 - 2.2 เป็นแบบกึ่งมีโครงสร้าง (Semi-structured Interview) คือ มีการเตรียมหัวข้อหรือประเด็นการสัมภาษณ์ไว้ล่วงหน้า
 - 2.3 ใช้เทคนิคการสรุปสะสม (Cumulative Summarization)
 - 2.4 สัมภาษณ์อนาคตภาพ 3 แบบ
 - Optimistic-Realistic (O - R)
 - Pessimistic - Realistic (P - R)
 - Most-Probable (M - P)
3. วิเคราะห์/สังเคราะห์ หาฉันทามติ
4. เขียนอนาคต (Scenario Write-up)

6. เทคนิคการวิจัยอนาคตแบบเดลฟาย (Delphi Technique)

เดลฟายเป็นเทคนิควิจัยอนาคตที่พัฒนาขึ้นโดยนักวิจัยบริษัทแรนด์ (The Rand Corporation) ชื่อ โอลาฟ เฮลเมอร์ (Olaf Helmer) นอร์แมน ดาลกี (Norman Dalkey) เมื่อต้นปี พ.ศ. 2493 โดยใช้รวบรวมความคิดเห็นของกลุ่มผู้เชี่ยวชาญเกี่ยวกับการพยากรณ์และวางแผนงานด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี แล้วนำออกเผยแพร่ในปี พ.ศ. 2503 ซึ่งทำให้เทคนิคเดลฟายเป็นที่นิยมมากขึ้น (ประยูร ศรีประสาธน์, 2523)

เทคนิคเดลฟายมีแนวคิดพื้นฐานว่าในการตัดสินใจเรื่องใดก็ตาม ความคิดเห็นที่ได้ควรมาจากกลุ่มบุคคลมากกว่าจะมาจากบุคคลใดบุคคลหนึ่ง ด้วยเหตุนี้เทคนิคเดลฟายจึงใช้วิธีระดมความคิดเห็นจากกลุ่มผู้เชี่ยวชาญไม่จำเป็นต้องมาประชุมเพื่อเผชิญหน้ากันและจะไม่ทราบว่าเป็นผู้เชี่ยวชาญ ผู้เชี่ยวชาญ ดังนั้น จึงสามารถแสดงความคิดเห็นของตนได้อย่างอิสระ วิธีนี้จึงสามารถใช้ได้แม้ในกรณีที่ผู้เชี่ยวชาญเป็นศัตรูกัน ซึ่งจะทำให้ความคิดเห็นที่ถูกต้องและน่าเชื่อถือมากที่สุด (สมบูรณ์ ดันยะ, 2524) ดังนั้น ความสำเร็จของเทคนิคและการวิจัยจะออกมาดีหรือถูกต้องมากน้อยเพียงใดขึ้นอยู่กับวิธีการเลือกสรรผู้เชี่ยวชาญ (สุวรรณา เชื้อรัตนพงศ์, 2528)

กระบวนการวิจัยตามเทคนิคเดลฟายนั้น ผู้วิจัยต้องขอความร่วมมือจากผู้เชี่ยวชาญที่ได้รับการคัดเลือกโดยการตอบแบบสอบถาม จนกระทั่งได้ความคิดเห็นที่สอดคล้องกัน (Consensus) ซึ่งสมบูรณ์ ดันยะ (2524) กล่าวว่า เทคนิคนี้จะเริ่มต้นด้วยแบบสอบถามประมาณ 3 รอบ คือ

รอบที่ 1 เป็นแบบสอบถามปลายเปิดให้ผู้เชี่ยวชาญรอกใน เรื่องที่ผู้วิจัยต้องการจะศึกษา

รอบที่ 2 นำข้อความที่ได้จากการตอบแบบสอบถามรอบที่ 1 มารวมเข้าด้วยกันโดยลดความซ้ำซ้อนลงหรือตัดส่วนที่เกินต้องการออก แล้วนำมาจัดทำเป็นแบบสอบถามแบบมาตราส่วนประมาณค่า (Rating Scale) จัดส่งไปให้ผู้เชี่ยวชาญให้น้ำหนักตามลำดับความสำคัญของเรื่องนั้น ๆ

รอบที่ 3 นำคำตอบที่ได้จากผู้เชี่ยวชาญทั้งหมดมาหาค่าเฉลี่ย โดยปกติจะหาค่ามัธยฐาน (Median) หรือ (Mode) และค่าพิสัยระหว่างควอไทล์ (Interquartile Range) แล้วส่งแบบสอบถามที่มีข้อความเดิม (แบบเดียวกับรอบที่ 2) พร้อมทั้งแสดงค่ามัธยฐานของกลุ่ม ค่าพิสัยระหว่างควอไทล์ และค่าคำตอบของผู้เชี่ยวชาญ แล้วให้ผู้เชี่ยวชาญพิจารณาว่าเห็นด้วยกับตำแหน่งของคำตอบที่กลุ่มผู้เชี่ยวชาญเห็นสอดคล้องต้องกันหรือไม่ ถ้าหากไม่เห็นด้วยก็ขอให้แสดงเหตุผลประกอบ

รอบที่ 4 นำคำตอบที่ได้รับทั้งหมดมาหาค่ามัธยฐานและพิสัยระหว่างควอไทล์ของแต่ละข้อ พร้อมตำแหน่งของคำตอบของผู้เชี่ยวชาญ จากนั้นส่งไปให้ผู้เชี่ยวชาญแต่ละคนพิจารณาอีกครั้งหนึ่ง สำหรับแบบสอบถามรอบที่ 4 นี้ ส่วนใหญ่ในทางปฏิบัติจะตัดออก เพราะข้อมูลที่ได้ในรอบที่ 3 และ 4 มีความแตกต่างกันน้อยมาก ทั้งยังไม่คุ้มค่ากับความพยายามในการจัดทำนัก (ประยูร ศรีประสาธน์, 2523)

ริชาร์ด เวเทอร์แมน และ คาเรน สเวนสัน (อ้างถึงใน ประยูร ศรีประสาธน์, 2523) ได้สรุปประเภทของการวิจัยที่อาจใช้เทคนิคเดลฟายว่ามี

1. การวิจัยเพื่อคาดการณ์สิ่งที่เกิดขึ้นในอนาคต
2. การตรวจสอบกลวิธีในการปฏิบัติ (Strategie Probe) ในการวิจัยที่มุ่งหวังผล เช่นนี้แบบสอบถามจะต้องเป็นแบบที่มีข้อเสนอมให้เลือกหลาย ๆ ทาง ตลอดจนแนวทางที่จะทำให้โครงการนั้นประสบผลสำเร็จได้ โดยพิจารณาจากประสิทธิภาพของโครงการ ค่าใช้จ่าย ความเป็นไปได้ เป็นต้น แบบสอบถามประเภทนี้จะต้องเปิดโอกาสให้ผู้เชี่ยวชาญแสดงผลในการตอบ
3. การตรวจสอบความนิยม (Preference Probe) ในการนี้ผู้วิจัยจะต้องพยายามตั้งคำถามเพื่อให้ผู้เชี่ยวชาญตอบในสิ่งที่เห็นว่าควรจะเป็นมากกว่าสิ่งที่จะเป็นจริง ๆ
4. การยอมรับสภาพที่เป็นอยู่ (perception of a current situation) การศึกษาประเภทนี้ได้แก่ การศึกษาบทบาทที่แตกต่างกันของศึกษานิเทศก์ในทัศนะของกลุ่มอาชีพต่าง ๆ ซึ่งความคิดเห็นดังกล่าวนี้จะสามารถนำมาใช้เป็นประโยชน์ในการจัดการฝึกอบรมศึกษานิเทศก์ได้

ข้อดีและข้อเสียของเทคนิคเดลฟาย

ข้อดี เมื่อเปรียบเทียบถึงการจัดประชุม ก็คือ ทำให้ลดการเสียเวลาของการจัดประชุมลงได้ และค่าใช้จ่ายในการดำเนินการก็ถูกกว่าการจัดประชุม นอกจากนี้คำตอบหรือความคิดเห็นที่ได้รับก็เป็นความคิดเห็นของผู้ตอบอย่างแท้จริง และเป็นคำตอบที่เป็นอิสระ มีอิทธิพลจากบุคคลภายนอกหรือเสียงส่วนใหญ่น้อย

ข้อดีโดยทั่วไป เทคนิคเดลฟายนี้สามารถได้รับข้อมูลจากคนจำนวนมากโดยไม่มีข้อจำกัดในเรื่องสภาพภูมิศาสตร์ และช่วงเวลา มีกลไกการดำเนินการง่าย ค่าใช้จ่ายต่ำกว่าการจัดประชุม

เป็นการระดมความคิดเห็นจากผู้เชี่ยวชาญได้อย่างรวดเร็ว และมีประสิทธิภาพสูง เพราะผู้ตอบจะต้องตอบตามหัวข้อที่กำหนดให้ แล้วเปิดโอกาสให้ผู้ตอบได้ไตร่ตรองและปรับปรุงแก้ไขความคิดเห็นของตนเองด้วย

ข้อเสียที่ปรากฏ ส่วนใหญ่เป็นเรื่องที่เกี่ยวกับการคัดเลือกผู้เข้าร่วมโครงการ ซึ่งอาจไม่ได้ผู้ที่มีความรู้หรือเชี่ยวชาญในเรื่องที่ต้องการความคิดเห็นอย่างแท้จริง มีอยู่หลายกรณีที่ผู้เข้าร่วมโครงการถูกคัดเลือกมาโดยอาศัยความคุ้นเคยมากกว่าความรู้ความสามารถ สำหรับข้อเสียประการอื่นก็เป็นในเรื่องการจัดส่งเอกสารซึ่งมีช่องทางจะสูญหาย หรือไม่ได้รับคำตอบกลับมาได้ง่าย ส่วนผู้ตอบนั้นก็อาจเกิดความรู้สึกว่าเป็นการรบกวนมากเกินไป จนอาจจะไม่ได้รับความร่วมมือในการตอบคำถามรอบหลัง ๆ

ถึงแม้ว่าเทคนิคเดลฟาย จะมีข้อจำกัดในเรื่อง ความน่าเชื่อถือ และการนำมาใช้เป็นประโยชน์ก็ตาม แต่ก็สามารถนำมาใช้เป็นประโยชน์ในด้านการรวบรวมความคิดเห็นและการพิจารณาตัดสินใจที่มีระบบ โดยสามารถจัดลำดับความสำคัญและแสดงให้เห็นถึงความสอดคล้องต้องกันในการความคิดเห็นได้เป็นอย่างดี และก็ดีกว่าการจัดประชุมทั้งนี้เพราะผู้เข้าร่วมในการแสดงความคิดเห็นสามารถแสดงความคิดเห็นได้อย่างเสรี โดยไม่มีอิทธิพลของผู้อื่นหรืออิทธิพลของเสียงส่วนใหญ่มาบีบบังคับ ดังนั้นเทคนิควิธีดังกล่าวจึงสามารถนำมาใช้เป็นเครื่องมือในการเสาะหาข้อมูลและความคิดเห็นมาช่วยประกอบการพิจารณาตัดสินใจในกรณีที่ยังไม่มีข้อมูลเพียงพอ และไม่สามารถหาได้เพียงพอเนื่องจากมีข้อจำกัดในเรื่องเวลาหรือข้อจำกัดในเรื่องอื่นใดก็ตาม

7. เทคนิคการวิจัยแบบ EDR

จุมพล พูลภัทรชีวิน (2530) ได้กล่าวถึง เทคนิคการวิจัยแบบ EDR (Ethnographic Delphi Futures Research) ว่าเป็นเทคนิคการวิจัยอนาคตที่ตอบสนองจุดมุ่งหมายและความเชื่อพื้นฐานของการวิจัยอนาคตมากที่สุดวิธีหนึ่งในปัจจุบัน เป็นเทคนิคการวิจัยที่รวมเอาจุดเด่นหรือข้อดีของเทคนิค EFR และ Delphi เข้าด้วยกัน

อาจสรุปขั้นตอนใหญ่ ๆ ของการวิจัยแบบ EDR ได้ดังนี้คือ

1. การกำหนดและเตรียมตัวกลุ่มผู้เชี่ยวชาญที่เห็นว่าสำคัญและจำเป็นมาก เชื่อว่ายังได้กลุ่มผู้เชี่ยวชาญที่เชี่ยวชาญจริง ๆ ยิ่งทำให้ผลการวิจัยน่าเชื่อถือมากขึ้นเท่านั้น ส่วนการเตรียม

ตัวกลุ่มผู้เชี่ยวชาญก็ยิ่งมีความจำเป็น เพราะทำให้มั่นใจได้ว่าจะได้รับความร่วมมือเป็นอย่างดีแล้ว ยังเป็นการเปิดโอกาสให้ผู้เชี่ยวชาญได้มีเวลาเตรียมตัวเตรียมข้อมูลจัดระบบข้อมูลและความคิดล่วงหน้า ช่วยให้ผู้วิจัยได้ข้อมูลที่นำเชื่อถือเพิ่มขึ้น

2. สัมภาษณ์ (EDFR รอบที่หนึ่ง) การสัมภาษณ์มีลักษณะและขั้นตอนคล้ายกับ EFR แต่ EDFR มีความยืดหยุ่นมากกว่า กล่าวคือ ผู้วิจัยสามารถที่จะเลือกรูปแบบการสัมภาษณ์ที่จะสนองตอบต่อ จุดมุ่งหมาย เวลา งบประมาณ และสถานการณ์ของการวิจัยได้ คืออาจยึดตามรูปแบบของ EFR โดยเริ่มจาก Optimistic - Realistic (O - R), Pessimistic - Realistic (P-R), Most - Probable (M - P) ตามลำดับ หรืออาจจะเลือกสัมภาษณ์เฉพาะแนวโน้มที่ผู้เชี่ยวชาญ คาดว่าจะเป็นไปได้และน่าจะเป็น โดยไม่คำนึงถึงว่าแนวโน้มเหล่านั้นจะเป็นไปทางที่ดีหรือร้าย เพราะในการทำ EDFR รอบที่สองและสาม ถ้าหากผู้วิจัยสนใจที่จะแยกศึกษาอนาคตภาพทั้ง 3 ภาพ ตามแบบ EFR ผู้วิจัยก็สามารถทำได้โดยการออกแบบสอบถามที่จะช่วยให้ได้อนาคตภาพทั้ง 3 ภาพ อย่างเป็นระบบได้

3. วิเคราะห์/สังเคราะห์ข้อมูล นำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญมาวิเคราะห์ และสังเคราะห์เพื่อสร้างเป็นเครื่องมือสำหรับทำเดลฟาย

4. ทำเดลฟาย (EDFR รอบที่สอง, สาม...)

5. เขียนอนาคตภาพ